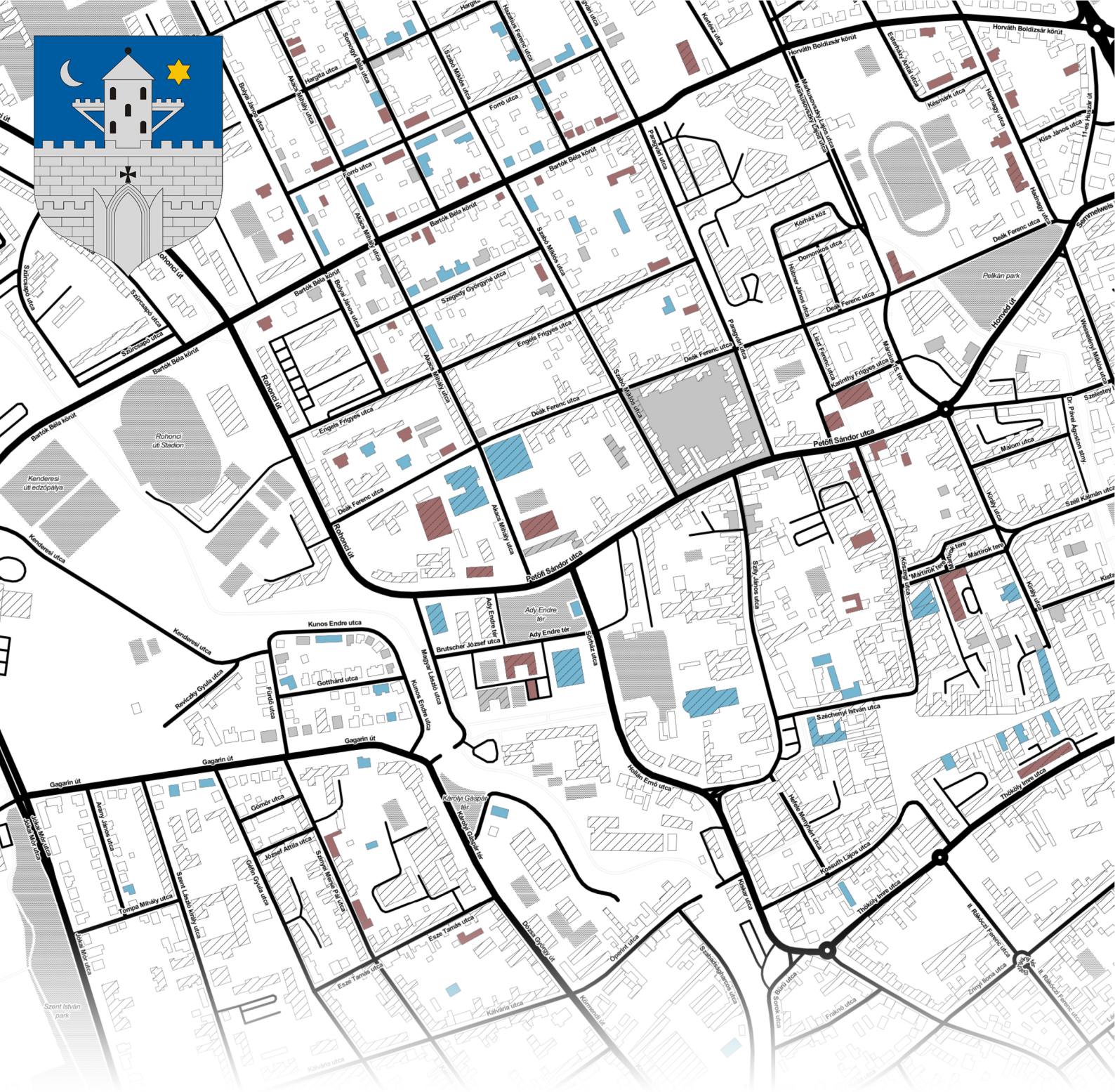

SZOMBATHELY

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY

2021-2022

A MUNKA KÉSZÍTŐI

RABB PÉTER PHD

okl. építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök

DARAGÓ LÁSZLÓ DLA

okl. építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök

KALMÁR MIKLÓS PHD

címzetes egyetemi tanár

KISS ZSUZSANNA EMÍLIA

okl. építészmérnök, okl. régész

KOVÁCS MÁTÉ GERGŐ PHD

okl. építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök

SZKORDILISZ FLÓRA

okl. építészmérnök

BAUER ÁDÁM

okl. geográfus, közgazdász

KÖRMÖNDI BARNABÁS

okl. geográfus, térinformatikus

KÓSA EMŐKE

várostervező

TÓTH BÁLINT

okl. geográfus, közgazdász

JOÓ ERZSÉBET

irodavezető

TARTALOM

1 Bevezetés	5
2 Fogalmi meghatározások.....	6
3 Örökségvédelmi vizsgálat	13
3.1 Szombathely történeti leírása	13
3.1.1 Szombathely története az őskortól a római korig (5. századig).....	13
3.1.2 Szombathely története a középkortól a barokk korig (5. századtól a 18. század végéig)	19
3.1.3 Szombathely története a 19. század során	32
3.1.4 Szombathely története a 19–20. század fordulójától a második világháborúig.....	46
3.1.5 Szombathely története a második világháború időszakától napjainkig	55
3.2 Településszövet, táji elemek alakulása	61
3.2.1 Jelentős városi kertek és parkok	65
3.2.2 Közparkok	67
3.3 Védett értékek listája	76
3.3.1 Világörökségi és világörökség várományos területek	76
3.3.2 Az országos építészeti örökség elemei	76
3.3.3 A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyek és nyilvántartott régészeti lelőhelyek	91
3.3.4 Helyi védelem alatt álló építészeti örökségek	92
3.3.5 Országos és helyi jelentőségű védett természeti értékek	103
4A településfejlesztés és rendezés során tervezett változások hatáselemzése	104

4.1	Szombathely kijelölt akcióterületei:	108
4.2	Tervezett városi akcióterületi fejlesztések:.....	110
4.3	A tervezett beavatkozások hatáselemzése	117
4.3.1	Településszerkezeti változások hatáselemzése a régészeti lelőhelyek vonatkozásában	118
4.3.2	Középtávon Tervezett beavatkozások hatása a települési értékleltárban szerepeltetett létesítmények megjelenését érintően	120
4.3.3	tervezett változások hatásai – régészeti örökségre, történeti településre, szerkezetre, műemléki értékekre	120
4.3.4	Hatások a régészeti örökségre	121
4.3.5	Hatások a történeti településre, település -és tájszerkezetre.....	123
5	Értékvédelmi terv	126
5.1	Az értékleltárban szerepeltetett értékek megőrzését biztosító szempontok és követelmények.....	126
5.1.1	Önkormányzati feladatok – javaslatok a régészeti örökség védelmére	127
5.1.2	Lehetséges beavatkozások	134
5.2	Javaslatok az épített örökség védelmére	144
5.3	Önkormányzati feladatok - javaslatok a helyi építési szabályozás, övezeti besorolás, egyedi szabályozás vonatkozásában, fejlesztési, rendezési hasznosítású feladatok, prioritások meghatározása	146
5.4	Javaslat helyi védelem kiterjesztésére	151
	Források.....	198

Sokszor megyek Szombathelyre,
gondjaimtól szabad helyre,
és mellette Oladon békességem fogadom,
sűrű fák közt Kámonban elmerülök álomban,
és ha vágyom völgyre, hegyre, tovább utazom Kőszegre,
– végtére hazatérek Csöngére.

(Weöres Sándor)

„A táj igazi jellege a humanizált természet. ... a föld éppen olyan megdolgozott és humanizált fokon áll, mint az ember, és rendkívüli szerepe van annak, hogy az elért színvonalat az egyik nemzedék a másiknak átadja. ... a kulturáltság Nyugaton tulajdonképpen urbanitás. A város pedig, amelyet egész Nyugat magától értetődő középpontjának tekint, Párizs. ... egy bizonyos közösségi szenvedély nélkül város nincs. ... Ez a közösségi szenvedély jelenti azt, hogy az ember az elemi természet köréből kilépett. A várost nem a természet vezeti, hanem a civilizáció.... a közösség alapja a társulás ösztöne. ... A civilizációban a természet-érzékenység helyét az érték-érzékenység foglalja el.”

(Hamvas Béla: Az öt génusz)

1 BEVEZETÉS

Kulturális örökségünk megóvásáról a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) rendelkezik. E törvény 85/A. §-a az örökségvédelmi hatástanulmány készítéséről az alábbiakat mondja ki:

„(1) Örökségvédelmi hatástanulmányt kell készíteni a település településfejlesztési koncepciójának kidolgozása során. Ha a településfejlesztési koncepció készítésekor nem készült, vagy a rendezés alá vont területre nincs örökségvédelmi hatástanulmány, vagy van, de az tíz évnél régebbi, akkor azt a rendezés alá vont területre el kell készíteni.

(2) Az örökségvédelmi hatástanulmányban megfogalmazott értékvédelmi terv szerint kell meghatározni az örökségvédelemmel érintett területekre vonatkozó településfejlesztési és településrendezési eszközöket.”

A törvényi előírásoknak megfelelően az örökségvédelmi hatástanulmány kidolgozása Szombathely vonatkozásában szükségszerű. A tanulmány elkészítésének célja, hogy felderítse, felmérje a településfejlesztéssel, településrendezéssel kapcsolatos örökségvédelmi hatásokat, és javaslatot tegyen az örökségvédelmi értékek megóvására. Örökségvédelmi hatástanulmány készítése nélkül előfordulhat, hogy egy a településen belül tervezett beruházási, fejlesztési terület kivitelezés közben kiderülő régészeti, vagy műemléki érintettsége meggátolhatja a beruházás megvalósulását, esetleg váratlan, előre nem számított régészeti feladatellátást tesz szükségessé, mely komolyan befolyásolhatja a tervezett beruházás bekerülési költségeit és megvalósíthatóságát. Régészeti lelőhely területén korlátozottan lehet földmunkát végezni, valamint a régészeti örökség emlékei csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el. A régészeti lelőhelyek veszélyeztetése, megsemmisítése, akár csak részlegesen is, örökségvédelmi bírság kiszabását vonja maga után.

A kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 84. § alapján:

„(1) A települési örökségvédelmi hatástanulmány elkészítéséről a településfejlesztési koncepció vagy a településrendezési eszköz és a településképi rendelet készíttetője köteles gondoskodni.”

A kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 14. melléklete rögzíti a települési örökségvédelmi hatástanulmány részletes tartalmi követelményeit.

2 FOGALMI MEGHATÁROZÁSOK

(2001. évi LXIV. Törvény 7§)

1. *Beruházó*: beruházási, fejlesztési, bontási, helyreállítási vagy felújítási tevékenység engedélyezését kérelmező vagy azt végző természetes vagy jogi személy, illetve gazdasági társaság vagy annak megbízottja vagy felhatalmazottja, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált.

2. *Elfedés*: a feltárássra nem kerülő régészeti lelőhely, lelőhelyrész fizikai védelmét jogszabályban meghatározott módon biztosító műszaki megoldások régészeti megfigyelés mellett történő megvalósítása, amelyek visszabonthatóak, az esetleges későbbi, teljes területű feltárás lehetőségét nem csökkentik vagy akadályozzák.

3. *Előzetes régészeti dokumentáció*: valamely terület régészeti érintettségének tisztázására, a régészeti örökség elemeire vonatkozó ismeretek (különösen a lelőhely jellegének, korának, kiterjedésének és intenzitásának) megszerzésére és pontosítására szolgáló, valamint az ebből következően elvégzendő régészeti feladatellátás formájának, idő- és költségvonzatainak meghatározásához hozzájáruló, az ismert adatok és források feldolgozásával, a lelőhely állapotában maradandó változással nem járó műszeres lelőhely-, illetve leletfelderítés, terepbejárás és próbafeltárás alkalmazásával készült dokumentum.

3a. *Értékmeghatározó szakértői vizsgálat*: a műemléki szakértő által elkészített építéstörténeti tudományos dokumentáció és műemléki értékleltár alapján a műemlék értékhorozó elemeinek, alkotórészeinek, tartozékainak és beépített berendezési tárgyainak részletes meghatározása.

4.- *Fenntartható használat*: a védett kulturális örökség olyan módon történő használata - ideértve a kármegelőző és kárcsökkentő tevékenységeket is -, amely nem haladja meg a szakmailag indokolt mértéket és nem vezet az örökség elemeinek állapotromlásához, így biztosítva fennmaradásukat a jelen és jövő nemzedékek számára.

4a.- *Földmunka*: a földfelszíntől számított 30 centimétert meghaladó, kézi vagy gépi erővel végzett beavatkozás, beleértve a tereprendezést, depó, feltöltés, töltés kialakítását.

5. *Gazdálkodó szervezet*: a polgári perrendtartásról szóló törvény szerinti gazdálkodó szervezet.

6. *Gyűjtemény*: gyűjtői tevékenység eredményeként létrejött, ritkaságából vagy jellegéből adódóan különös jelentőséggel bíró javak összessége, amelynek egységességében megnyilvánuló kulturális értéke meghaladja egyes darabjainak együttes értékét.

7.- *Hadtörténeti örökség*: 1711 utáni hadszíntér, csatatér, védelmi létesítmény, egyéb katonai objektum vagy hadi emlék, különösen harci repülőgép, kerekes vagy lánctalpas harcjármű és egyéb katonai fegyverrendszerek, fegyverek, felszerelés és egyenruha elemei, továbbá azok együttesei (a továbbiakban együtt: hadtörténeti örökségi elem).

8. *Kiemelt nemzeti emlékhely*: a nemzet és a magyar állam történelmében kiemelkedő jelentőségű nemzeti emlékhely, amelyet az Országgyűlés törvénnyel kiemelt nemzeti emlékhellyé nyilvánít.

9.- *Közgyűjtemény*: az állam, a helyi önkormányzat, valamint a nemzetiségi önkormányzat, a köztestület és a közalapítvány fenntartásában működő vagy általuk alapított könyvtár, levéltár, muzeális intézmény, kép- és hangarchívum. A jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség kérelmére ezekkel azonos elbírálás alá kerülhetnek a jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség, vagy az egyházi jogi személy fenntartásában működő, állami nyilvántartásba vett gyűjtemények (könyvtár, levéltár, muzeális intézmény, kép- és hangarchívum).

10. *Kulturális javak*: az élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet, Magyarország történelmének kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített, írásos emlékei és egyéb bizonyítékai - az ingatlanok kivételével -, valamint a művészeti alkotások.

11.- *Kulturális örökség elemei*: a régészeti örökség, a hadtörténeti örökség régészeti módszerekkel kutatható elemei, a műemléki értékek, a nemzeti emlékhely, a kiemelt nemzeti emlékhely és annak 61/l. § (3a) bekezdése szerinti településképvédelmi környezete, valamint a kulturális javak.

12. *Kulturális örökség elemeinek kutatása*: a kulturális örökség elemeire vonatkozó, annak pótolhatatlan forrásértékét feltáró, tudományos módszereket alkalmazó, roncsolásmentes vagy roncsolásos beavatkozással járó eljárás.

13.- *Megelőző feltárás*: írásbeli szerződés alapján, tudományos módszerrel végzett régészeti feladatellátás (régészeti megfigyelés, próbafeltárás, teljes területű feltárás), amely a földmunkával járó beavatkozások, fejlesztések, beruházások által érintett, nyilvántartott régészeti lelőhelyek feltárására irányul.

14. *Mentő feltárás*: régészeti emlék vagy lelet régészeti feltáráson kívüli, váratlan előkerülése során alkalmazandó, a közvetlenül érintett elemek szakszerű megmentésére irányuló azonnali beavatkozás.

15.- *Műemlék*: olyan közhiteles nyilvántartásban nyilvántartott műemléki érték, amelyet miniszteri döntéssel, határozattal vagy e törvény alapján miniszteri rendelettel védetté nyilvánítottak.

16.- *Műemlékfenntartás*: a műemlék rendeltetésszerű és biztonságos, méltó (eszmei értékével összhangban álló) használatához, illetve védett értékei megőrzéséhez szükséges üzemeltetés és ennek során a jókarbantartás teljesítése, állagmegóvási beavatkozások elvégzése, valamint a műemléki helyreállítás.

17.- *Műemléki érték*: minden olyan építmény, történeti kert, történeti temetkezési hely, vagy műemléki terület, valamint ezek maradványa, továbbá azok rendeltetésszerűen összetartozó együttese, rendszere, amely hazánk múltja és a magyar nemzet vagy más közösség hovatartozás-tudata szempontjából országos jelentőségű történeti, művészeti, tudományos és műszaki emlék alkotórészeivel, tartozékaival és beépített berendezési tárgyaival együtt, vagy egyes nevesített értéke vonatkozásában.

18.- *Műemléki helyreállítás*: a jókarbantartási vagy az állagmegóvási feladatokon túlmenő, a műemlék egészét vagy részét érintő felújítás, részleges vagy teljes visszaállítást célzó építési tevékenység vagy restaurálás.

19. *Műszeres lelőhely- és leletfelderítés*: a légi felvételezés, a föld és víz alatti építmények és tárgyak vagy azok maradványainak, lenyomatainak geofizikai úton történő felmérése, a fémkereső műszerrel (detektorral) végzett lelettérképezés vagy -gyűjtés, geodéziai felmérés, és minden egyéb műszerrel folytatott olyan tevékenység, amely régészeti lelőhelyek vagy leletek felderítésére irányul.

20. *Nagyberuházás*: az alábbi, földmunkával járó beavatkozás, fejlesztés, beruházás:-

a) a bruttó 500 millió forintos értékhatárt meghaladó teljes bekerülési költségű beruházás,

b)-

c) a Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő Zrt. által kezelt beruházás,

d)- a védmű-, töltés- és a 2500 hektár alapterületet meghaladó árapasztó- vagy árapasztó tározó-építés, vagy

e) azon közérdekű célú beruházás, amelynek megvalósítása érdekében a kisajátításról szóló törvény szerint kisajátítást végeztek.

21. *Nemzeti emlékhely*: a nemzet történelmében meghatározó jelentőséggel bíró helyszín, amely a magyar nemzet, illetve a magyar és az ország területén élő nemzetiségek összetartozását erősítő és identitásképző jellegénél fogva a nemzet önképében kiemelkedő fontossággal bír, továbbá amely országos jelentőségű állami megemlékezés színhelye lehet, és amelyet az Országgyűlés törvénnyel nemzeti emlékhellyé nyilvánít.

21a.- *Nemzeti emlékpont*: olyan, az egyetemes vagy a nemzeti közemlékezésben kiemelkedő helyet elfoglaló személlyel összefüggésben meghatározó jelentőséggel bíró helyszín, amelyet a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság (a továbbiakban: Bizottság) nemzeti emlékponttá nyilvánít.

21b.- *Nevesített műemléki érték*: értékmeghatározó szakértői vizsgálat alapján megállapított és közhiteles nyilvántartásban szereplő érték, amely a védetté nyilvánítást megalapozza; a nevesítés a műemléki érték egészére vagy annak egyes elemeire - ideértve alkotórészére, tartozékára, beépített berendezési tárgyait - terjed ki.

22.-

23. *Nyilvántartott régészeti lelőhely*: a közhiteles nyilvántartásba vett, e törvény alapján általános védelem alatt álló régészeti lelőhely.

24. *Örökségvédelmi felügyelet*: a 46. § hatálya alá nem tartozó kulturális örökségi elemek megóvásának, fejlesztésének, fenntartható használatának hatósági felügyeleti eszközökkel, továbbá hatósági eszközökön kívüli, elsősorban tanácsadással és feladatellátással történő elősegítése.

25.- *Örökségvédelmi többletköltség*: a kulturális örökség védett elemein végzett kutatási, restaurálási vagy helyreállítási munkák olyan - az értéknövekedéssel csökkentett - költségei, amelyeket a hatóság írt elő vagy rendelt el, valamint amit a tulajdonos kezdeményezésére a hatóság annak elismer, és amelyek a védettség hiányában a fenntartással kapcsolatban egyébként nem merültek volna fel.

26. *Próbafeltárás*: a régészeti érdekű területek régészeti érintettségének megállapítása, a régészeti lelőhelyek állapotának felmérése, jellegének, térbeli kiterjedésének és rétegsorainak megállapítása, a próbafeltárást követő megelőző feltárás esetén a veszélyeztető források és a megelőző feltárás módjának és mértékének meghatározása vagy a lelőhelyek védelmi fokozatának megállapítása és osztályozása céljából végzett régészeti feltárás.

27.- *Régészeti bontómunka*: a régészeti örökség elemeinek feltárás keretében történő kibontására és eredeti összefüggéseinek értelmezésére irányuló régészeti tevékenység (felületre bontás, rétegbontás, régészeti emlék bontása, nyesés, metszetek készítése), amely földmunkával járó beavatkozás, fejlesztés, beruházás esetén régészeti feladatellátásnak minősül.

28. *Régészeti emlék*: a régészeti örökség ingatlaneleme.

29. *Régészeti érdekű terület*: valamennyi terület, természetes vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető.

29a.- *Régészeti feladatellátás*: A földmunkával járó beavatkozás, fejlesztés, beruházás esetén feltárássra jogosult által végzett lelőhely-felderítés és megelőző jellegű, közfeladatként állami vagy önkormányzati fenntartású intézmény által végzett örökségvédelmi tevékenység, melynek szaktevékenységi része a feltárásvezetés, a feltárás dokumentálása, a régésztechnikusi feladatellátás, a leletek elsődleges feldolgozása. Járulékos része a régészeti bontómunka.

30. *Régészeti feltárás*: tudományos módszerrel végzett tevékenység (régészeti megfigyelés, terepbejárás, próbafeltárás, megelőző feltárás, mentő feltárás, tervásatás, műszeres lelet- és lelőhely-felderítés, beleértve a fémkereső műszer használatát), amelynek célja a régészeti örökség elemeinek felkutatása.

31. *Régészeti földmunka*: a régészeti bontómunka kivételével a nyilvántartott régészeti lelőhelyen a régészeti feltárás megvalósítása érdekében végzett, a régészeti feladatellátáshoz kapcsolódó, régészeti szaktevékenységnek nem minősülő, régészeti tükörfelületet kialakító gépi és kézi földmunkák összessége, amely nem foglalja magában a beruházás megvalósítása érdekében végzett földmunkát.

32. *Régészeti korú tárgy*: bizonyítottan gyűjteményben fennmaradt, a kulturális javak körébe tartozó, 1711 előtt keletkezett tárgy.

33. *Régészeti lelet*: a régészeti örökség érzékelt, felfedezett, feltárt - jellegénél fogva - ingó eleme, függetlenül attól, hogy eredeti helyéről, összefüggéseiből, állapotából elmozdult, elmozdították-e vagy sem. Nem minősülnek régészeti leletnek a régészeti korú tárgyak.

34. *Régészeti leletek elsődleges feldolgozása*: a leletek egyedi tisztítása, az állagvédelemhez szükséges mértékű restaurálása, azonosítása, és ennek időtartamára ideiglenes elhelyezése, amely a tudományos-szakmai hozzáférés és a múzeumba történő végleges befogadás feltétele.

35. *Régészeti lelőhely*: földrajzilag körülhatárolható terület, amelyen a régészeti örökség elemei történeti összefüggéseikben találhatók.

36. *Régészeti megfigyelés*: a beruházás földmunkájának régész által a helyszínen történő folyamatos figyelemmel kísérése, szükség esetén a régészeti bontómunka elvégzése és dokumentálása.

37. *Régészeti örökség*: az emberi létnek a föld felszínén, a föld vagy a vizek felszíne alatt és a természetes vagy mesterséges üregekben 1711 előtt keletkezett érzékelhető nyoma, amely segít megismerni az egyetemes kultúrát, az emberiség történetét, kapcsolatát környezetével, valamint hozzájárul az ország területén élt népek és a nemzet történelmének rekonstruálásához, igazolja, bemutatja, alátámasztja népünk eredetét és fejlődését, továbbá amellyel kapcsolatos információszerzés fő forrásai a feltárás és egyéb kutatási módszerek.

38. *Régészeti védőövezet*: a védetté nyilvánított régészeti lelőhely környezete, amely biztosítja annak fenntarthatóságát, megközelíthetőségét, tájképi védelmét.

39. *Tárgyegyüttes*: több elemből álló, egymással lényegileg összefüggő kulturális javak összessége, amely kivételes kulturális jelentőségét ebben az állapotában őrzi, és amely kulturális érték tekintetében meghaladja egyes elemeinek együttes értékét.

40. *Teljes felületű feltárás*: nyilvántartott régészeti lelőhelyen a régészeti örökség elemeinek a földmunkával érintett terület teljes egészén történő feltárása.

41. *Terepbejárás*: minden olyan felszínen végzett kutatás, adatgyűjtés és kiértékelő dokumentálás, amely a régészeti örökség nem ismert elemének felfedezésére vagy a régészeti lelőhely állapotának ellenőrzésére, illetve azonosítására irányul, függetlenül attól, hogy együtt jár-e a leletek összegyűjtésével vagy sem.

42. *Tervásatás*: tudományos célból végzett, tudományos szempontok alapján előre tervezett régészeti feltárás.

43. *Történelmi emlékhely*: a nemzet vagy valamely velünk élő nemzetiség történelmében meghatározó jelentőséggel bíró helyszín, amelyet a Kormány rendelettel történelmi emlékhellyé nyilvánít.

44. *Történeti városmag*: a mai városok területén található, az eredeti, történelmi városszerkezetet tükröző, a régészeti örökség elemeit nagy mélységben és több rétegben megőrző, a település több évezredes múltját és folyamatosságát mutató jól lehatárolható, nagyobb összefüggő terület.

44a. *Műemlék jókarbantartása*: tervszerű megelőző vagy hosszabb időszakonként, rendszeresen visszatérő jelleggel végzett, a jó műszaki állapot megőrzését elősegítő, vagy a kármegelőzésre, hibaelhárításra irányuló vagy rendeltetésszerű és biztonságos napi használatot, működést biztosító építési-szerelési munka, valamint az üzembiztonság megtartására irányuló rendtartási, tisztítási, javítási tevékenység.

44b. *Műemlék állagmegóvása*: rossz műszaki állapotban lévő műemlék, annak önálló rendeltetési egysége további kármegelőzése, kárelhárítása érdekében végzett építési tevékenység.

45. *Védetté nyilvánított régészeti lelőhely*: miniszteri döntéssel, határozattal vagy e törvény alapján miniszteri rendelettel védetté nyilvánított kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű, nyilvántartott régészeti lelőhely.

46. *Védett örökségi elem*: az e törvény erejénél fogva általános védelem alatt álló, illetve miniszteri rendelettel vagy hatósági eljárás során védetté nyilvánított kulturális örökségi elem

.

3 ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT

3.1 Szombathely történeti leírása

3.1.1 SZOMBATHELY TÖRTÉNETE AZ ŐSKORTÓL A RÓMAI KORIG (5. SZÁZADIG)

Szombathely és környéke már a római kor előtt is lakott volt, amit számos lelet tanúsít. Ilyenek például az Olad határában talált neolitikus kő- és átfűrt csonteszközök. A Dunántúli Vonaldiszes Kerámia kultúra– DVK – Vas megye területén is megtalálható. Ekkor kezdődött meg az ún. „őserdei” környezet „emberarcúvá” történő átformálása.

Az első, a középső újkőkorra keltezhető (Kr.e. 5500-4700) települések Vas megyében és Szombathely határában is természetesen víz közelében jöttek létre. A Perint-patak magas térszínén, az ún. Oladi platón találták meg a DVK edénytöredékeit, helyenként szétszántott tűzhelyeik nyomai is mutatkoztak. Itt nagy kiterjedésű telep lehetett. Az Ernuszt-kripta szomszédságában épült lakótelep gázellátásának kivitelezése közben az Arany-patak teraszán faszerkezetes, agyaggal tapasztott falú épületük nagy mennyiségű omladékát tárták fel egy gödörben. Talán a Perintből leágazó és az Arany-patak felé haladó holtág (mai nevén Potyondi-árok), vagy régi meder mellé települt egy másik falujuk az oladi Reiszig-erdő alattinak nevezett határrészen. A város északi, északnyugati térségének harmadik vonaldiszes települési gócpontja az Arany-patak és a Perint összefolyása táján, a korábbi Hübner-téglagyár, most a Csónakázótóként ismert szabadidőközpont térségében volt.

A késő neolitikum helyi népességét az ún. lengyeli kultúra elnevezéssel illetjük. Egyik nyugaton található települési koncentrációjuk a már említett oladi platón és az újperinti kavicsbánya területén volt. Az északi határban a Perint nyugati oldalán, a 8721. út 2. lelőhelyének (Alsómező-dűlő) és a Reiszig-erdő alatti dűlő emlékei utalnak településre. A belvárosból, az Ady térről, a börtön nyugati udvarfalának külső oldala mellől kerültek elő szintén a kultúra edénytöredékei.

A rézkor korai szakaszában az ugyancsak a Dunántúl egészén elterjedt késő lengyeli kultúra uralta a város területét. A város határában egyik falujuk a Csónakázótó építésének, a másik az újperinti kavicsbánya művelésének esett áldozatul. A Senyefán (Szent Imre herceg utca 129.) kertművelés során egyeléssel gyűjtött kerámatöredékek szintén településre utalnak. Másik települési tömbjüket Szentkirálytól északra, a Gyöngyös keleti oldaláról ismerjük. Jelenlegi ismereteink szerint legjelentősebb lakóhelyük a Kőszegre vezető 87. sz. főút és a körgyűrű között kerül elő. Ezt követően a Minerva-lakópark és kereskedelmi-szolgáltató

negyed építését megelőző feltárások során nem csak Vas megye, de a Dunántúl legnagyobb (kb. 15 hektáros kiterjedésű) ilyen korú települését ismerjük, mely a C14-es kormeghatározás alapján Kr.e. 4460-4200 körül létezett.

A lengyeli kultúra genetikus utóda a Kr.e. 4. évezred első felében élő középső rézkori Balaton-Lasinja kultúra települési jelenségeit a város határából a Perint mindkét partjáról ismerjük: újperinti kavicsbánya, oladi Reiszig-erdő alatti dűlő.

Az őstörténet folytatását a késő rézkori Pécel-Baden-i kultúra jelenti. Herény és Olad térségében frekventált települési góccuk lehetett. Tudjuk, hogy a késő rézkorban a kámoni és herényi városrészen is megtelepültek.

A kora bronzkor 2. időszakából (Kr. e. 2500 körülől) a városban a Liget Hotel előtti területen feltárt cölöpszerkezetes házmaradvány és gödör maradt ránk. Szintén kora bronzkori, egyrétegű falura utal a Metro áruház területén és attól nyugatra megkutatott két gödör.

A Bogácai-értől keletre a Kárpát-medencébe érkező harangedényes kultúra első Vas megyei megtelepedési nyomát (oszlopszerkezetes-felszíni ház, kút és gödrök) ismerjük.

A kora bronzkor utolsó szakaszában, illetve a középső bronzkor elején (RBA2-RBB) az ún. Gáta-Wieselburg-i kultúra jelent meg. Emlékanyagukat a város területéről a Püspökkert ásatásából egy nagyméretű ház kapcsán ismerjük.

A középső bronzkor végi, a késő bronzkorba (i. e. 1400-1300 között) átvezető halomsíros kultúra egyik települése (házak és gödrök) Kámon területéről, a Vízöntő utcából ismert.

A kultúra települési gócnak folytatása a Vízkert (a volt Rohonci vasútvonal töltésétől D-re az Ördög-ároktól keletre) elnevezésű határrészről, a Perint nyugati oldalán bizonyítható. 2001-ben e településkomplexum folytatását a korábbi, oladinak nevezett kavicsbánya közelében tárták fel.

Az urnamezős kultúra idején a mai város területe sűrűn lakott volt a leletek – pl. oladi kincslelet – tanúsága szerint. Település lehetett az Oladi-platón, a Hermáni-dűlőn, a Herény-dűlőn, a Szünöse-patak keleti oldalán, a Körmenyi úton és Kőszegi utcában is. Lakóhelyet nagyobb területen a Kőszéri-dűlőn és a Reiszig-erdő alatti dűlőn tártak fel.

A késő bronz- és a kora vaskor közötti átmenet egész Európában néhány emberöltőn át tartó folyamat volt. Ennek az átmeneti időszaknak szép példáját ismerjük Zanat határából, a Kozár-Borzapatak nyugati teraszán.

A vaskor időszakát (kb. i. e. 800 - a Kárpát-medencében a római hódítók megjelenéséig) három szakaszra bontjuk. Mégpedig: beszélünk kora vaskorról, ez régiókban a Hallstatt-kultúra keleti ágának létezési ideje. A középső vaskor vége felé a Hallstatt-kultúra mellett környékünkön is megjelentek beszivárgóként, hódítóként, a stratégiai fontos pontokat megszálló szkíták. A késő vaskort (i. e. 5. század közepétől) a Nyugat-Dunántúlon, így Szombathely környékén is a kelta népvándorlás jelenti. A késő vaskorban a területet kelták (először talán eraviszkuszok majd bójok) lakták. A római hódítás idején id. Plinius (Kr.u. 23-79) „deserta Boiorum” – bójok pusztasága – néven említi a Dunántúl nyugati részét. A terület a Római Birodalom részeként vált igazán jelentőssé. Bár Pannonia meghódítása már Kr. e. 12–9 között megindult, Szombathely és környéke csak a Kr.u. 1. sz. közepén vált a birodalom részévé. Legkorábban id. Plinius említi „colonia Divi Claudii Savaria” néven, azaz Claudius (Kr.u. 41-54) alapították, amivel a már évszázadok óta működő észak-déli borostyánkőút forgalma is fellendült. A település lakói eredetileg kelta bennszülöttek és délnyugatra fekvő Emona kereskedők voltak, majd a római város alapítása után a legio XV: Apollinaris veteránusait telepítették ide. A Savaria név is délnyugati kapcsolatokra utal, mivel a Savus – Száva – folyó nevére vezethető vissza. Savaria stratégiai és kereskedelmi kapcsolata igen jelentős volt, ugyanis a Poetoviot Scarbantiával összekötő úton helyezkedett el. Az útról nemcsak az Itinerarium Antoninianum tesz említést, hanem feltárt szakasza ma is látható a Járdányi–Paulovics Romkertben. A borostyánkőút mellett fontos volt még a várostól északkelet felé haladó útvonal, ami végül a limes-útba csatlakozott, valamint a keletre, a Balaton északkeleti vidékére, végül pedig a Balaton déli szélét érintő és Sopianaeba vezető út is.

A város fallal való megerősítésére egészen a Kr.u. 4. századig nem került sor, ami bizonytalanná teszi a település pontos kiterjedésének meghatározását és elhelyezkedését a mai Szombathelyhez képest. A római és a középkori városközpont valószínűleg nagyjából egy helyen lehetett. A város belső területe azonban eltérő volt: a római csak a Perint és a Gyöngyös közti területet foglalta el. Az emoniaiak a város határán –finibus Savariae–, a veteránusok egy része pedig bizonyosan a territorium területén lakott. A lakosság nagyrésze azonban két egymásra merőleges út köré csoportosulva, négyszögletes házakban élt, valószínűleg az Alkotmány utca – Hollán Ernő utca – Berzsenyi Dániel tér – Járdányi Paulovics István Romkert nyugati széle által határolt területen.

A város virágkora a Kr.u. 70-es évek végén kezdődik, mikor is a tartományi császárkultusz székhelye lesz. A feliratok tanúsága szerint Domitianus uralkodása idején (Kr.u. 81–96), nagyszabású építkezések folytak. Ekkor épülhetett a capitoliumi trias templom, aminek nagy része a mai püspöki palota délnyugati sarka alatt állhatott, a forum pedig közvetlenül mellette helyezkedett el. A szentélyek nagy része szintén a város központjában kapott

helyet. Kivételt csak a keleti istenek tiszteletére emelt templomok jelentettek, ugyanis a korai császárkor uralkodói nem támogatták kultuszaikat.

1. kép Domitianus, Traianus és Septimus Severus mellszobra

Forrás: wikipedia.hu; worldhistory.org

Új korszakot jelentett Szombathely életében Traianus uralkodása (Kr.u. 98-117), amikor a gazdasági és politikai súlypont Pannonia Duna-menti, illetve északi és keleti területeire helyeződött át. Ennek többek közt Pannonia 106-os kettéosztása és így Pannonia Inferior és Pannonia Superior új tartományi székhelyeinek kijelölése és a dunai védvonal megerősítése volt az oka. Pannonia Superior központja ugyanis nem Savaria, hanem Carnuntum lett és Savaria csak mint kultuszközpont, a császártisztelet főoltárának – Ara Augustorum provinciae Pannoniae Superioris – színhelye tartotta meg vallási vezető szerepét.

A 166-ban kitört markomann-szarmata háború aztán hanyatlást hozott a coloniának, bár a pusztítás nem volt olyan jelentős, mint a tartomány Duna-menti településeinél. Újabb fellendülést Septimius Severus (Kr.u. 193–211) uralkodása hozott, akit Pannoniában kiáltottak ki császárrá és 202-ben újra a provinciába látogatott. Talán ehhez a látogatáshoz köthető az 1955-ben előkerült Isis-szentély építése is. Az afrikai származású Septimius Severus és fia, Caracalla hazájuk főisteneit, Herculest és Liber Patert is nagyon tisztelték, ezzel magyarázható a két istenhez köthető nagy számú leletanyag. Kultusza volt még a keleti anyaistennőkkel azonosított Venusnak, illetve Juppiter Dolichenusnak, akinek a tiszteletére valószínűleg templomot is emeltek az Iseum közelében. Juppiter Dolichenus kultuszának elterjedése a szír, főként kereskedő lakosság egyre nagyobb számával magyarázható a későantoninus kortól. Savaria növekvő gazdasági jelentőségét nemcsak a szírek megjelenése, hanem a 2-3. sz. fordulóján elterjedő latifundium-hálózat jelzi. A nagybirtokosok közt már megjelentek a leszerelt magasrangú katonák is. A latifundium-

rendszer a 3. sz. 2. felére alakult ki teljesen, ezzel párhuzamosan pedig a város lakóterülete is megnőtt: a 3. században beépült a forumtól délre eső terület, valamint az Isis-szentély környéke is.

2. kép: Isis-szentély 2021-es állapotában, valamint 1965-ben az akkori feltárás állapotában
Forrás: saját felvétel; Fortepan / Nagy Gyula

A 220-as évek végétől egyre inkább csökken a feliratok száma, ami azt jelzi, hogy a Severus-dinasztia kori fénykor véget ért; a többszöri támadások és barbár betörések miatt egészen a 260-as évekig megállt a fejlődés. Ekkortól újabb enyhe fellendülés érzékelhető, ugyanis Diocletianus 296-ban Pannonia Superiort Pannonia Primára és Pannonia Valeriára osztotta, előbbinek pedig Savariát határozta meg székhelyéül.

A 4. sz. első emléke a vértanúaktákból ismert, Szent Quirinus sisciai püspök szenvedéstörténetének és halálának leírása. Eszerint 303-ban vagy 309-ben – a források eltérnek – Pannonia Prima kormányzója elé állították Savariában, aki, mivel nem tudta rávenni a hittagadásra, a színházban megtartott tárgyaláson elítélte, malomkővet kötöttetett a nyakára és a Sibaris (ma: Perint) patakba dobatta. A keresztények kiemelték és magukhoz vették holttestét, és a Scarbantia felé vezető kapu közelében temették el, ahol később tiszteletére bazilikát is emeltek. Eszerint a Kr.u. 4. sz. elején számottevő keresztény gyülekezet volt a városban. A forum közelében lévő, a császári komplexumhoz északról csatlakozó bazilikát Járdányi Paulovics István tárta fel.

Quirinus mártírhalála után pár évvel, a 313-as milánói edictumot követően valószínűleg püspökség is alakult a városban, amit a bazilika mérete és a város tartományi székhely mivolta is bizonyíthat. 316-ban megszületett Savariában az a Martinus nevű katona, aki később Tour püspöke lett és halála után szentté avatták. A város keleti részén, az Aquincum

felé vezető út melletti későrómai ókeresztény temetőnél állt a szülőháza fölé emelt ősi Szent Márton templom.

3. kép Szent Quirinus, Szent Márton (Simone Martini festménye Assisiben, a Szent Márton templomban) és Szent Márton templom Szombathelyen, előtte Szent Márton szobrával.
Forrás: flickr.com; lampoonmagazine.com; Fortepan / Bojár Sándor

A 4. század folyamán szinte minden császár töltött valamennyi időt az itteni császári palotában. I. Constantinus (306-337) itt adta ki a lusitaniaiakhoz szóló rendeletét. A constantinusi időkben, a város Pannonia Prima helytartója mellett a tartományi kincstár előljárójának – praepositus thesaurorum Pannoniae primae – és az állami erdőgazdaság vezetőjének – praepositus primarum dominicarum – székhelye is volt.

4. kép Az ókori Savaria makettje – Szent Márton Témapark, Martineum Felnőttképző Akadémia, Szombathely
Forrás: nyugat.hu, Vágvölgyi Bálint, 2012.

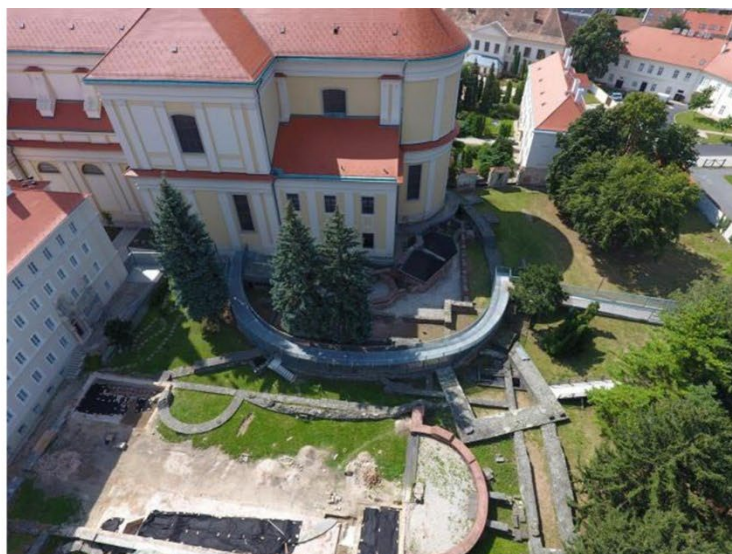
Savaria közigazgatási és katonai jelentősége Constans és II. Constantinus uralkodása alatt sem csökkent, amit a 342-ben innen kibocsátott rendeletük és az a 349-re datálható felirat, aminek tanúsága szerint a tartomány gabonaadóját is itt tárolták. Bár Észak-Itáliával, és főleg Aquileával élénk kapcsolatot ápolt a város, aminek köszönhetően italicus és keleti kereskedők és kézművesek is Savariába kerültek. A folyamatos támadások következtében a hanyatlás a század 70-es éveiben megindult. Pannonia határvédelme meggyengült, majd szinte teljesen megsemmisült, és 433-ra Pannonia Prima a hunok kezébe került. A lakosság nagy része már korábban elmenekült, ekkor vitték Rómába Szent Quirinus ereklyéit is. A csekély létszámú, Savariában maradt népesség sokkal kisebb települést tartott fenn, ekkor használták a bazilika közelében, a borostyánkőútra épült cella trichorát is. A város végső pusztulását a 455. szeptember 7-i földrengés okozta.

3.1.2 SZOMBATHELY TÖRTÉNETE A KÖZÉPKORTÓL A BAROKK KORIG (5. SZÁZADTÓL A 18. SZÁZAD VÉGÉIG)

A hagyomány szerint Savaria végzetét a 455. évi földrengés hozta el. A korabeli szerzők által is megemlített természeti katasztrófa jó évezredig fennmaradt helyi hagyománya, illetve a földrengést követő több évszázados csend és a leletek hiánya mind azt sugallta, hogy ekkor nemcsak az egész város, de vele együtt az általa képviselt civilizáció is teljesen elpusztult. Az ásatások igazolták a nagymérvű pusztítást, de csak részben: igaz, hogy a legtöbb épület összedőlhetett (a város híres monográfusa, Kunz Adolf könyvében egy teljes oldalt szentel az „erőszakos rázkódások” elemzésének), de a pusztítás nem lehetett teljes mértékű, hiszen a későbbi település még a 13. században is a rómaiak által megszabott keretek között élt. Csak ezt követően lépett ki, igaz, kezdetben elég gyámoltalan lépésekkel, a római falakon kívüli világba.

Pannonia a földrengés évében az Attila halálát követő zűrzavart ügyesen kihasználó keleti gótok birtokává lett, és az is maradt 526-ig, Theoderik haláláig. Őket a langobardok követték, akik kezdetben az avarokkal és a gepidákkal társbérletben népesítették be a Kárpát-medencét úgy, hogy nekik a Dunántúl jutott. A mai Szombathely területét is birtokba vették. A már romos Iseum maradványait felhasználták, a falak tövébe vertfalú kunyhókat ültettek. 568. évi Itáliába vonulásukat követően az avarok – akik korábban épp a langobardokkal szövetségbe verték le az erdélyi gepidákat – kiterjesztették a fennhatóságukat a Dunántúlra is, betagolva ezt a területet a Fekete-tengertől a Keleti Alpokig tartó monumentális, bár nem hosszú életű birodalmukba. A kezdetben még Bizáncot is fosztogató avarok előbb saját gyepűik mögé húzódnak a 7. század végén, majd

a 8. század végére a frankok alávetettségébe kerülnek. Épp ez az az időszak, amikor az egykori Savaria ismét hallat magáról. Nagy Károly 791. évi, avarok ellen vezetett hadjáratából a savariai hadiúton, e várost érintve tért vissza hazájába, és néhány napot itt töltött, hogy megismerje a frankok védőszentjének, Szent Mártonnak a szülőhelyét, és relikviákat gyűjtsön. Ez a hitelt érdemlő látogatás egyrészt bizonyosága annak, hogy a földrengés okozta pusztítás és elnéptelenedés nem lehetett teljes mértékű, és nemcsak az egykori város maradt meg – még ha romos állapotban is – (több forrás, köztük a már említett Kuncz Adolf is ebből az időből eredezteti a város német nevét: Stein am Anger, azaz Kő a mezőn), de Szent Márton révén a hírneve is közismert volt.

5. kép Nagy Károly császár emléktáblája Szombathelyen (balra) és a feltehetően Karoling eredetű kerek erődítmény maradványai a Járdányi-Paulovics romkertben (jobbra)
Forrás: kozterkep.hu, varak.hu

Ha az elnéptelenedés eddig nem is volt teljes, ezt Nagy Károly hadjárata biztosan erősen fokozhatta, különben nehéz elképzelni, hogy az alávetett avarokat hogyan sikerült 805-ben épp ide, „inter Sabariam et Carnuntum”, a mai Szombathely és Petronell (Alsó-Ausztria) közé letelepíteni. A hagyomány és az írott források mindenesetre így mesélik, de meg kell jegyeznünk, hogy erre a telepítésre mindeddig semmilyen régészeti igazolás nem került elő. Az avarok lassan beolvadtak a velük szoros kapcsolatban álló szláv népességbe, illetve áldozatul eshettek a 827–829. évi bolgár támadásnak is. Ezen bolgár támadással kapcsolatban történik meg a délkeleti határvidék (Ostmark, ide tartozik a mai Szombathely tágabb térsége is) közigazgatási átszervezése, melynek során 828-ban Német Lajos frank grófságokat hoz létre a területen. Így születik meg a savariai grófság (másnéven a Pannonia Superior D-i őrgrófság) is, Sabaria civitas központtal. A civitas kifejezés a Karoling korban a

püspöki központokat illetve. Ha Karoling püspökség léte nem is igazolható, ez a megnevezés mindenképpen arra utal, hogy ez a település a jelentősebb központok közé tartozhatott. Ehhez a grófi központhoz tartozhatott a Járdányi-Paulovics romkertben az a közel 40 m átmérőjű kerek erődítmény (3. kép), amely a nagyjából ötszögű római-kori váron belül épült fel, feltehetően a Karoling grófok székhelyeként. A kutatói feltételezés szerint nem lehet valós az a korábbi elképzelés, miszerint a kerek vár középkori építmény lenne, mely egy kora-középkori toronyhoz kapcsolódva épült volna fel, mert az utóbbi ásatások azt igazolták, hogy a kerek fal régebbi a négyzetes – továbbra is kora-középkorinak gondolt – toronymál. Ugyanakkor a középkori Szombathely nem volt sem világi, sem egyházi központ, ami indokolta volna egy vár létét. Emiatt csak egy korábbi, ezek szerint Karoling építkezés tűnhet életszerűnek. Maga a kerek vár, mely eredetileg egy több méter magas dombocskán állt, egészen a Szily-féle építkezésekig fennállott. Ezzel szemben a Sabaria civitas központú Karoling grófság nem volt ilyen hosszú életű, mert a központját Német Lajos már 860-ban a salzburgi érsekség tulajdonába adta; elindítva ezzel Szombathely történelmének azt a sok hasonlósággal tarkított többszáz éves szakaszát, amit a város, mint egyházi birtok (először a salzburgi érsekségé, aztán a győri püspökségé) volt kénytelen megélni.

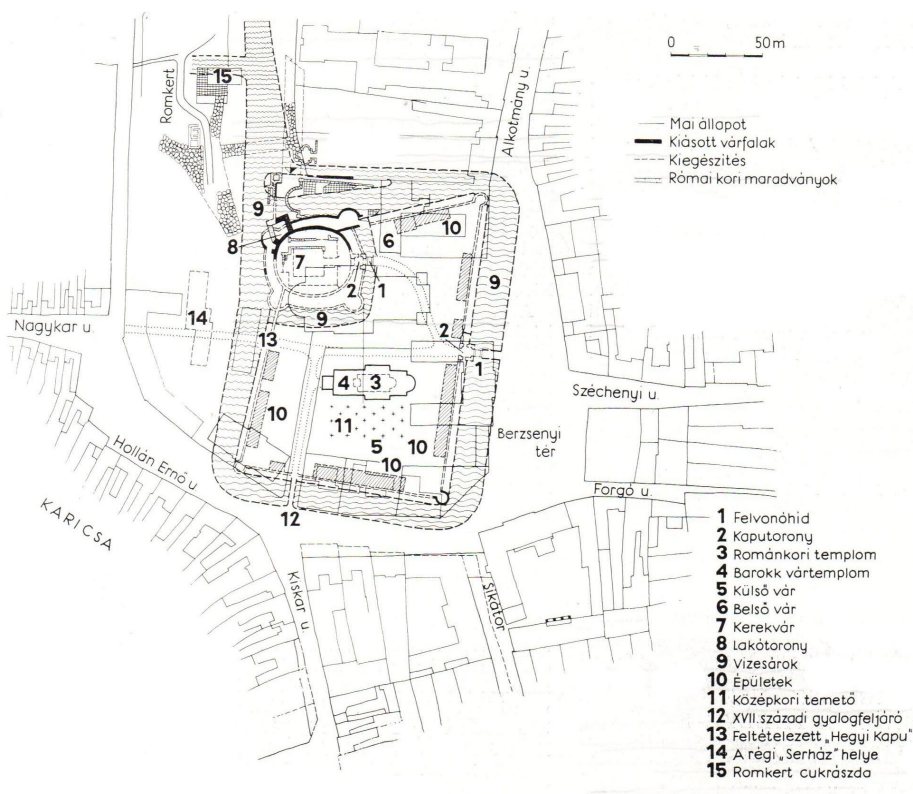
Szombathely területe 907-ben került a magyar fejedelemséghez. Ekkoriban költözött az eddig is folyamatosan lakott római castrum falai közé Kál harka, a magyar törzsszövetség harmadik méltósága, Bulcsú harka apja, megvetve az alapját az oklevelekben is többször említett Kál (később Karicsa) nevű településnek. Ugyancsak korai, ha nem korábbi lehet a mellette települt Perun/Óperint, amelyet feltehetően az avarokkal ide érkező szláv népelemek alapítottak.

Az eddig a salzburgi érsekséghez tartozó település a győri püspökség birtoka lett talán már annak alapításakor (1000 k.), esetleg határainak kijelölésekor (1009 k.). Innentől fogva a győri püspökök voltak a település – előbb falu, később mezőváros, bár a címere némi nagyozással civitasnak mondja – kegyurai, egészen 1777-ig, a szombathelyi püspökség megalapításáig; bár a lokálpatrióták mindig büszkén hangoztatják, hogy a város „jobbágyi viszonyban sohasem állott”. Ez a kijelentés inkább szolgálhatott Szombathely polgári öntudatának erősítésére, mint a valóságos viszonyok illusztrálására, mert a település régi neve (Püspökszombatja), és az, hogy a győri püspök 1318-ban „oppidum nostrumnak” nevezi mégiscsak arra utalhat, hogy a kegyuratól, és annak helyi képviselőjétől, a várparancsnoktól erős függésben lehetett.

Szombathely középkori viszonyai nehezen rekonstruálhatók, mert a város korábbi tűzvészek által már egyébként is megrongált iratai elhamvadtak 1605-ben a németújvári várban, ahová azokat a város polgárai a Bocskai-szabadságharc zavaros viszonyai elől

menekíteni szándékoztak. Annyit mindenesetre tudunk, hogy a városnak korábban már volt szabadalomlevele, amit II. János győri püspök adott ki 1407-ben. Ebben a püspök évi 200 arany fizetése mellett felmentette a szombathelyieket minden további teher alól, s elrendelte, hogy a szombathelyi várparancsnoktól függetlenül bíraskodjanak saját ügyeikben, leszámítva a lopást, rablást és gyilkosságot. Ekkortól tehát Szombathely jogilag (püspöki) mezőváros volt.

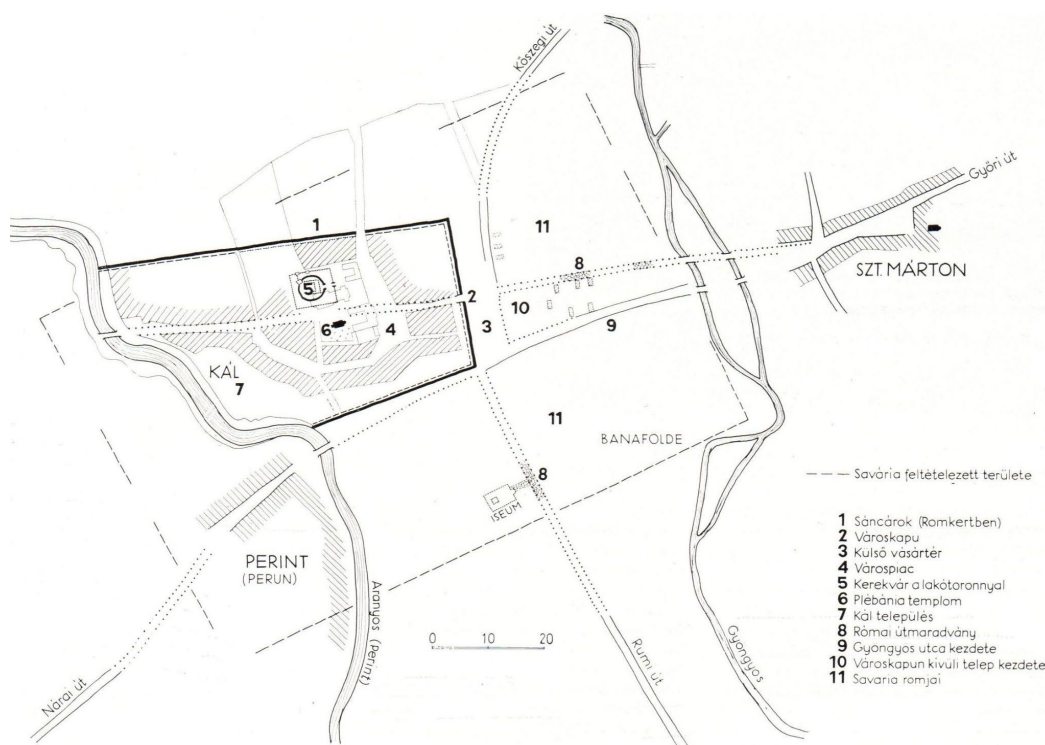
Az először 1237-ben említett Szombathely (Sabaria) csupán egyike volt a püspök birtokában lévő vár tartozékainak, ugyanakkor magán a mai város területén belül is létrejött néhány falu még a 13. század során: Perint és Karicsa (1264, bár elődtelepülésének, Kálnak a templomát már 1175-ben említik!), a tatárjárás utáni betelepítésekkel érkező német jövevények által megült Újfalu, és az eladományozás révén nemesi birtokká lett Szőkefölde (1276) és Bányafölde (1302 előtt).

6. kép Szombathely belső és külső vára

Maga az uradalmi központ a római falakon belül épült, feltehetően Karoling eredetű kerek várba települt, melyhez előbb egy négyzetes tornyot, majd a falgyűrűn belül egy belső udvart körülvevő közel négyzetes alaprajzú palotát építettek. Ez volt a győri püspökök megerősített palotája, ahol gyakran időztek. A vár néhány méter magas kerekded dombon

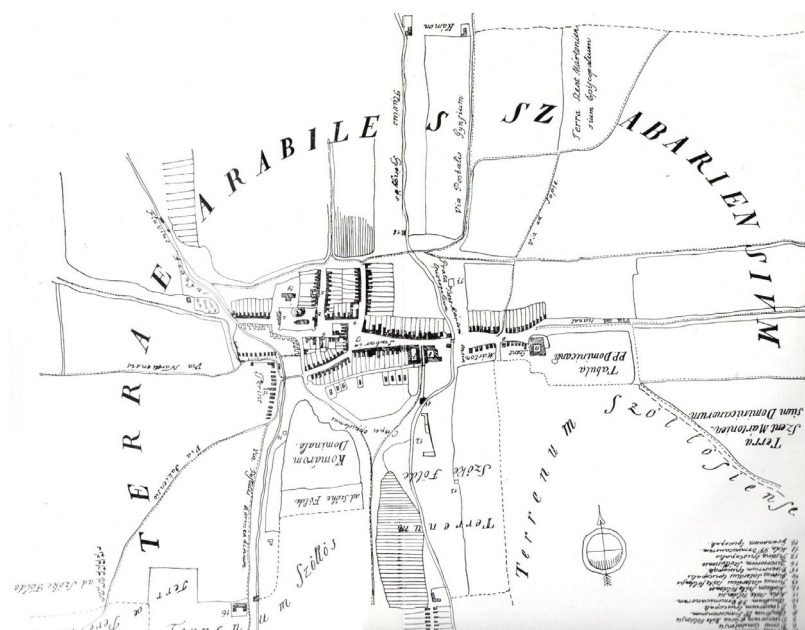
állt, melyet a Gyöngyös és az Aranyos patak által táplált vizesárok vett körül, csakúgy, mint a 14. század végére elkészült négyszögletes külső várfalat, melynek keleti oldala nagyjából a püspöki palota belső homlokzati falánál húzódott. Az így kialakult külső várba került a Nagyboldogasszony plébániatemplom (Vártemplom), illetve később a plébániaház, az iskola, és néhány jobbágyház is. A külső vár három kapuja meghatározta a később körülötte létrejött település(ek) utcarendjét. A nyugati (Hegyi) kapu a Nagykar utca, a déli kapu a Kiskar utca kialakulására hathatott ösztönzően, míg a keleti várfal közepén lévő kapu (és vámház) előtt egy teresedés jött létre, amely a Várpiacnak adott otthont.

7. kép Szombathely a 12-13. században

Feltehető, hogy a püspöki vár körüli települést is körülvették a tatárjárást követően legalább valamiféle palánkkal, bár ennek nyomai nem kerültek még elő. A szeminárium kertjében feltárt középkori falmaradvány pedig folytatható és értelmezhető úgy is, mint egy szabálytalan téglalap alaprajzú területet körülvevő fal és sándárok maradványa, mely nyugaton az Aranyos patakra fut ki. Keleti oldala, és annak közepén nyílt kapuja (a Várközjáró, ma Széchenyi István utca folytatásában) a Várospiac (ma Fő tér nyugati fele) helyét, illetve annak nyugati térfalát jelölte ki. Ennek a viszonylag kis területet (a római város alig negyedét) körülvevő városfalnak még a 13. században kellett megépülnie, mert a következő században már egy grandiózusabb vállalkozás nyomai mutatkoznak. A 13. század elején Szombathely még csak kis falu volt, lakosai elsősorban a váralján élő címisek és

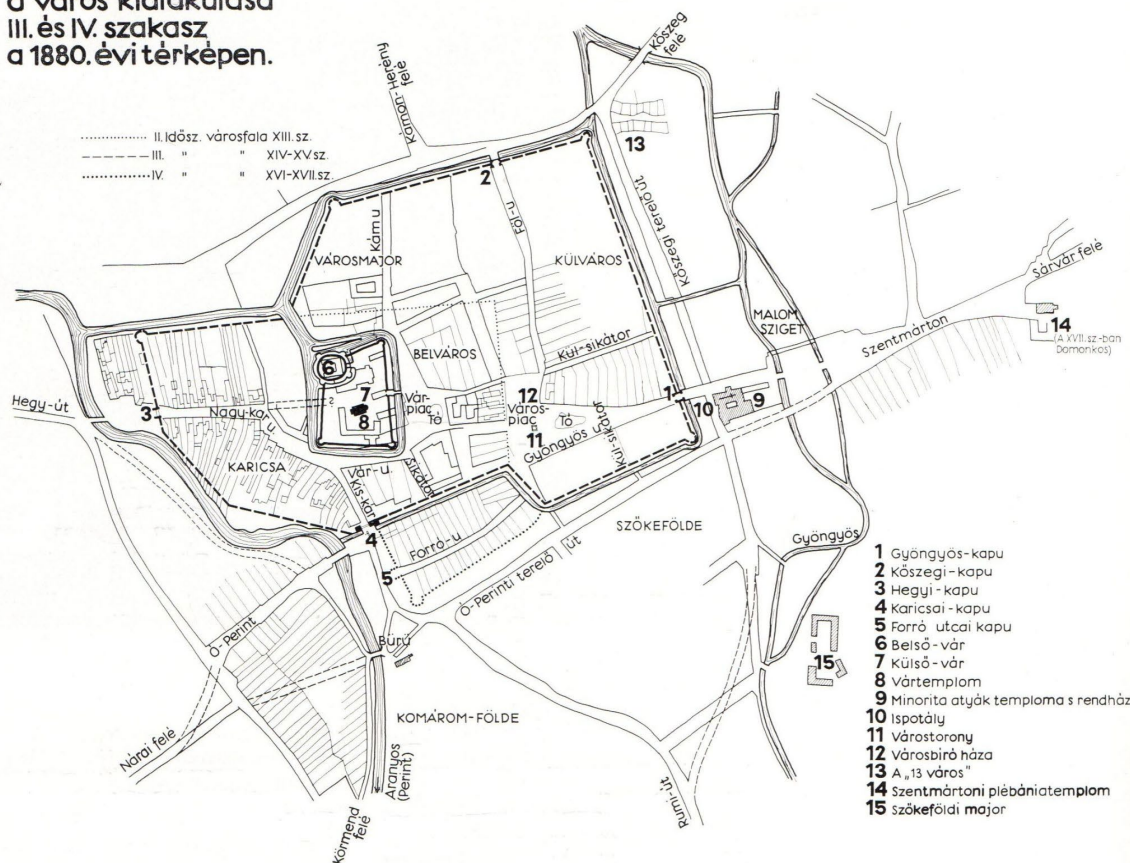
hospesek voltak, és mint láttuk, az általuk belakott terület nem nyúlt túl keleti irányban a mai főtér nyugati részénél, a „Várospiaczánál”, tudományosabban Külső vásártérnél, nyugati irányban meg úgy ért el az Aranyos patakig, hogy közben még ott volt a korábban már említett Kál (Karicsa) falu is. 1354-ben a Gyöngyös utcáról, sőt 1360-ban annak kútjáról szóló tudósítás viszont már az erődített várostól keletre lévő külváros létéről ad hírt, mert ez a győri útnak a városfalon kívüli szakasza volt. És ha neve is van ennek az utcának, azt sejteti, hogy más utcák is lehettek már ekkor. Feltehető, hogy hamarosan legalább valamiféle palánkkal is körülvették ezeket a külvárosokat, pontosabban árokkal és fallal, ahogy erről Miksa német király maga is beszámolt 1490-ben. Ez a palánk a 16. század közepére tönkrement, de 1592-re már állt az új, hasonló technikával készült fal, melynek építéséhez a Batthyányiak adtak támogatást. Megfelelő védelmet a sérülékenysége, és a magassága miatt ez a fal sem nyújthatott, így a Bocskai szabadságharc után újjáéledő Szombathely már 1620-ban szükségesnek látja a falak és a kapuk „megcsináltatását, bármi költségbe kerüljenek is”. Ezek a falak – követve az általános korabeli magyarországi gyakorlatot – jobbra fából és vesszőfonatból készülhettek, mert a 18. század közepéig folyamatosan az állapotukról – 1674-ben a leégésükről –, illetve a felújítások szükségességéről hallani. Bizonyos szakaszai, illetve kapui később egyre inkább kőből készültek. Míg 1685-ben még csak a „Föl u. Kúkapuról” olvasni, addig 1741-ben már „a város kőkapuit” említik a források. Bármennyi figyelmet is szentelt évszázadokon át a város a védelméül szolgáló falaknak és kapuknak, ezek mások érdeklődését nemigen keltették fel. Még annyira sem, hogy a korabeli térképeken, látképeken feltüntessék ezeket, pedig a kerek vár és az ezt körülvevő külső vár mindig szerepel az ábrázolt objektumok között.

8. kép Szombathely 1760 körül, falak nélkül

A városba már a 17. század közepén öt kapun lehetett bejutni: a Gyöngyös utcai, a Föl utcai, a Forró utcai, a Kiskaricsai és a Nagykaricsai kapukon át. Mivel a palánkon kívül vizesárok volt, minden kapu előtt egy-egy híd állt. Ezzel elénk is tárul a város korabeli szerkezete, melyet a kettő, a vár és a 13. századi városfal főkapuja előtt kialakult háromszögletű piactér (Piarc), és a kapukhoz futó főbb utcák, és kisebb sikátorok határoztak meg. Az első néven nevezett utca, mint láttuk, a Gyöngyös utca volt, a győri út akkor még városfalon kívüli szakasza, melyet 1354-ben említenek először. A következő – és ez most az említés, és nem feltétlenül a kialakulás időrendjét tükrözi – a Karicsa 1559-ből (bár ekkor ezt még külvárosnak mondják), a Forró utca 1587-ből, a Föl (ma Kőszegi) utca 1593-ból, a Kámon (Kám, ma Szily János) utca 1612-ből. Ez az öt utca jelentette a várost a 16. század végéig. Később feltűnik a Forgó (Belsikátor) 1606-ban, majd a Nagykaricsa 1613-ban, és a Kiskaricsa 1648-ban, ami egyszerre utalhat a település térbeli kiterjedésére és a beépített terület szerkezetének fokozottabb tagolódására.

a város kialakulása III. és IV. szakasz a 1880. évi térképen.

9. kép Szombathely a 14-17. században

A település szűkössé-válása következtében néhol szükségessé vált a fallal körülvett beépíthető terület növelése. Ez történt a 17. század első felében, amikor a Forró utca környezetét befoglalták a fallal körülvett területbe a Karicsai kapuhoz csatlakozó palánk jelentős mérvű délre tolásával, illetve 1686-ban, amikor a Nagykaricsai kaput és palánkot tolták kijebbe.

A város „piarcát” 1577-ben említik. 1649-ben már, mint az „öreg város piarca” kerül az iratokba, ami arra utalhat, hogy ekkorra már a külvárosokat is fallal vették körül. A város „piarcán” a 16. században felépült a város tornya, melynek pincéjét börtönnek használták. Emellett állt a Baktor ház, a városhadnagy és a hajdúk tartózkodási helye, illetve a város a 18. századi pestisjárvány emlékére épített kápolnája. Mindkét téren egy-egy kis tó volt, elősorban a tűz elleni védekezés okán.

10. kép Szombathely középkori piactere

A város sajátos fejlődésének következményeként minden temploma a falakon túl épült. A régi plébániatemplom, a Boldogságos Szűz egyháza a külső vár fala mögött állt, az 1360-ban érkező ferencesek középkori Szent Anna-, majd Szent Erzsébet-temploma és kolostora, mely

egy korábbi ispotályból nőtt ki, pedig a Gyöngyös utcai kapunál, de szintén a falakon kívül épült fel. Mivel a régi plébániatemplomból (immár vártemplomból) a lakosságot a külső vár falának építésével kirekesztették, így a lakosság kénytelen volt a város határán kívül lévő Szentmárton község plébániájához csatlakozni. Maga az egykori római és ókeresztény temető területén épült, és Szent Márton folyamatos helyi kultuszát ápoló templom körül létrejött település külvárosnak számított, de a 17. század közepén sem volt önálló község. Tovább bonyolította a lakosság és a templomok viszonyát, amikor ezt a kényszerből lett plébániatemplomot 1638-tól a dominikánusok kapták meg. Ettől kezdve ismét a vártemplomot használhatták plébániatemplomként egészen annak 1791. évi lebontásáig.

Okleveles adatok híján a város középkori életét leginkább a tágabb érdeklődést kiváltó, és így másutt is megemlített rendkívüli események, ostromok és különböző katasztrófák világítják meg. 1441-ben Ulászló seregei még csak érintik Szombathelyt egy hosszabb táborozás erejéig, de a Mátyás halálát követő vetélkedés során Miksa hadai 1490-ben már meg is ostromolják, igaz, csak másodjára teszik ezt sikerrel. 1525-ben tűzvész pusztít a városban. A mohácsi csatát követően a győri püspöki szék évekig betöltetlen maradt. Az ily módon gazdátlanná lett város aztán rövid időn belül többször is birtokost cserél. 1529-ben a császárpárti Jurisics Miklós még megakadályozza, hogy Szapolyai katonái a várost elfoglalják, de nem sokkal ezt követően már Bakics Pál veszi birtokba – pontosabban kapja zálogba Ferdinándtól –, hogy abban ő és örökösei évtizedekig megmaradjanak. A város csak 1553-ban kerül vissza az akkori győri püspök, Gregoriáncz Pál kezébe. Ettől fogva a győri püspökök gyakran tartózkodnak palotává komfortosított szombathelyi várukban, elsősorban nem a hely értékei miatt – különben nem akarták volna eladni Kanizsai Orsolyának, aki 1572-ig birtokolja is azt –, hanem azért, mert győri székhelyük végvárrá lett.

Nevezetes esemény a város életében a vasvári káptalan és levéltár Szombathelyre költözése 1578-ban, melyet rövidesen (valamikor 1595 előtt) a megye székhelye is követett. Ez hatalmas lökést adott a város fejlődésének, bár a kezdetekben még saját megyeházája sem volt. Részben a város ellenállása miatt a megye csak 1651-ben jutott telekhez és házhoz, korábban a gyűléseket bérházakban tartotta. A tényleges Megyeháza ugyanitt csak 1775-ben épül fel.

A Bocskai-felkelés nagy pusztítást okozott a városban. 1605-ben a várost feldúlták. Az ostrom utáni újrakezdést súlyosan hátráltatta, hogy a város összes oklevele elpusztult, így az elhamvadt házak mellett a jogi helyzet rendbetételére is szükség volt. A város csak lassanként éledt újjá, hiszen még 1619-ben is törvénnyel kellett fenyegetni azt, aki pusztulni hagyja házát. A falak és a kapuk állapotának, illetve újjáépítésének kérdése pedig még a következő években is téma volt (sőt az volt egészen a 18. század végéig) oly módon, hogy erre azokat a polgárokat kötelezték, akiknek a telkei a falakig kifutottak. Ebből következően

a visszatelepüléskor a telkeknek csak a belső, a város felé néző fele volt beépítve, a szélső telkek a korabeli magyarországi gyakorlattól eltérően egészen a falakig értek. A falak megközelítését a síkatorokon keresztül oldották meg. Ekkor alakult ki a belváros ma is ismert utcahálózatának magja. Ekkoriban már csak csekély számú polgár bírt egész telekkel, ami arra utal, hogy megindult a társadalmi és a települési struktúra belső tagolódása is, ami többek között a telkek hátsó végének beépítését, illetve és részben éppen emiatt, új utcák kiépülését eredményezte.

A házak nagy része ekkor még alig különbözött a korabeli parasztházaktól, gyakran kémény nélküli füstös szobákban és konyhákban laktak.

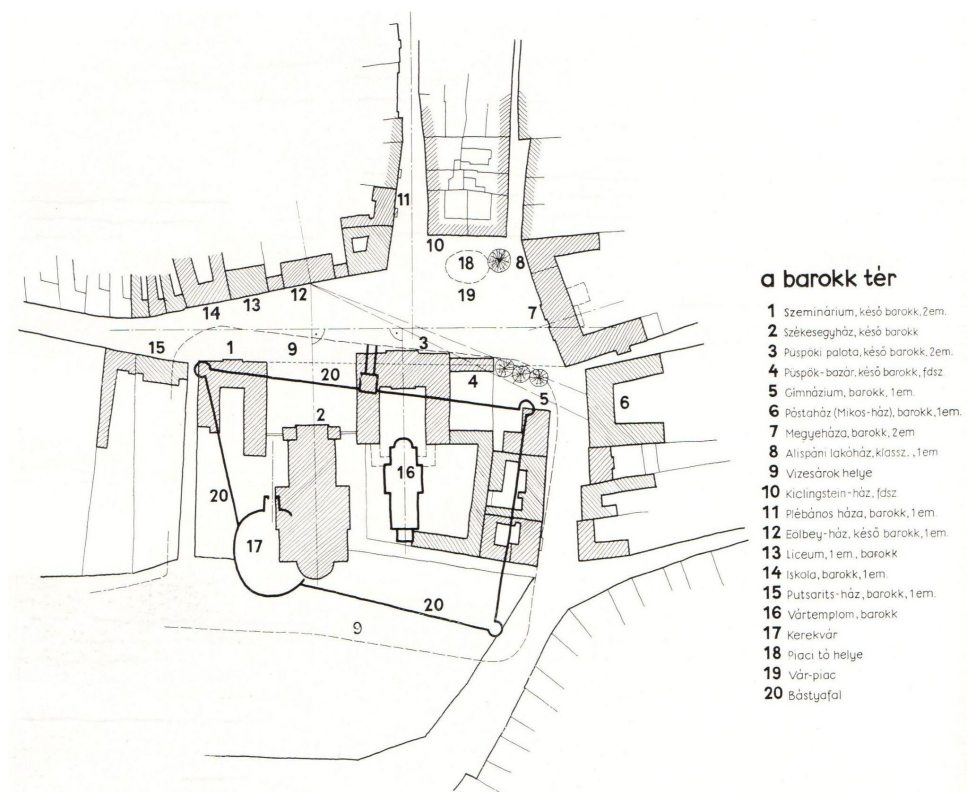
A város méretére jellemző, hogy a fallal körülvett területen 1704-ben is mindössze 175 ház állt. Ekkoriban a város belső életét a bírósági és 12 esküdt polgár (szénátor) irányította, akiknek munkáját 12 másik esküdt (kültanácsos) segítette. Ezek száma a későbbiekben jelentősen változott. A megye Szombathelyre költözése vonzotta a nemességet, akik csak annak fejében telephettek be ide, ha itteni birtokukat tekintve alávetik magukat a városnak.

Közben 1630-ban visszatérnek a ferencesek, visszakapván a 14. század dereka óta birtokolt rendházukat, a győri püspök által betelepített domonkosok pedig 1638-ban megkapják Szent Márton külváros templomát, továbbá annak összes jövedelmét és birtokát. Mivel eddig ez volt nemcsak a külváros, hanem a fallal kerített „öreg város” plébániatemploma is, a püspök a korábban fallal elzárt vártemplomot ismét megnyitotta a polgárok előtt, akik a továbbiakban ezt, illetve az 1655-ben újjáépített, és magas toronnyal ékeskedő templomot használták plébániatemplomként annak 18. század végi lebontásáig. Ez szolgált egyébként a rangosabb nemesi családok temetkezési helyeként is.

11. kép Szombathely az I. katonai felmérés szelvényén (1784-85) még a Szily-féle építkezések nélkül
Forrás: Arcanum Adatbázis

A megye és a hozzá kötődő nemesség, valamint a szerzetesrendek beköltözése, Draskovich György és Széchenyi György püspökök építkezései nemcsak iskolázottabb építőmestereket vonzottak Szombathelyre, de általában is felélénkítették a város életét. Ezek hatása azonban eltörpül a Szombathelyi püspökség 1777. évi megalapítása, különösen pedig első püspöke, Szily János munkássága mellett. A püspök hatalmas ambícióval fogalmazta meg terveit, melyek egy rangjához méltó püspöki székhely kiépítésére irányultak, és rendíthetetlen következetességgel, akár a város tiltakozásával sem törődve haladtak előre a megvalósítás útján.

12. kép A barokk tér és az áldozatául esett korábbi építmények

Lebontatja a Karoling eredetű, de azóta számtalanszor átépített és kibővített belső várat a kerek dombbal, és az azt körülvevő négyzetes külső vár falait, és az általuk körülvett terület összes épületét, a vártemplommal – az akkori plébániatemplommal – együtt.

13. kép kép: Hefele Menyhért feltételezett portréja, Püspöki Palota, Maulbertsch fresko
 Forrás Balla László kutató

Ezen a szombathelyi mértékkel hatalmas területen építi fel aztán Hefele Menyhért tervei alapján a püspöki palota (1778), majd a szeminárium épületét (1779), melyeket egy kisebb ingatlanvitát követően a székesegyház (1794) építése követ.

14. kép Szombathely Püspöki Palota és Székesegyház
 Forrás: Balla László, Infovilag.hu 2019.04.

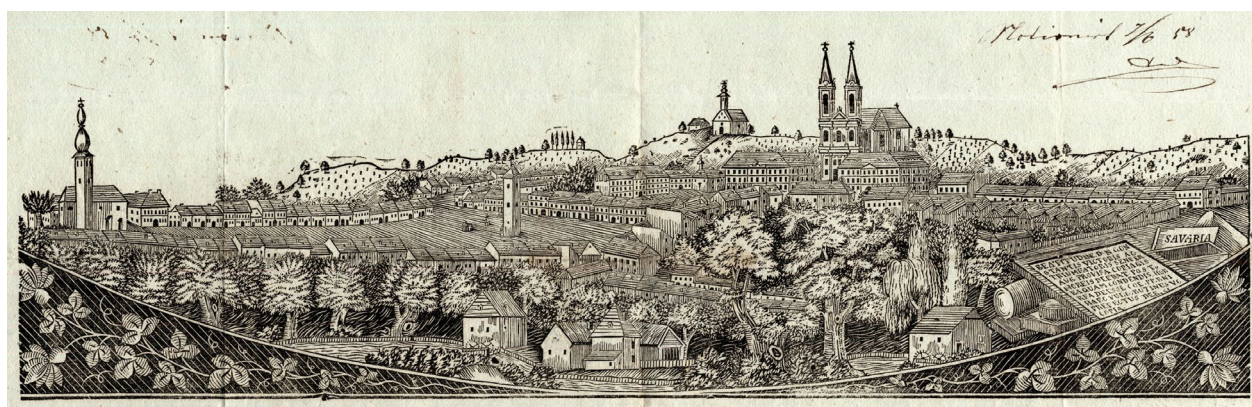
A székesegyházzal szemben épült Eölbey-házzal (1796) (15. kép), és a tér déli végében ekkora már álló Megyeházával (1775) együtt így talán az ország legszebben megkomponált barokk tere jön létre.

15. kép Az Eölbey-ház, előtte Szily János püspök szobra (1960)

Forrás: Fortepan / Németh Tamás

Ezzel egyidőben formálódik meg a „Város Piaczának”, vagyis a polgár város főterének barokk építészeti arculata is, ahol a szinte egyöntetűen egyemeletes házak közé épül a Városháza szintén egyemeletes tömbje, földszintjén a Szombathely városához” címzett vendéglővel.

16. kép Szombathely barokk kori látképe egy korabeli rézkarcon

Forrás: Szent Márton – Szombathely Facebook oldal

3.1.3 SZOMBATHELY TÖRTÉNETE A 19. SZÁZAD SORÁN

A 19. század Szombathely történetében is fontos változásokat hozott. Talán az eddigi legfontosabb időszak volt. Az Osztrák Császárság fennhatósága a 18. század során már megerősödött annyira, hogy átrendezze a történeti Magyarország területi viszonyait. A korábbi időkben kialakult településhierarchia jelentősen módosult a császárváros vonzáskörében. Szombathely két fontos útvonal kereszteződésében találta magát, egyrészt az újabb kelet-nyugati, valamint a hagyományos északi-déli. A kelet-nyugati, határvárosi szerep helyett egyfajta kapcsolatteremtő funkciót kapott Ausztria irányában. Ez a század során befolyásolta a közlekedési viszonyokat, a gazdaságot, az építészetet és a lakosság gondolkodását is.

A 19. század gyors gazdasági fejlődésében mindez jelentőssé vált. Az események folyamata az épületek megjelenésében vizionálható legjobban. A hagyományos, helyi erőforrásokon alapuló városfejlődés mellett megjelent a nagy távolságokat bejáró információáramlás, az intenzívvé váló építészeti export és transzfer. A helyi eredményeket fokozottabban befolyásolta az európai hatás, mely elsősorban a császárváros, Bécs felől érkezett.

A 18. századot, melynek fő eleme a központi, abszolút hatalom kiépítése volt, az azt felügyelő egyházi központok látványos megjelenése jellemezte. Ez hazánk esetében a 19. század első felében is érzékelhető maradt. Szombathely is megkapta ezt az új egyházi épületegyüttest, amely a következő századra is hatással volt. Hefele Menyhért követői is tovább dolgoztak a városban. Például Anreith János György után veje, az idősebb Vojta Donát működése volt jelentős. A szerveződő városi élet során a vagyonosodó polgárság, valamint a helyi, illetve a bécsi, vagy a császárság távolabbi részeiből jött mesterek is próbálták kihasználni a kialakuló konjunktúrát. Az átmeneti korra jellemzően a korai klasszicizmus nagyon egyszerű formában mutatkozott meg. Már Hefele említett alkotásai is – egyszerűségükben – átmenetet képeztek a késő barokk és a klasszicizmus között. Lehet mondani, hogy a 19. század már kezdetét vette Szily János (1735-1799), az első szombathelyi megyéspüspök tevékenységével. A Mária Terézia királynő által újonnan felállított egyházmegyei püspökség székhelyeként a város a 19. századra ható, új életre kelt.

17. kép Mikes János szombathelyi püspök (1911-1936) pecsétje és aláírása
Forrás: epa.oszk.

A kialakuló, intenzív európai hatás a század elején a háborút és az 1809. évi francia megszállást hozta. A francia hadak ugyanis Szombathelyre is eljutottak, 110 napig tartották megszállva a várost, és keményen megsarcolták. Távozásukkal szűkös, de csendesebb évek következtek. A vész múltával az újrászerveződő társadalom az 1775 és 1779 között épült egyik központját, a Megyeházát (Eörsi és A. Chevreux terveivel) 1820-ban Szalay János emeletráépítésével, majd 1848-ban Vojta Donát klasszicista oldalszárnyával bővítette. Az épület a század végére, 1880 körül nyerte el végső homlokzatát Hauszmann Alajos által.

18. kép Megyeháza épülete és színház
Forrás: Savaria Múzeum gyűjteménye

A börtön, Hegedűs Sándor vármegyei építész révén 1836-ban létesült. Mindez a megyeszékhely századokon végig húzódó jelentőségét igazolta.

79. kép Szily János utca képe – Püspöki Palota, a Szeminárium, majd a távolban a Törvényszék és börtön épülete

Forrás: Savaria Múzeum gyűjteménye

1811-ig a hivatalos bankjegy értéke megegyezett az ezüstforinttal, de valójában eltért tőle. Az év elején a Habsburg Birodalom egészében I. Ferenc elrendelte a devalvációt, a papírpénz 80%-os leértékelését. A becserélést 1812-ig kellett befejezni, mely a város gazdasági helyzetére is jelentős hatással volt.

1817-ben tűzvész pusztított a városban. A mintegy 300 család tragédiája meggyorsította az építési változásokat. Ezután a város tanácsa megtiltotta a házak zsúppal való fedését, valamint építő bizottságot is szervezett, melynek beleegyezése nélkül a városban új épületet nem emelhettek. Szélesebb utcákat kellett kialakítani és lebontották a kereskedők összevissza épült piaci bódéit is. Ekkor bontották el az 1712-ben emelt városi tornyot. Ez a cselekvéssorozat előremutató, szinte nagyvárosi szintű közgondolkodást mutatott.

A helyi polgári társadalom további szerveződését az 1823-ban alakult Emberbaráti Egylet mutatta, melynek segítségével 1829-ben felépítették a Thököly utcában az Emberbaráti Kórházat. Ugyanekkor, egyházi beruházásban püspöki sörház is létesült Böle András püspök kezdeményezésére a középkori vár délnyugati sarkán.

20. kép Az Emberbaráti Egylet kórháza

Forrás: gallery.hungaricana.hu/Képcsarnok

Az 1819–1824 között épült fürdő leégett. Ezek után, 1846-ban a Fürdőház Részvénytársaság új fürdőt létesített, mely csak a második világháború után szűnt meg. A további városszervezés végett, 1837-ban „Csinosságra ügyelő” bizottságot állítottak fel, mely során az utcákat felirattal, a házakat számokkal látják el.

Az átmeneti kor és a korai klasszicista korszak után Szombathelyen is megjelent a középkori romantika historizálása. Ez egyfajta európai romantika, a nemzeti formáktól mentesen. Korai példája a negyvenes évek romantikus világában az úgynevezett Bagolyvár, melyet Czvitkovics Károly építtetett, feltehetőleg egy amerikai építész tervei és nagybátyja Czvitkovics Sándor anyagi támogatásával. Ez a formavilág később is előfordult, például a Borsits-ház esetében, 1865 után. Ezután az eklektika különböző formái jelentek meg.

27. kép Bagolyvár

Forrás: gallery.hungaricana.hu/Képcsarnok

A reformkor lakosságszáma Szombathelyen is gyarapodott, 1802 és 1859 között 3782 főről 7025-re emelkedett. A várost az élénk szellemi élet miatt „Magyar Weimar”-nak is nevezték. Ebben nagy szerepet játszott a Liceum tanári kara, s más, a városhoz köthető közgondolkodók. 1850-ben megalakult a színikör, és hozzá kapcsolódóan egy fából készült épület. Később vendéglőkben történt az előadás. 1860-ban felmerült a kőszínház igénye. A színház-választmány 1870-ben alakult. A 600 fős vígadó jellegű színház pályázatát Schwarz Ede nyerte, ez azonban sajnos nem épült fel.

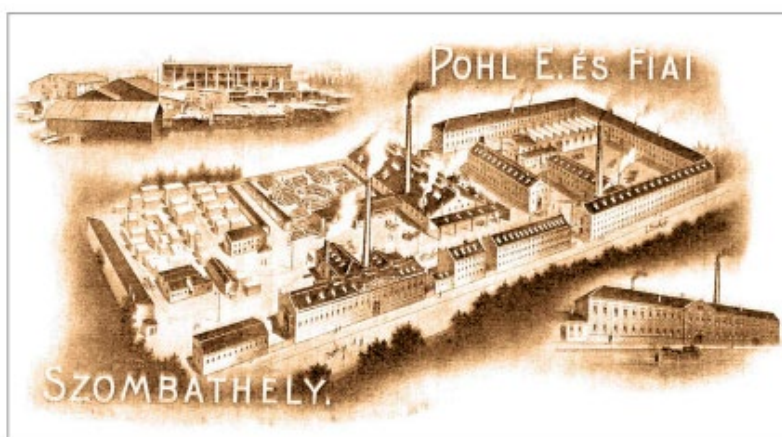
Hauszmann Alajos közreműködésével a 350 fős színház és városháza együttese 1879-re lett kész. Az épületegyüttes Forgó utcai szárnyban volt a színház, a tér felőli oldalon pedig a városháza hivatali helyiségei. 1897-re már kicsi lett a színház, ezért 1899-ben új terv készült, Komor Marcell és Jakab Dezső, valamint Lang Adolf közreműködésével, ám 1905-ös – más forrás szerint 1907-es – bezárásáig a színház tovább működött. 1905-ben Márkus Géza új tervet készített egy 1200 fős korszerű színházra, melynek megépítésére 1907-ben megbízást is kapott. A kőszínház megépülése helyett azonban újabb színikörök jöttek létre: a Brenner János utcában és a Hérics-kertben, továbbá a deszkákból épített Szombathelyi Nyári Színház az egykori Színház téren, és az Aréna utcában a szintén fából készült Aréna kerti nyári színház, amely 1911-ben leégett. A kőszínház igénye a következő évszázadban is csak terveket szült.

A művelt szellemű társadalmi közeg ellenére igazán művészi, országos jelentőségű épület a század első felében nem született. Értékes volt talán a későbbi, Hauszmann Alajos által tervezett városháza (1945-ben lebombázták), vagy a szintén későbbi, Kirchmayer Károly tervei szerint épült korai eklektikus Püspöki Iskola, mely a római erődnégyszög és a középkori vár déli fala fölé épült.

22. kép Püspöki Palota (Püspökvár) régen és ma
Forrás: nyugat.hu, martinus.hu

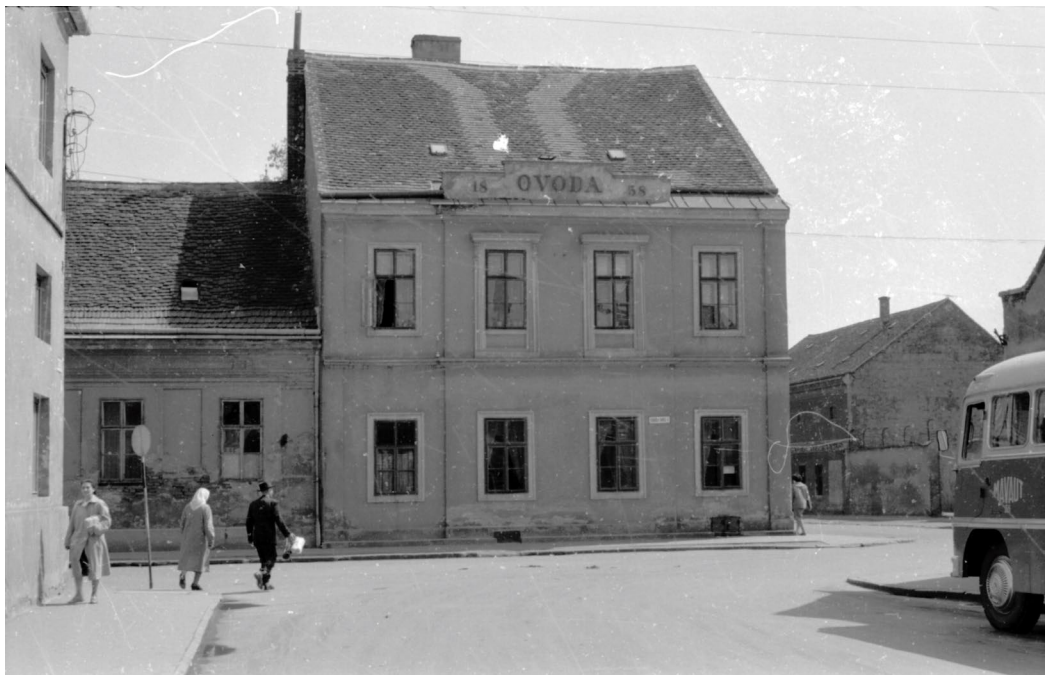
A század közepén, a schwechati csata után újabb megszállás következett, ezúttal a császári csapatok által. A város lakossága beleilleszkedett a megváltozott politikai helyzetbe, és folytatódott a megkezdett polgári fejlődés. A lakosság száma az 1804-ben számolt 2807 főről 1900-as századfordulóig majdnem tízszeresére (23309) emelkedett, hasonlóan az ország többi nagyvárosának fejlődési viszonyaihoz.

A szombathelyi gépgyár a XX. század elején

23. kép Pohl Emil Gépgyára
Forrás: technika.gmgi.hu

Amikor 1857-ben Ferenc József átutazott a városon, már diadalkapu várta. A gazdasági fellendülés egyik jellemző eseménye, hogy a Magyar Motor- és Gépgyár 1850-ben, Pohl Emil gépgyára 1856-ban alakult meg Szombathelyen. Az intenzív építkezést a sok új téglagyár szolgálta ki: 1851 és 1910 között több, mint egy tucat létesült. Ugyanakkor óvoda is épült 1858-ban. Megjegyzendő, hogy Brunswick Teréz, Budán 1828-ban alapított először ilyen az országban. 1868-ban tornaegyletet alapítottak, ami 1871-ben kapott épületet és csak száz év múlva épült át.

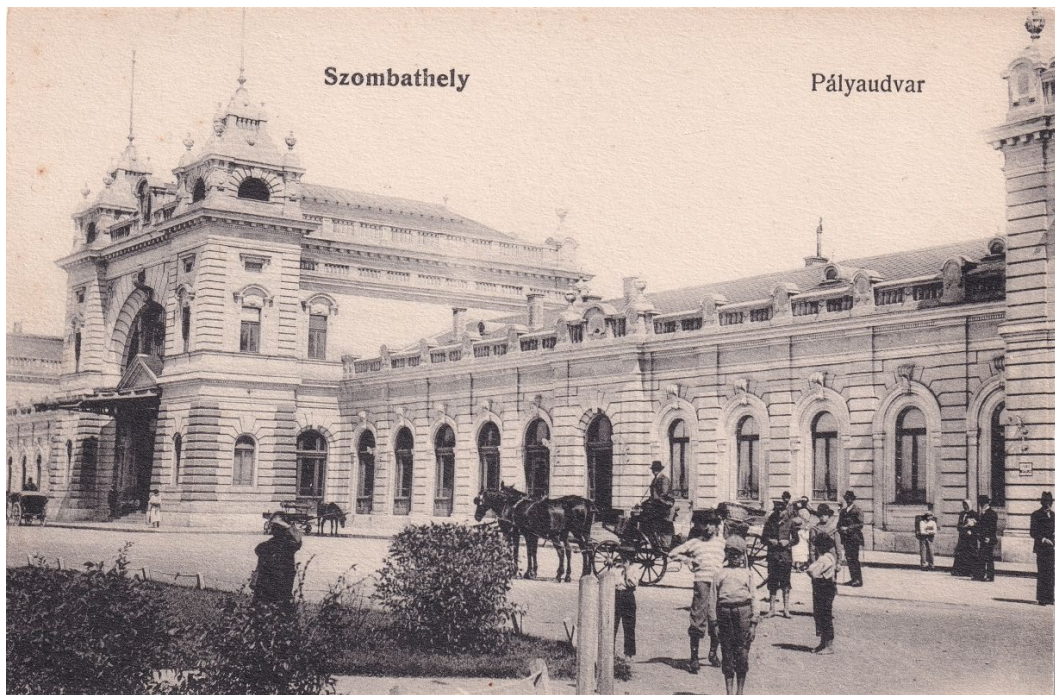
24. kép Szombathely első óvodája (épült 1858-ban)
Forrás: Savaria Múzeum gyűjteménye

Gazdasági kiállításra is sor került 1861-ben, majd 1903-ban. A 19. század gazdasági fejlődésének záloga a vasútépítés volt. Tekintettel a város elhelyezkedésére és a kelet-nyugati és észak-déli forgalmi csomópont jellegére, az igény adott volt. A vágyott célt a város elszármazott fiai is szívesen támogatták. Ilyen volt Horváth Boldizsár, az 1867-es kormány igazságügyminisztere, Hollán Ernő, a magyar mérnökök és építészek egyletének megalapítója és Széll Kálmán, a későbbi miniszterelnök, aki a városban végezte a gimnáziumot.

25. kép Az 1903-as Iparkiállítás megnyitója
Forrás: Savaria Múzeum gyűjteménye

1864 után létesült az észak-déli, Bécs-Kanizsa vasútvonal, amelyhez 1865-től a Sopron-Szombathely-Nagykanizsa vonal is csatlakozott (a neves vasútépítő, Carl Etzel (1812-1865) tervei alapján). Az állomás, melyet 1901-ben nyitottak meg, Posel Gusztáv műve volt. 1872-ben Budapest–Graz (Győr–Szombathely–Graz, majd Veszprém–Budapest) vonal is kiépült. Omnibusz szállította az utasokat 1865 után a vasút és a városközpont között, majd 1874-ben már három vonalon közlekedett. 1871-től a vasúthoz MÁV-műhely is szükséges lett. A vasút államosítása 1884-ban történt.

26. kép Szombathelyi Pályaudvar épülete, épült 1901-ben
Forrás: bdmk.hu

A közlekedési fejlesztések mellett további középületek építése is folyamatban volt. 1878-tól 1950-ig működött a Szombathelyi Államépítészeti Hivatal. Három korai városrendezési terv közül kettő a században született (1864–70, 1885–1890.). Ennek keretében került sor az 1838-ig városházaként működő barokk épület 1865-ös bontására is.

Az egykori szombathelyi városháza a 19. század második felében vendégfogadóként működött tovább, de több üzletnek is helyet adott. Az új városházára 1870-ben írtak ki pályázatot, amit Alexander Bellon nyert meg. Több módosítás után a végső tervek elkészítésében Hauszmann Alajos működött közre, és a városháza együttese végül 1879-re készült el.

27. kép Városháza a Berzsenyi szoborral egy 1945 előtt kiadott képeslapon

Forrás: gallery.hungaricana.hu

Az ipar fejlődésének fellendülésére jellemző, hogy 1850–1911 között a több, mint húsz újonnan létesült üzem közül 4 gépgyár, 6 téglagyár és 5 könnyűipari célú valósult meg, így a vágóhíd korszerűsítés 1885-ben, a szövőgyár 1899-ben kezdte meg működését. A virágzó gazdaság a kultúrát is segítette.

A múzeum igényét az 1872-ben megalakult Vas megyei Régészeti Egylet fogalmazta meg. 1899-ben a Vas megyei Kultúregyesület hatására képtár-könyvtár-múzeum létesült. A terveken a budapesti Czigler Győző is dolgozott, majd munkatársa, Dvorák Ede folytatta a munkát, majd 1908-ban megnyitott az épület. Hozzáépült a szintén budapesti Wälder Gyula tervezte Kultúrház.

28. kép Vas megyei Képtár- Könyvtár – Múzeum a századfordulón

Forrás: Savaria Múzeum gyűjteménye

Az iskola-program 1870 után indult. A gimnáziumot egy évszázaddal korábban, 1772-ben alapították, 1773-ban felépült, majd 1808-tól a premontrei rendé lett. Az új épület 1894-re készült el Rauscher Miksa és Benkó Károly közreműködésével. Az Anreith-féle szombathelyi királyi Liceum 1793-ban épült, majd 1871-ben emelettel bővült és eklektikus homlokzatot kapott Kirchmayer Károly által. A Vas megyei Árvaház épületére 1874 után írtak ki pályázatot, amit a bécsi Gráber Ferenc nyert meg, és tervei szerint épült fel 1878-ra az 1951-ig álló intézmény.

29. kép Szombathelyi Líceum

Forrás: Savaria Múzeum gyűjteménye

A szombathelyi zsidóság számára 1893-ra tervezett Rauscher Miksa hitfelekezeti iskolát. 1901-re új ortodox elemi iskola is épült Bauer Antal által tervei szerint. 1905-ben Domonkos rendi iskola – Mathias Schlager linzi építész tervei alapján –, 1914-ben „Jegyzőiskola” létesült, az 1910-ben elkészült Vakok Intézete pedig Hajós Alfréd és Villányi Ármin nevéhez fűződik.

1880. aug. 23-án kezdődött a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XXI. nagygyűlése. Ekkor, a székesegyházban bemutattak egy inga-kísérletet, ami eredetileg a párizsi Pantheonban is megtörtént. 1885 a Szépítő Egylet megalakulásának éve, 1899 pedig a városi kultúregyesületé.

1896-ban hozták létre a tanulmányi kerületeket. 1898-ban a III. kerületben Wälder Alajos, az I. kerületben Dósa Kálmán és Bodányi Ödön tervezte elemi iskolák épültek fel.

1887-re polgári és kereskedelmi iskola is létesült. A tanonciskolák (alsófokú ipariskola) működése 1883-ban kezdődött, 1897-ben az országos bábaképzők egy tagintézménye nyitotta meg kapuit Herczegh Zsigmond és Baumgarten Sándor tervei alapján.

A városrendezések során a zárt sorú beépítést szorgalmazták. Az 1884-es adatok szerint kötelező lett a minimum 10 m-es homlokzat magasság és a maximum négy emelet az utcaszélességtől függően. A sok lakóépület esetében a szegényebbek részére tipikus volt a „földszintes bérház”. Érdekes megkötés volt az 1883. évi szabályzat szerinti maximum 12 állásos istálló épületenként. Munkáslakások csak a 20. század során jöhettek létre. Munkáik során az építészek többször a város iránti szimpátiára hivatkoztak, így talán ennek tudható be, hogy a budapesti Hauszmann Alajos (aki díszpolgári címet is szerzett) vagy Wälder Gyula (rokoni kapcsolatokkal) is több épületet tervezett Szombathelyen, melyek során mindig a legújabb architektúrát mutatták be.

A Légszeszvilágító Társulat révén 1873-ra gázlámpákat tudtak alkalmazni. Csatornaépítés történt a város egy részén, csatlakozással a Perint patakhoz, melynek további bővítése 1898-tól történt meg. A vízvezeték 1899-re készült el (1900–1910 között az ipartelepek számára történt bővítés). Elektromos turbinaállomás 1896-ban létesült Szombathely, Sopron, Sárvár, Ikervár számára. A kiterjedt utcaburkolás 1899–1902 között zajlott.

Népfürdő 1905-ben, Bodányi Ödön révén épült. Az 1823-ban alakult Emberbaráti Intézet épülete, mely lényegében kórház volt, 1891-ben újult meg. 1911 után további új kórházat létesítettek, mellyel kapcsolatban többek között Wälder Gyula és Schodits Lajos nevét kell említeni.

Az Osztrák Császárság, majd a Monarchia számára is bevett megoldás volt a nagy létszámú állandó hadsereg területenként történő szétosztása, melyre egyrészt a központi hatalom biztosítása, másrészt a csapategységek ellátása érdekében volt szükség. A kedvezőtlen itáliai események után felértékelődött Szombathely katonai szerepe. Eddig a városnak az esetleges elszállásolást kellett biztosítani, ami sok problémát okozott. Így merült fel az állandó laktanya igénye. (1890-re a város lakosságának 6,58%-a, 1900-ra 5,82%-a katona volt.) Tehát szükségessé vált felépíteni a 11-es huszárok Ferenc József lovassági és a Frigyes főherceg gyalogsági laktanyáját. Az elhelyezés szempontjai között a gyakorlótér szükségessége is szerepet játszott. A lovassági laktanya építéséről 1885-re döntöttek. Az első terv Hauszmann Alajostól származott, majd Pártos Gyula működött közre. A végső helyszínen 1889 végére Rauscher Miksa 43 tipizált épülete valósult meg. A laktanya közelében csapatkórház is létesült. 1897-re Erwin Rieger tervei szerint a 83. gyalogezred laktanyája épült fel, amelyet 1904-ben Frigyes főherceg is meglátogatott. Szükségessé vált újabb börtön létesítése is. Az említett Hegedűs Sándor-féle

1836-os, majd egy 1856-os Schwanberg-féle terv szerint 180 fogoly elhelyezésére volt lehetőség. 1889-ben aztán új börtön épült Wagner Gyula tervei szerint, amit később 1903-ban bővítettek.

30. kép 11-es Huszárlaktanya főépülete
Forrás: Savaria Múzeum gyűjteménye

A városban 1894-ben villamos vasút létesült (az országban Budapest és Pozsony után).

A Perint patak 1813-as árvize által elvitt fahíd helyén a Pozsony-Varasd úton 1869-ben kő-, majd 1889-ban 25,5 m szabad nyílású acélrácsos és 1960 után vasbeton híd létesült. A Gyöngyösön győri irányban először I-tartós, majd 1899-ben vasbeton híd készült. A huszadik század elején pedig további vasbeton hidak létesültek.

31. kép Perint-híd
Forrás: nyugat.hu

Magyar Mérnök- és Építészegylet 1900-ban találkozót rendezett Szombathelyen. A Millennium évében, 1896-ban lakóépület és városi bérház pályázatot írtak ki, amik széleskörű érdeklődést eredményeztek. Előbbinél Sándy Gyula, utóbbinál pedig Fischer Ferenc nevét lehet megemlíteni.

1910-re a lakosság 40%-a iparból, 3,8%-a őstermelésből, 13,6%-a közlekedésből élt. Az ipari épületek nagy része főleg a századforduló után létesült. Például 1906-ban a mezőgazdasági gyáripar szövetkezet épülete Rauscher Miksa és Volkmar Vilmos tervei szerint.

A 19. század intenzív városfejlődésének tárgyalásakor meg kell említeni a személyes szerepeket is. Ez már a 18. század végén is fontos volt, de különösen a 19. század végére vált jelentőssé. Ekkor Török Sándor polgármestert (1892–1895) Éhen Gyula polgármester (1895–1902) követte, majd Brenner Tóbiás polgármester (1902–1914) volt a város vezetője. Legfontosabb szerepe Éhen Gyulának (1853–1932) volt. A nevéhez fűződött a csatornázás, vízvezeték-építés, az útburkolás, a szemétszállítás megszervezése. Támogatta a városi rendőrséget, felállította a városi szegénykonyhát. 1899-ben kezdeményezte a Vasvármegyei Kultúregyesület megalapítását. Számos intézmény létrehozásában volt szerepe, úgymint a zeneiskola és a felsőbb leányiskola. Volt országgyűlési képviselő (1901–1905 között, a szabadelvű pártban), kormánytanácsos. Díszpolgárrá választották.

32. kép Éhen Gyula (1853-1932) és Brenner Tóbiás (1850-1919)
Forrás: wikipedia.hu; hirlevelplusz.hu

Más fontos személyek között a már említett Horváth Boldizsár (1822–1898) és Hollán Ernő (1824–1900), vagy a tudós csillagász Gothard Jenő (1857–1909), Kárpáti Kelemen (1859–1923), a Városszépítő Egylet létrehozója, az Afrika-kutató Magyar László (1818–1864), vagy az

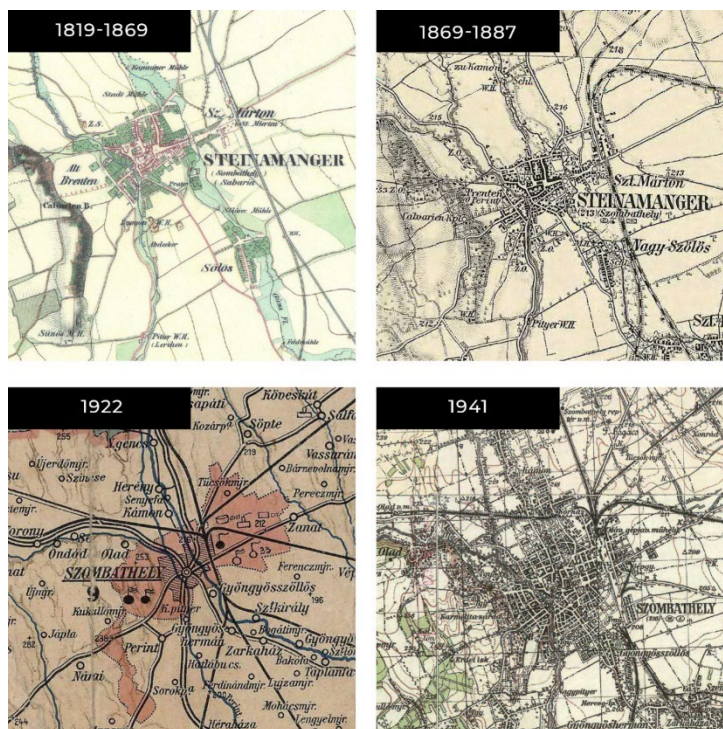
országos hírű színésznő, a szombathelyi születésű Márkus Emília (1860–1949) is megjegyzendő.

Összefoglalásként elmondható, hogy a 19. században a város történetét a szerencsés földrajzi elrendezés, a nagypolitikai döntések, a felgyorsult információáramlás, az intenzív gazdasági fejlődés és nem utolsósorban a személyes, városszerető hozzáállás írta. Egy periférikus elhelyezésű kisvárosból az ország meghatározó településévé vált. Bár hasonlók más magyar városról is elmondhatók, de ez a várostörténet mégis egyedülállóan tanulságos.

3.1.4 SZOMBATHELY TÖRTÉNETE A 19–20. SZÁZAD FORDULÓJÁTÓL A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚIG

A város érintett korszaka szerves folytatása a századforduló előtt megindult folyamatoknak, melynek során egy vidéki kisvárosból Nyugat-Magyarország egyik legnagyobb városa vált. Mint ismert, a magyar történelemben a dualizmus korszakaként említett periódus a kiegyezéstől az első világháború végéig tartott. Ekkor egységes társadalmi, politikai és kulturális alapokon fejlődött a város és épületállománya. Jól jellemzi a fejlődést a lélekszám dinamikus emelkedése: 1870-ben a város lakosainak száma 7 000 fő, húsz évvel később, 1890-ben már több, mint kétszeresére nő (növekmény: 10 000): 17 000 fő, és újabb 20 év múltán 1910-ben 31 000 fő, tehát a lélekszám növekedése is gyorsabb volt (14 000), bár nem exponenciálisan. A város népessége ezt követően már lassabban gyarapszik, 1940-ig eléri ugyan a 40 000 főt (30 év alatt mindössze 9 000 fős növekmény), de valószínűleg a trianoni békediktátum következményeként a város inkább periferiális helyzetbe sodródik és dinamikus fejlődése megtorpan. Az építkezések adatainak országosan kiemelkedő volta ellenére ekkoriban általános a lakáshiány, és az országosan is kiemelkedő közművesítettség is folyamatos bővítésre szorul. A város területének növekedése még dinamikusabb: az 1850-es 40 ha-ról 1910-re 156 ha-ra növekszik. Az 1880-as évekre magába olvasztotta Szentmárton és Óperint községeket, majd 1907-ben Gyöngyösszőlős és Kámon városhoz csatolása is felvetődik. A területi és lélekszámbeli növekedés közti anomáliában rejlő veszély – mármint a város túlzott kiterjedése és „ellaposodása” – folyamatos gondot jelent a szabályozásokat, fejlesztési koncepciókat készítő szakembereknek, akik épp a falusias, foghíjas provinciális megjelenés ellen küzdöttek, hiszen a 19. sz. második felétől épp innen indul a modernizálódás. A város gazdasági súlyának, és ezzel kapcsolatban vonzerejének növekedését nagyban segítették az olyan országos infrastrukturális beruházások, mint a vasút megérkezése 1865-ben, valamint az olyan állami beruházások, mint a Vasúti Üzemigazgatóság ide helyezése, vagy a honvédségi fejlesztések, illetve laktanya-telepítések. Mindezen folyamatok emberi tényezőknek is köszönhetőek, hiszen az élet- és munkakörülmények megteremtésén olyan politikusok és szakemberek

munkálkodtak, mint a város közlekedési csomóponttá válása körül bábáskodó Horváth Boldizsár, Széll Kálmán, vagy Hollán Ernő.

33. kép Szombathely növekedése (balról jobbra: második katonai felmérés, harmadik katonai felmérés; Magyarország katonai felmérése (1941)
Forrás: Arcanum Adatbázis

A város belső fejlődésének igazi motorja a társadalmi, szemléleti átalakulás, az új polgári gondolkodás, melynek felszínre törését épp a vasúti indóházat a város magjával összekötő Széll Kálmán utca kialakításának története jellemoz szemléletesen. Noha a vasút megérkezésével együtt felvetődik az állomás és a központ sugárúttal történő összekötésének gondolata, a vegyes tulajdonú – főként magántelkekből álló - terület tagosításának megvalósítására képtelen városi vezetés még a tervezést sem tudja elindítani. 24 évet kell várni arra, hogy 1889-ben az érintett terület birtokosai – mintegy húszan – összeálljanak, majd Szakács Manó vezetésével és egy szakemberekből álló támogatói kör segítségével megkezdődjön a tervezés. 1890-re Tuczentaller Lajos gondozásával elkészül az utcanyitási terv, és 1893-ban megalakul az Utcanyitási és Rendezési Társulat, amely lényegében a tulajdonosi és az őket támogató, építészeket is képviselő kör részvételével nem csak tervezői, de beruházói szerepet is vállal. Nem egyszer saját vagyonukkal is segítik a meg-megakadó folyamatot, egy-egy telek megvásárlásával. A következetesen alkalmazott adópolitika és építési szabályozás következtében 1914-re az 57 telekből 44 beépül, a város központjához közelebb eső szakasza

(az oktogonig) pedig teljes egészében. A sugárút nyilvánvalóan a budapesti városkép sugárút-körutak szerkesztési elvét veszi át, de kevésbé monumentális formában. Így is létrejön egy városias zárt sorú, jellemzően emeletes utcakép, ami később villamospályás közösségi közlekedést is kap. A házak magassága a déli oldalon általában alacsonyabb: fsz+1-2 emeletes az oktogonig, kijebb fsz.+1 emeletes és foghíjas. Az északi oldal magasabb, a csomópontoknál pedig előírják a kétemeletes házméretet. Az épületek többsége 2-3 szobás lakásokból, valamint cselédszobákból álló bérház; a nagyobb bérpalotákban inkább a 3-4 szobás lakások jellemzőek. Ugyanakkor van jó néhány olyan épület is, melyet saját lakásként építenek. A századfordulóig házanként egy fürdőszoba létesül, csak utána válik általánossá a lakásonkénti fürdő építése. A bérházak földszintje kereskedelmi vendéglátás és szolgáltatások céljára fogad bérlőket, az ipari tevékenységet (pl.: sírköves ipari tevékenység) tiltják.

34. kép Széll Kálmán sugárút

A sugárút vasútállomás felőli végének épületeit az utazók fogadása érdekében inkább szállás céljára építik, míg a város felőli végén inkább vendéglátás: éttermek, kocsmák találhatók. A tervek szerint a sugárút végpontjait a budapesti példával ellentétben fordítva fogják meg: a városi vége egy szépen rendezett park, míg a külső végére szánják a vasútállomás épületét. A sors fintora, hogy az élet visszarendezi ezeket a terveket, mert vasút-technikai okok miatt az állomás épülete 1901-ben kijebb kell, hogy kerüljön észak felé,

így ki is kerül a tengelyből (a mai Szelestei Lajos utca tengelyébe), és 1913-ban a városi végén megépül a szálló, mely a mai napig gyarapítja a város kevés számú, kicsit art decoba hajló szecessziós épületeinek sorát.

35. kép A Nagyszálló épülete

Jól látható, hogy a helyi gazdasági fejlődés kitermelte azt a polgári réteget, amely képes volt kiépíteni a „modern” nagyváros elemeit Szombathelyen, s mindezt még az országos infrastruktúrahálózatba való bekapcsolódás kedvező helyzetének kialakulása előtt. Ennek a folyamatnak az élére áll a város 1895-ben megválasztott polgármestere, Éhen Gyula, aki 1897-ben hirdeti meg immár politikai téren is a nagyléptékű városfejlesztést. A fejlődés szakmai zálogát az 1871-es törvények értelmében a városvezetést támogató városi mérnök biztosítja – akinek a posztját 1872-től a városi szabályok is tartalmazzák, de ezt a posztot a város nem tölti be, inkább eseti, pályázati döntésekkel kezelik a szakmai kérdéseket. Az

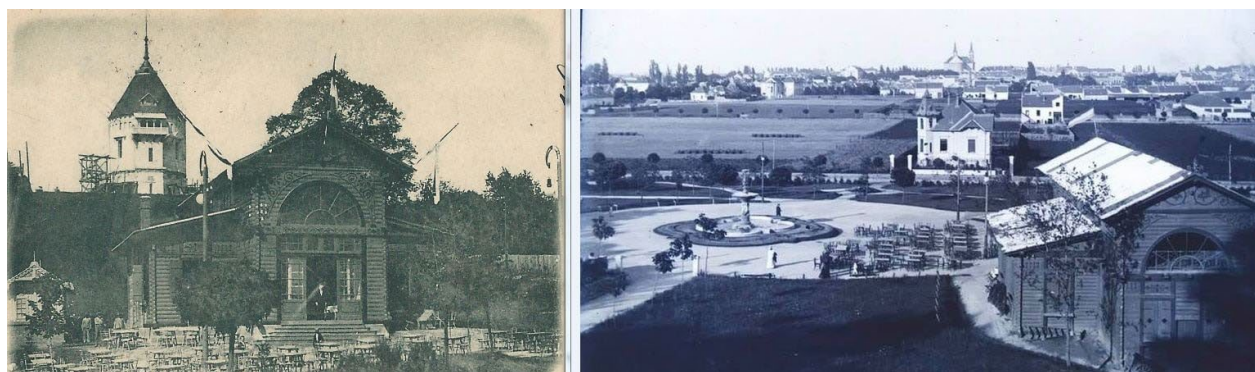
ekkortól működő Szépítő Bizottmány felügyeli a mély- és magasépítési tevékenységet. Tagjai a város képviselőtestületéből kerülnek ki, a szakmailag hozzáértő személyek közül. A kibontakozó gyors ütemű fejlődést érdemes a városi mérnökök tevékenysége mentén bemutatni.

A nagyléptékű fejlődés a műszaki fejlesztések és a városüzemeltetés kérdéseinek folyamatos kezelésére rövidesen hivatali apparátus létrehozását teszik szükségessé: kinevezik az első városi mérnököt – igaz a képesítéssel nem, de városrendezésben gyakorlatlaltal rendelkező Müller Ignác (1886-1897) személyében. (Az akkor még gyermekcipőben járó magyar mérnökképzés nem tudta biztosítani az itthoni szakembergárdát, így Bécsben végzett tanulmányokat, de képesítést nem szerzett. Ugyanakkor, a még létező közigazgatási rendszerben a megyei főmérnökök keze alatt (Máriaalfván, ma Mariasdorf) Dezső János és Hajas Károly almérnökeként szerez földmérési (tagosítási), útkarbantartási, hídépítési gyakorlatot és a közmunkák felügyeletében jártasságot. Városi mérnöki feladatát 1897-ig látja el. Lényegében a magasépítési munkák ellenőrzése (ma építéshatósági ügyek), és a közmunkák ellenőrzése a feladata: a város felmérése, útburkolat tervek készítése, hídépítések ellenőrzése. Ezen túlmenően tervet készített a szentmártoni temető bővítésére, majd az állatvásártér kijebb helyezéséhez is, melyet szakmai körökben is mintaértékűnek tartottak. 1893-ban ő rajzolja meg a város térképét a Kárpáti-féle Szombathely-monográfia 2. kötete számára. Az ő regnálása alatt készül a keleti városrész (a sugárút környékének) utcanyitási terve is.

Az ekkor kibontakozó nagyléptékű fejlődés a továbbiakban is tapasztalt, és képzett szakembert követelt. Ezek sorát nyitja a városi mérnökök közt a korábbi aradi városi almérnök: Szilárd Emil, akinek keze alatt éri el a városi infrastruktúra-építő tevékenység a csúcspontját (1897-1899). Noha csak két évig áll szolgálatban, de a város vízvezeték és csatornahálózata ekkor kezd kiépülni a korábban készült tervek alapján. Az útburkolási terveket is ez idő alatt készítik, melyekhez nyugati példák tanulmányozására tanulmányutat szervez. Természetesen az építéshatósági és városüzemeltetési gondok is az ő vállát nyomják, így a sokasodó panaszok hatására kéri az apparátus bővítését. Főmérnöknek való kinevezése mellett további egy mérnök és egy útmester vezetésével bővül a személyzet.

A következő városi főmérnök Bodányi Ödön (1899-1921), aki már végzett mérnök, a vasútépítésben szerezte jártasságát Erdélyben, Partiumban és Boszniában. A közlekedési infrastruktúra fejlesztésben való tevékenység magával hoz némi jártasságot a magasépítés terén is. Keze alatt a város közművesítése folytatódik, a vízvezeték rendszer és csatornázás bővítése, majd az elkészült tervek alapján az utcák burkolattal való ellátása az ő vezényletével zajlik a századfordulón. Ennek eredményeképp Szombathely városa szinte teljesen felszámolja burkolatlan utcáit. 1908-ra Budapest, Nagyvárad és Pozsony mellett a

teljes körű infrastruktúrával rendelkező városok sorába lép. A város igazi szabályozási tervet kap – legalább is az ő regnálása alatt jut el a város ennek küszöbére –, melynek mintájául a korszak haladó, németországi szabályozásai szolgálnak. Ő honosítja meg azt a gyakorlatot, hogy a város fejlesztésére kiírt tervpályázat csak koncepcionális szinten mozog, a részletes tervkidolgozás a helyi viszonyokat jobban ismerő főmérnökség feladata lesz. Bodányi néhány épület tervét is elkészíti, köztük a Kioszk, a Népfürdő és több iskola tervét.

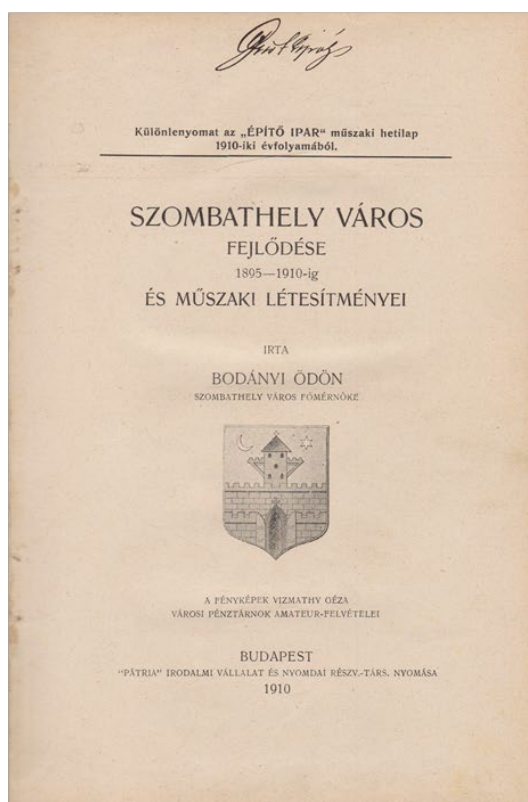

36. kép Szent István park és kiépülő új városrész

37. kép Kioszk

Országos szinten is számottevő tudományosnak nevezhető publikációs tevékenységet folytat itthon és Németországban, ami elmélyültségét és alaposágát mutatja. Számos szakmai lapot járát saját költségén, saját nyaralásait tanulmányutaknak szenteli, az Építő Ipar c. lapban publikálja tapasztalatait. Nevéhez fűződik a helytörténet első rendszerezett feldolgozása a „Szombathely város fejlődése 1895-1910-ig és műszaki létesítményei”, mely a korszakban szinte egyedülálló kísérlet volt a vidéki nagyvárosok történeti fejlődésének komplex bemutatására. Mélyen vallásos, sokat adakozik az árvák és özvegyek javára, barátai közt számos domonkos szerzetes van, aktívan részt vesz a város zenei életében, művészetelméleti könyvet ír Zichy Mihály festészetéről. Igazi (neo-)reneszánsz egyéniség.

38. kép Bodányi Ödön: Szombathely város fejlődése 1895-1910-ig és műszaki létesítményei
Forrás: régikönyvek.hu

A következő főmérnök Neissner (Névery) Aladár (1921-1942) aki felismeri a testület túlterheltségét, és szervezeti bővítést hajt végre. Lényegében szétválasztja a mély és magasépítési feladatokat, saját kezében a stratégiai döntéseket tartja, de az operatív munkát beosztottjainak szignálja ki. A Mélyépítési és Közegészségügyi Szolgálat élére Vitéz Biczó Elemér kerül (1922-1946), míg a Magasépítési szolgálat élére (Zalai)Tóth János kerül (1922-1948). 1923-ra születik meg a korábbi szabályozási törekvések végleges eredménye: a város első modern értelemben vett szabályozási terve. Ebben a korszak divatos sugárút-

körút rendszere dominált, a zöldövezetek, sportlétesítmények tudatos városszerző szerepének beillesztésével, a közintézmények helyének kijelölésével. Az övezetek funkcionális tagolása lakó, nyaraló és ipari övezetekre már a legmodernebb gondolatok megjelenését példázza Szombathelyen. Bár inkább mélyépítő szakemberként tartják számon, főmérnöksége alatt a trianoni menekültek számára lakásépítési programot indít (1922-ben 54 lakás épül), tervei alapján épül a korábbi népfürdő helyén egy nagyobb, modernebb strandfürdő.

39. kép Strandfürdő
Forrás: nyugat.hu

Ő is publikál és aktív a konferenciák és egyéb szakmai közéleti fórumok területén. A mélyépítés felelőseként Biczó jelentős közműberuházások levezénylője de pályájának egyre nagyobb mértékben a zöldterületi fejlesztések lesznek a fókuszában. Szombathely mai arculatának ebben meghatározó személyisége, és a kortársak ebbéli tevékenységét mintaértékűnek ítélték.

Tóth János személyében egy nagyformátumú tudós és hatékony gyakorlati szakember egyénisége egyesül. Okleveles építésmérnökként Budapesten végzett, és ott hagyta kézjegyet a város arculatán, mint alkotó művész. A Városháza bővítése, a Március 15-e téri bérház, az Oladi kilátó díjnyertes terve, és számos emlékmű terve gazdagítja a várost. A város rendezési tervének folyamatos felülvizsgálata, fejlesztése az ő kezében összpontosult.

1935-ben részletes írásban taglalja az alig egy évtizedes szabályozás hibáit. Szakmai tekintélye annyira megkérdőjelezhetetlen, hogy az 1946-os B-listázás során elvesztett állását visszaadják és 1948-ig marad a város szolgálatában. Pályáját Budapesten fejezi be a Minisztérium műemléki osztályán, 1965-ben vonul nyugdíjba. Számottevő tudományos tevékenységet folytat, az urbanisztika elméleti szakértőjének számít várostervezési és esztétikai területen, érdekli az itáliai barokk, és lelkes kutatója a népi építészetnek. Ez utóbbi szellemi hagyomány megteremtésének köszönhető a város későbbi kis skanzenjének megalapítása.

40. kép Oladi kilátó

Forrás: Szombathely megyei Jogú Város Értéktára

A XIX. sz. fordulóján, a XX. sz. első felében a város építészeti arculatán több jelentős építészegyenység hagyta rajta a kézjegyét, így többek között Hauszmann Alajos és Hajós Alfréd is alkottak itt. A város meghatározó megjelenését azonban javarészt helyi építészek alakították. Voltak köztük végzett építészek, mint például Rauscher Miksa, akik kizárólag tervezéssel foglalkoztak. Voltak vállalkozó építészek, mint amilyenek a Brennerek és a Wälderek voltak, akik a város fejlesztésében vagyonukkal, mint befektetők és építési vállalkozók is részt vettek. És voltak „kismesterek”, pallérok, akik közel olyan színvonalon alkottak, mint építész kollégáik. Hauszmann legismertebb épülete a városháza és a színház, ami a Berzsényi téren, mint egyetem működik. Az ő építésvezetőjeként érkezik a városba Wälder Alajos, aki itt nőszül meg, és idővel igazi szombathelyivé válik. Számos családi házat,

magánházat tervez, és jelentős befektetéssel járul hozzá a Széll Kálmán utca (sugárút) kialakításához. A MÁV Üzletvezetőséget is ő tervezi a Széll Kálmán u. 2 sz. alatt, de a 6., 10., 12., 14., 16., és 17. sz. alatti házak is az ő keze munkái. Jelentős alkotó Brenner János, aki a fejlesztő típusú építések sorát gyarapítja. Ő tervezi és építi a Sugárút 1., 3., 5., 15., és 26-os sz. házakat. Talán a legaktívabb Szabovics Ottó, akinek hét épülete valósul meg e beruházás során, de további alkotók háza jön létre ebben a korszakban: Holzheim Gábor, Weiss Oszkár, Müller Ede, Kaiser József, László Sándor, Rüdorff Alajos, Herceg Károly nevei említhetők még meg. A város építészeti arculatára jellemző konzervatív historizmus egyéni nyelven szólal meg: felismerhető az alkotók saját hangja. Ugyanakkor a historizmus kicsit kiszorítja az új szecessziós és art deco felé hajló áramlatokat. (Ezért van a kis számú ilyen épületnek egyediség értéke saját esztétikai és műemléki értéke mellett – például a Sugárút torkolatában álló Szálló esetén.) A Trianon utáni gazdasági megtorpanás és a konzervativizmus eredményezi, hogy a Budapesten a 30-as években kirajzolódó modernista tendenciák csak szűrt és korlátozottan éreztetik hatásukat a városban.

3.1.5 SZOMBATHELY TÖRTÉNETE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDŐSZAKÁTÓL NAPJAINKIG

Szombathely második világháborút követő fejlődésében jellemző volt a lakótelepek kiépítése, illetve az újabb kertvárosi településrészek megjelenése, lévén több hullámban történt összevonás a környékbeli településekkel, mely részek alapvetően megtartották korábbi karakterüket. Habár a város nagymértékű léptékváltáson ment át, a város központjának helyzete nem változott, lényegében napjainkban is az egykori római-kori település szívének helyén található.

A második világháborút követő időszakban viszonylagos visszalépés jelentkezett a dualizmus-kori fejlődéshez képest. A világégés eseményei a városszövetben is nyomot hagytak – az itt berendezkedő nyilasok miatt 1945. március 4-én a szövetséges légierő csapása sújtotta Szombathelyt, mely a belváros számos épületét, a városházát és a székesegyházat érintette, és a település az ország ötödik legsúlyosabb károkat elszenvedett városa lett. Ennek ellenére viszonylag rövid időn belül sikerült a gyárakat helyreállítani, termelésüket megindítani, ugyanis miután 1948–1949-ben a gyárakat államosították, megkezdődött fejlesztésük. Érdekesség, hogy 1946. október 15-én Budapest–Szombathely belföldi légijárat (Magyar–Szovjet Polgári Légiforgalmi Részvénytársaság) indult, mely járat a következő évtizedben megszűnt.

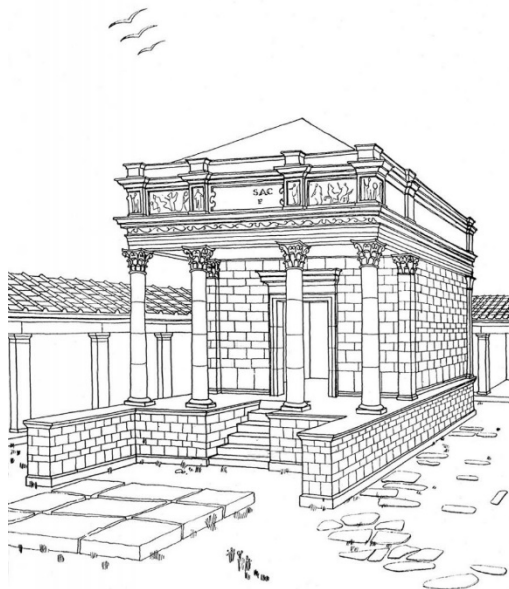
47. kép Repülőtéri benzinszállítás

A város reptere északi irányban Szombathely, Gencsapáti és Söpte igazgatási területén fekszik, mely napjainkban csupán sport- és hobbi célokat elégít ki, azonban Savaria Airport néven új nemzetközi reptér építése tervezett.

Szombathely a második világháborút követően is megtartotta a környékbeli települések közti vezető szerepét. 1942, illetve 1945 szeptember 1-től kezdve törvényhatósági jogú város lett, mely tisztsége 1950. június 15-ig fennállt. Habár a vidéki városközpontok életében a II. világháborút követő, és az 1960-as évek kezdetéig terjedő időszakban sok esetben kevés változás volt jellemző, Szombathely Március 15. tere ebben egyfajta kivételt képez. Az építkezések során a korábbi, jellemzően kelet-nyugati irányú utcaszervezésre merőleges irány is megjelent, melyet nem új utcanyitásokkal hanem a meglévő utcákra és azok végpontjaira szervezett új intézmények elhelyezésével hoztak létre.

A második világháborút követő években 1950–55 között az építkezések főként foghíjbeépítések voltak, míg 1955–63 között a város Károlyi Antal kompozíciós terve (1954) alapján épült tovább, mivel nem állt rendelkezésre megfelelő átfogó városrendezési terv.

Szombathely életében az 1950-es évek régészeti munkái jelentős eredménnyel zárultak, 1955-ben egy építkezés kapcsán a Thököly és Rákóczi utca sarkán találtak rá arra a régészeti lelőhelyre, amelynek aztán 6 évig tartó kutatásával az egész, egykori Iseum szentély területének kutatása megtörtént. Az épületegyüttes első rekonstrukciója 1963-ban fejeződött be.

42. kép Az Iseum pódiumépületének és környezetének képe Hajnóczi Gyula elképzelése szerint
 Forrás: iseum.savariamuseum.hu

1950-ben több környékbeli települést csatoltak Szombathelyhez, ezek Kámon, Herény, Olad, Gyöngyöshermán, Szentkirály és Újperint. Ekkor a város lakossága 54 000 főre emelkedett, és tíz kerületre osztva új területi beosztást végeztek rajta. Az építkezések a Savaria tér kialakításával kezdődtek, majd a pályaudvar környékén folytatódtak. Az évtizedben megfogalmazódott városrendezési gondolatnak megfelelően a város északi területén, a központon kívül, annak lezárásaként egy nagyvonalú teret alakítottak ki, (ez lett a Március 15. tér) Művelődési- és Sportházzal és Megyei Rendelőintézettel.

43. kép Március 15. tér, Művelődés- és Sportház és Megyei Rendelőintézet
 Forrás: nyugat.hu

Az 1960-as évektől a város jelentős léptékváltáson esett át. A Szombathelyen megjelenő új nagyüzemek az ipari és gazdasági életben jelentettek fejlődési lehetőséget: közülük is a legjelentősebbek, többek közt a Falco, a Remix Rádiótechnikai Vállalat és a Latex (Lakástextil Vállalat). Szombathely a hazai könnyűipar egyik legjelentősebb központjává vált, de a gépgyártás és az élelmiszeripar is fontos tényezője volt a város gazdasági életének. A Szombathelyi Pamutipari Vállalat (Szövőgyár), a Sabaria Cipőgyár, a Styl Ruházati Vállalat; a Vas megyei Tejipari Vállalat és a Vas megyei Húsipari Vállalat voltak a legfontosabb húzónevek.

1957 és 1960 között 15 éves lakásépítési és nagyszabású közműépítési programot hajtottak végre, melynek következtében megközelítően 7%-kal növekedett a település lakásállománya. Ekkoriban a város két új parkkal is bővült: ezek a Köztársaság téri, illetve az Ady téri – előbbiből a piacot a Szent Mártoni városrészre tették át. A helyi közlekedés legfontosabb eszközei a villamos megszűnését követően az autóbuszok lettek. Az évtized végén, 1959-ben készült el Szombathely Általános Rendezési Tervének programja, majd 1960–61 között a tényleges terv, mely 1963-ban került jóváhagyásra. Így az 1960-as évekre a Magyarországon jellemző tendenciáknak megfelelően Szombathely is rendelkezett saját Általános Rendezési Tervvel. Az újonnan megjelenő épületek általában elszórtan jelentek meg, és a település Kissfazekas Kornélia osztályozása alapján a pontszerűen, szórva épülő központok példája. Ezen tendencia alól alapvetően a lakótelepek képeztek kivételt. 1963-ban indult a 4000 lakásos Derkovits-lakótelep építése. Miután Szombathelyen nem épült házgyár, elsősorban téglafalazóblokkból, majd alagútszalúval emelt lakótelepek épültek. Emellett a magasházak megjelenése vált új jelenséggé. Ezt számos további lakótelep építése követte (Oladi, a város déli részén a KISZ, a Stromfeld, a vasútvonal és a Hunyadi János utca közt a Joskar Ola).

1963 óta minden évben megrendezik a Savaria Napok ünnepségeit, illetve az urbanisztikai témájú Savaria Nyári Egyetemet. 1965-ben a városközpont nagyszabású rekonstrukciója valósult meg. 1966-ban elkezdődött a délnyugati városrész építése. 1969-ben Zanat települése került Szombathely közigazgatásához. Ugyanebben az évben a Fő téren a többnyire érintetlen történeti épületek között megjelent zárt sorúan a Gyöngyös Áruház. A korszakban a nagyvárosias arculatú központot családi házak alkotta gyűrű vette körül 300-800 méteres szélességben – megszakítva a kapcsolatot a lakótelepek és a város történelmi központja közt. Ezen egyes alközpontok és a városközpont közti összeköttetést, illetve zöldövezet létrehozását látta a kor a későbbi időszak egyik fontos feladatának.

A 70-es években a várost az iparfejlesztés egyik térségi centrumává jelölték ki, koncentrált iparfejlesztési politika keretében. Az 1970-es években a Rába Futómű Gyár létesítése jelentett előrelépést a település gazdasági életében. Ekkoriban a helyi kulturális életben

fontos eseményként említhető az 1973-ban átadott Savaria Mozi, valamint a Vasi Múzeumfalu megnyitása. Előbbi a településszövetben is jelentős módosulást eredményezett, ugyanis a tömb szövevtszerű megnyitása módosította a hagyományos utcás hálózatot. 1977. április 1-jét követően Szombathely a városkörnyék központja lett.

44. kép Térszerkezet változások Szombathely történelmi belvárosában
Forrás: mapio.net

Érdeemes kitérni azon körülményre, hogy a Magyar Urbanisztikai Társaság 1972-ben Szombathely városának ítélte oda a Hild János-émlékérmét. A város ugyanis többek között sokat tett úttörő zöldövezeti programja megvalósításáért – mindezt a nyugati részen létrejött csónakázó- és horgásztó, a tófürdő, illetve a sportliget ma is hűen mutatja.

A következő évtizedben Szombathely forgalma jelentős átszervezésen esett át. Ekkoriban épült meg a belső, majd a külső körgyűrű. A Fő térről kiiktatott gépjárműforgalom az új, széles Thököly utcára került át. Szombathely történelmi központjában markáns változást hozott az 1982-ben épült Városháza (építész: Horváth László) épülete. Az új Városházát a Főtérből nyíló térbővületben helyezték el, mely egyaránt zárja a Főtér délkeleti oldalát és a mögötte kialakult kulturális központot.

45. kép Városháza

Forrás: Képcsarnok- Hungaricana

Az 1990. évben Szombathely elnyerte a megyei jogú városi rangot, majd a szombathelyi kistérség központja lett, melynek tagjai Acsád, Balogunyom, Bozzai, Bucsú, Csempeszkopács, Dozmat, Felsőcsatár, Gencsapáti, Gyanógeregye, Horvátlövő, Ják, Kisunyom, Meszlen, Nárai, Narda, Nemesbőd, Nemeskolta, Perenye, Pornóapáti, Rábatöttös, Rum, Salköveskút, Sé, Sorkifalud, Sorkikápolna, Sorokpolány, Söpte, Szentpéterfa, Tanakajd, Táplánszentkereszt, Torony, Vasasszonyfa, Vaskeresztes, Vassurány, Vasszécseny, Vasszilvág, Vát, Vép és Zsenye. Ekkoriban a város nyugat felé túllépte a korábban természetes határként jelentkező dombokat. Ugyanebben az évtizedben elkezdődött a 86-os és 87-es főutak közös szakaszának négysávosítása.

Az 1990-es évek elején Szombathely a Nyugat-Dunántúli régió egyik központjává vált. Az évtizedben elsősorban a beáramló külföldi tőke hatására nagy gazdasági fejlődés jellemezte a várost, ekkoriban számos multinacionális vállalat választotta telephelyeként Szombathelyt, és több ipari park: a Claudius Ipari Park és az Északi ipari park is megépült.

A korábbi útfejlesztéseket követően elkészült a Székesfehérvár–Veszprém–Szombathely vasútvonal villamosítása is. Az Európai Unióhoz való csatlakozás egyik felkészülési lépéseként 1999-ben megalakult a Nyugat-dunántúli Regionális Fejlesztési Tanács. A régió három megyét (Vas, Zala és Győr-Moson-Sopron) fog össze. Szombathely több taggal vett részt a Tanács és Bizottságai munkájában.

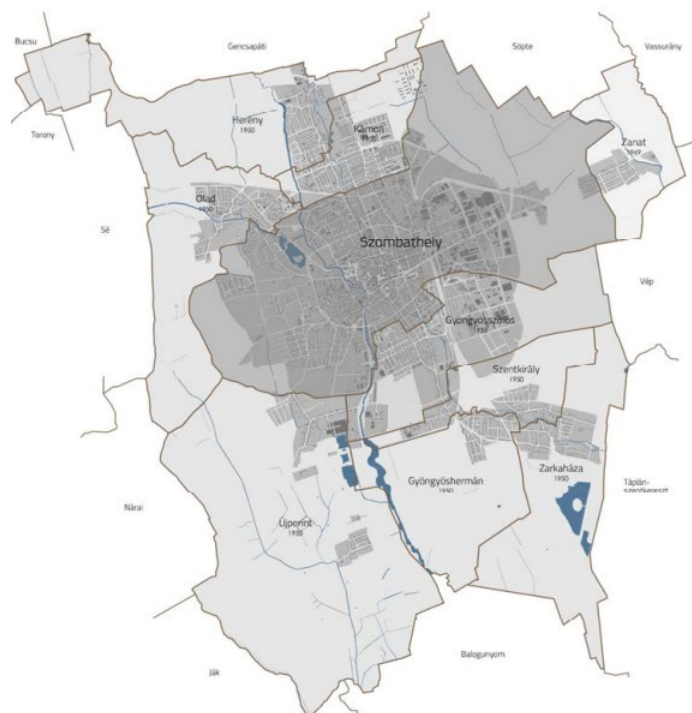
2004-ben Szombathely Megyei Jogú Város számára módosított településszerkezeti és új szabályozási terv készült. 2012-re Szombathely az ország kilencedik legnépesebb vidéki városa lett, a 2012. évi KSH adatok szerint 79 348 fő – a megye lakosságának 30,2%-a – élt itt, mely Pécs után a második legsűrűbben lakott város volt.

A település Ausztriával való szorosabb összekapcsolásában segített a várost Felsőőrrel (Oberwart) összekötő 89 sz. és B63-as főút új nyomvonalon való megépítése a határ mindkét oldalán. A város közúti kapcsolatain jelentős mértékben javított az 2016-ban forgalomba helyezett M86-os autópályát Szombathely-Csorna közötti szakasza, mellyel a város gyorsforgalmi útkapcsolatot kapott északra Budapest felé. Emellett készülnek az M9-es autópályát tervei a Szombathely–Vasvár szakaszra.

3.2 TELEPÜLÉSSZÖVET, TÁJ ELEMÉK ALAKULÁSA ¹

Szombathely – mint szinte valamennyi középváros –, mára több környező falvat is magába foglal. Ezek a bolygótelepülések a településszövet alakulása, és a jelenlegi fejlesztések szempontjából is fontos jellegzetességei a városnak.

¹ Források: Dr. Tóth József- Somkuthy Ferenc: Szombathely város kertkulturája a XIX-XX. században és Szombathely tér- és zöldfelületi rendszerének elemzése, Tóth Barnabás szakdolgozat, Szent István Egyetem, Tájépítészeti és Településtervezési Kar, 2019

46. kép Szombathely településrészei és a városhoz csatolás éve

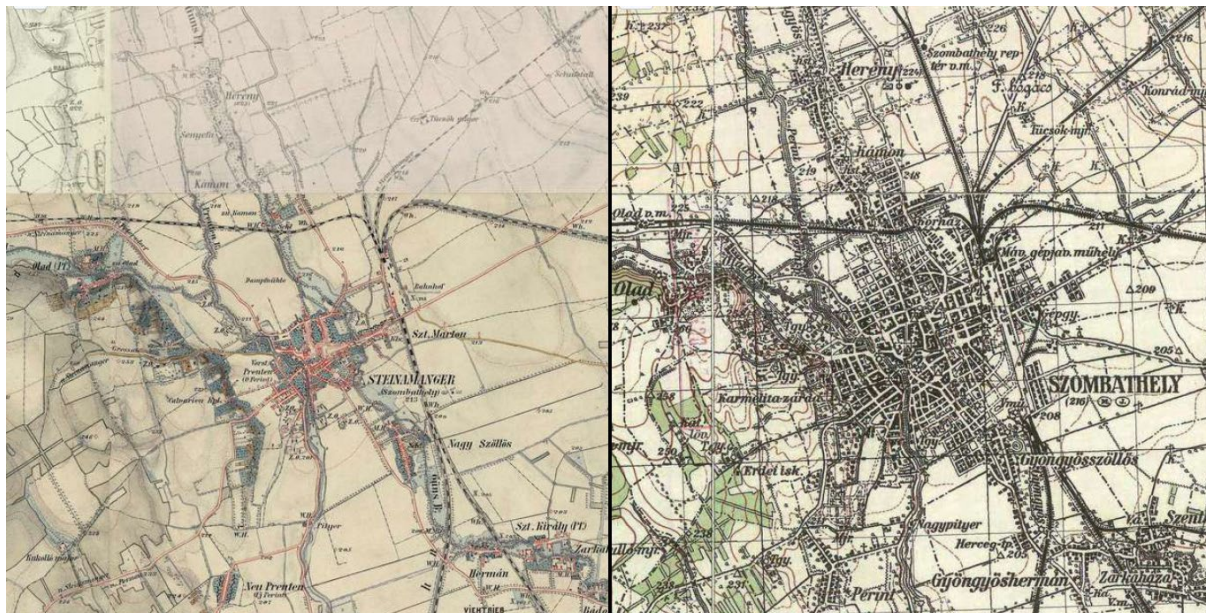
Forrás: Településképi Arculati Kézikönyv 2017

Az alábbi táblázatban foglaljuk össze az utóbbi közel másfél évszázad alatt Szombathelyhez csatolt településrészeket, illetve azokat a fontos nagybirtokokat, amelyek a városhoz csatolás előtt meghatározták az adott településrész fejlődését.

TELEPÜLÉSRÉSZ NÉV	A VÁROSHOZ CSATOLÁS ÉVE	NAGYOBB BIRTOKTEST / MEGJEGYZÉS
Herény	1950	Gothard-kastély
Kámon	1950	Saághy-kastély, Kámoni arborétum
Olad	1950	Ernusz-kastély
Óperint	1885	Az egyik legkorábban a városhoz csatolt település
Újperint	-	Újtemető
Gyöngyösszőlős	1933	
Gyöngyöshermán	1950	Szegedy-kastély
Szentkirály	1950	Festetich-kastély
Zarkaháza	1950	Szily-kastély
Szentmárton	1885	Szent Márton-templom és temető
Zanat	1969	

1. táblázat A Szombathelyhez csatolt települések és azok csatlakozásának éve

Az alábbi térkép azt mutatja be, hogy a kiegyezés és a 2. világháború között eltelt szűk 70 év alatt hogyan alakult át Szombathely településszerkezete az iparosodás, a vasút és a gazdasági fellendülés következtében. Ez a társadalmi-gazdasági folyamat nyilvánvalóan nemcsak az épített környezetre, hanem a táji környezetre is erős hatással volt.

1. ábra: Szombathely térképe a Harmadik Katonai Felmérésen (bal oldal), és az 1941 évi katonai felmérésen (jobb oldal).

Forrás: Arcanum

A város településszövetének alakulását nyomon követhetjük a korábbi történeti leírásban. Mindemellett elmondható, hogy napjainkra egy rendkívül élhető város jött létre, melyben megfelelően elhatárolódtak a lakóterületek a nagyobb ipari – termelő területektől. A város kellően szabdalt és tágasságot, levegősséget biztosít közparkjaival és zöldterületeivel, a fő közlekedési felületek kapacitása biztosítja a forgalom gördülékeny lebonyolítását és a lakóterületi egységek belső nyugalalmát.

A Szombathely városához csatolt települések összenövése a várossal erősen függ attól, hogy mely korban és milyen célokkal történt a közigazgatási összekapcsolás. Óperint és Szentmárton egyértelműen a város részei, Gyöngyösszőlős, Kámon, Herény és Olad területei is közvetlenül lakóterülettel kapcsolódnak a városi szövethez, még ha a laksűrűség feloldódik is. Az új lakóterületi beépítések ezeket a hiányosságokat is fokozatosan benövik. Gyöngyöshermán, Szentkirály, Zarkaháza és Zanat különállása és ezáltal falusias hangulata továbbra is meghatározó maradt.

A város körüli nagybirtokok helyzete a táj alakulása szempontjából is érdekes, hiszen Szombathely különleges táji értékekben gazdag település: több kastélyparkja, arborétuma és nagy kiterjedésű parkjai az országban egyedülálló természeti és kulturális értéket képviselnek. Nehéz megtalálni egy -egy kastély és park megfelelő és fenntartható funkcióját a mai gazdasági és társadalmi környezetben, így alapvetően a szombathelyi nagybirtokok helyzete sem megoldott. A kámoni, bogáti és oladi kastély és parkja, illetve a zarkaházi kúria esetében van „gazda”, amely többé-kevésbé rendelkezik megfelelő eszközökkel és forrásokkal, hogy a terület fejlődését és fenntartását biztosítsa. Jelenleg kérdéses a jövője a gyöngyösszőlősi és herényi kastélynak és a hozzá kapcsolódó még mindig nagy kiterjedésű, értékes növényállománnyal rendelkező parknak. Kifejezetten problémás a gyöngyöshermáni nagy kastély és elvadult parkja illetve a zavaros ingatlanhelyzetbe került Bagolyvár sorsa, megmaradása.

Szombathely nemcsak éghajlati szempontból rendelkezik kiváló adottságokkal, de a Kárpát-medence kultúrtörténete és tájtörténete során is egyedülálló módon maradtak meg Vas megyében, és így a megyeszékhelyen is a környéken divatos angolparkok és arborétumok. (Gyakorlatilag az egész Kárpát-medencében elpusztultak a gyűjteményes kertek és parkok, egyrészt a háborúk, majd az államosítás, a parcellázás, és az erdők kivágásának, megváltozott használatának köszönhetően - disznó legeltetés, úttörőtábor stb.) Másrészt az Alpokalja különleges éghajlata („Az évi átlagos középhőmérséklet 9,9°C, a tenyészidőszaki pedig 16,3°C. A januári középhőmérséklet -0,9°C, a júniusi pedig 19,8°C. Az éves csapadék mennyisége 642 mm, ebből 403 mm hull a tenyészidőszakban.”²) is jelentős szerepet játszott megmaradásukban.

Fontos megemlíteni a magyarországi angol parkok kialakításának történetét. Az angol park tervezési módszertana Angliában a 18. században jött létre. A korábban uralkodó geometrikus mintákkal megtervezett francia kerttel szemben az angol park típusú tájtervezés lényege a természetesnek ható látvány létrehozása, részletes tervezéssel. Az angolkert legfontosabb ismérvei a tájba illeszkedés, a kontrasztok alkalmazása, a növények csoportos, felbukkanó elhelyezése, és a kerítés, illetve a geometriai elemek használatának mellőzése. Természetszerű, hogy egy ilyen látványos kert kialakítása hatalmas terület igényel, ez esetben Vas megye esetében az is az angolkerteknek kedvezett, hogy az itteni birtokosok körében egyidőben kezdett divattá válni a kert megterveztetése, annak magyarországi térnyerésével az 1880-as években. Ennek a divatiránynak fontos alakjai

² NAIK ERTI: <https://erti.naik.hu/erti-kamoni-arboretum>

voltak a jelentős udvari kapcsolatokkal bíró Erdődy, Esterházy, Széchenyi és Zichy családok, akik kiterjedt birtokrendszerrel bírtak a környéken és egymással is igen jó kapcsolatot ápoltak. Ez a kapcsolattrendszer nem csak abban merült ki, hogy egymásnak ajánlották a kerttervezőt és megvalósítót, hanem sok esetben magát a kert iránti szenvedélyt is átadták, sőt a későbbiekben cserélgették a távoli vidékekről beszerzett és szaporított növényeket is.

A kastélykertek kialakításának mintája hamar „átterjedt” a gyorsan fejlődő polgári lakosság városfejlesztési elképzelésire is, hiszen már 1885-ben megalakul a Szombathelyi Szépítő Egyesület, mely munkásságához hamarosan elengedhetetlennek tartotta, hogy ne hozza létre a mai Markusovszky Kórház területén 3 holdas faiskoláját. Itt készítették elő a város szépítéséhez elegendő fa és cserje állományt, melyeket nagy gonddal telepítettek aztán a kialakítandó sugárutakhoz és parkokhoz. A Vasvármegyei Kertészeti Egylet 1912-ben alapult, mely a város és megye kertésztársadalmát fogta egybe és működése többek között a Szépítő Egyesület által megfogant célok valóra váltását tette elérhetővé. Az egyesület ma is létezik, újjáalakulása 1968-ban valósult meg.

3.2.1 JELENTŐS VÁROSI KERTEK ÉS PARKOK

Szombathely környezeti adottságaiból a nagy hatású táji elemek hiányoznak, így fennállása óta a városlakók kétkezi munkája alakítja a településképet. Az éghajlati adottságok, az alpokaljai növényflóra és a domborzati viszonyok kölcsönhatása meghatározó ebben a munkában. A zöldfelületek kialakításakor további fontos szerepet játszottak a folyóvizek, hiszen egyértelműen ezek partvidékén helyezkednek el (Gyöngyös- és Perint -patak), egyfajta észak-déli tengelyre fűződve. Az egyes körparkok között a folyóvizek menti zöldsávok az összekötő elemek. A fennmaradt kastélykertek kiegészítő elemei ennek a szövetnek, függetlenül jelen állapotuktól, hiszen a bennük megmaradt növényállomány értéke önmagában igen jelentős. Ezek a kertek és közparkok a város hatalmas örökségei, mind tájépítészeti mind funkcionális jelentőségüknél fogva.

47. kép Szombathely zöldfelületi rendszere

Forrás: Szombathely tér- és zöldfelületi rendszerének elemzése, Tóth Barnabás szakdolgozat, Szent István Egyetem, Tájépítészeti és Településtervezési Kar, 2019

	MEGNEVEZÉS	KIALAKÍTÁS ÉVE	TERÜLETE (N.ÖL)
1	Városliget	1887	14000
2	Milleneum park	1887	3503
3	Szent István park	1898	8533
4	Deák Ferenc liget	1902	2030
5	Gyermekkert	1902	1300
6	Népliget	1908	21700
7	Paragvári sétaút	1887	0,5 km
8	Árpád sétaút	1898	1,3 km
9	Perintparti sétaút	1901	2,2 km
10	Felsőhegyi sétaút	1904	1,0 km

2. táblázat A Szépítő Egyesület által létesített parkok és sétautak 1910-ig

Forrás: Dr. Tóth József- Somkuthy Ferenc: Szombathely város kertkultúrája a XIX.-XX. Században):

A ma is meglévő, nevezetes *fasorok, allék*: Árpád út - Kárpáti Kelemen út, Bogáti vörös tölgyfasor, Paragvári út, Perint parti sétány, Bagolyvári sétány, Gyöngyös parti sétány, Gagarin út, Kálvária utca, Alsóhegyi – Középhegyi – Felsőhegyi és Jégcinege út, Petőfi Sándor utca, Kiskar utca, Szily János utca, Széll Kálmán utca, Szelestey László utca, Tófürdő.

3.2.2 KÖZPARKOK

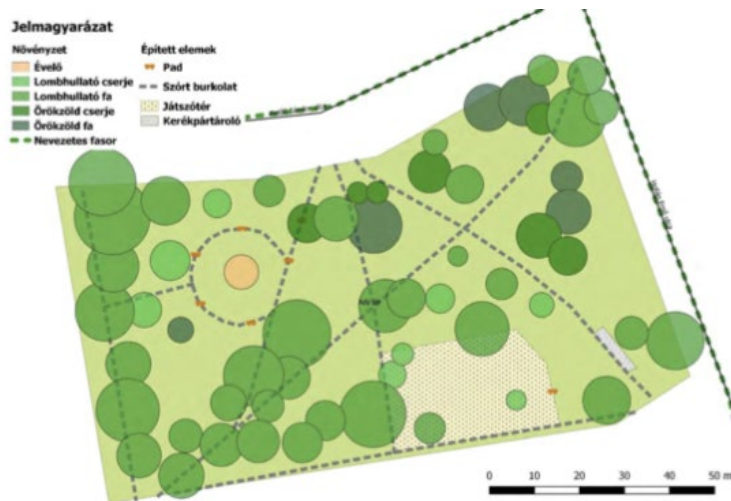
Múzeum park (Deák park) – a város Gyöngyös-patakra felfűződő, É-D irányú zöldfelületi tengelyének egyik meghatározó díszkertje. A kertet 1902-ben hozták létre Éhen Gyula vezetésének idején. Felújítására 2015-ben került sor. A növényzet túlnyomó része az eredeti telepítésből fennmaradt tiszafák, fekete fenyők, buxusok és kislevelű hársak, melyeket a megújulás során évelőfelületekkel és impozáns rózsakerttel egészítettek ki.

48. kép A Múzeumpark jelenlegi állapota

Forrás: Szombathely tér- és zöldfelületi rendszerének elemzése, Tóth Barnabás szakdolgozat, Szent István Egyetem, Tájépítészeti és Településtervezési Kar, 2019

Ady tér -park –az 1965-ben épült autóbusz pályaudvar környezetének parkosításával jött létre. Értékes növényállományának része a Megyei Művelődési Központ előtti japán cseresznye és gömbkőris fasor. A rég parkrészben nagy törzsátmérőjű vadgesztenye fasor, idős hársak, tiszafák, ezüstfenyők és korai juhar található. A parkot 2017-ben újítták fel.

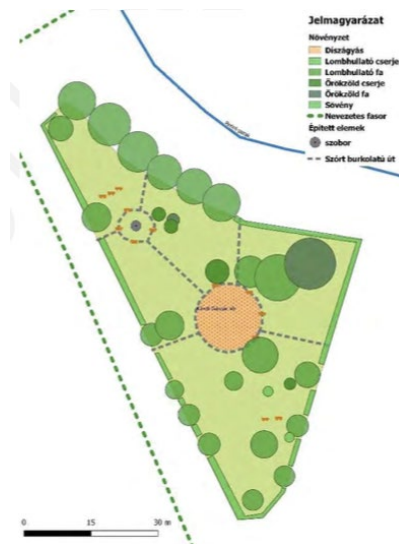

49. kép Az Ady tér jelenlegi állapota

Forrás: Szombathely tér- és zöldfelületi rendszerének elemzése, Tóth Barnabás szakdolgozat, Szent István Egyetem, Tájépítészeti és Településtervezési Kar, 2019

Járdányi Paulovics István Romkert – a kert területe eredetileg a püspökkerthez tartozott, melynek tervrajza 1780-ból származik. A szeminárium épülete mögött 1781-ben 70-80 hársfát telepítettek. Később, a püspöki kert építése során számos római köemlék került felszínre. Ma a kert a római útmaradványok, bazilika, császári palota, valamint a fürdő romjai mellett egyik fontos színtere a város történelmi eseményeinek. A romok között számos értékes, idős faegyed is látható, ezüsfenyők, nyugati és keleti tuják, lucok, fekete és simafenyők, hatalmas vadgesztenyék (törzskörméretük meghaladja a 3 métert), idős hárs (törzskörmérete 220 cm), kaukázusi jegenyefenyő, természetes kőris, szelídgesztenye, krisztustövisfa (235 cm törzskörméret). A kert felújítása 1991-ben megtörtént, de egy részében jelenleg is újabb munkák folynak.

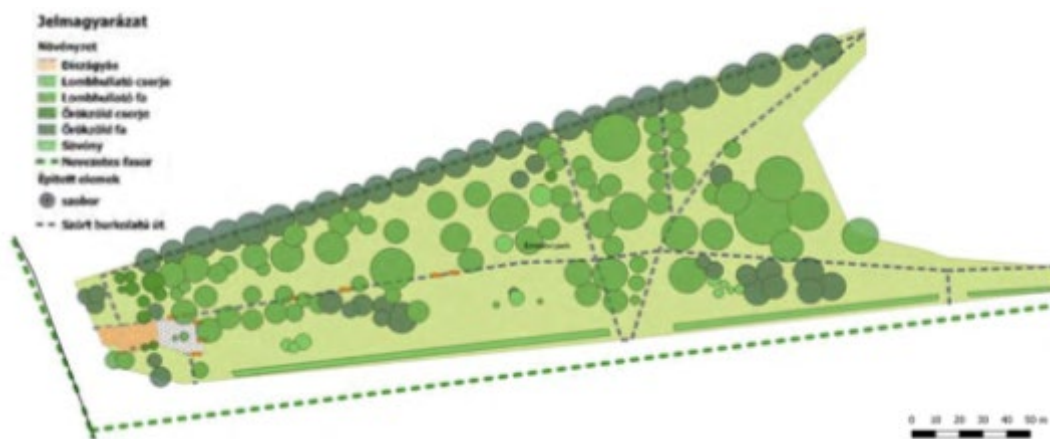
Károlyi Gáspár tér és park – a park a belvároshoz legközelebb fekszik, a Perint-patak mellett, oktatási intézményekkel körülhatároltan. A hely korábban a város sertéslegelője volt, a „kanászdombot” elhordták és a Szépítő Egyesület vezetésével kialakították a parkot. Értékes növényállománya között japánakác (törzskörméret 310cm), fagyalsövény, korai juharok, himalájai selyemfenyő, idős nagylevelű hársfasor és fekete fenyő egyedei találhatók. Ezüsfenyővel és hársfa sétánnyal kapcsolódik az Ezredévi parkhoz. A közeli egyetemi campus miatt a park közkedvelt a diákok körében, zárt közösségi térként funkcionál.

50. kép A Károli Gáspár tér- park jelenlegi állapota

Forrás: Szombathely tér- és zöldfelületi rendszerének elemzése, Tóth Barnabás szakdolgozat, Szent István Egyetem, Tájépítészeti és Településtervezési Kar, 2019

Ezredévi (Millenumi) park- a város egyik első angolparkja volt, melynek földmunkái már 1897-ben elkezdődtek és ugyanazon évben megtörtént a növénytelepítés is. Bővítésére 1924-ben került sor. 1959-ben a park területén olajat kereső kútúrások során termálvizet találtak, melynek következtében a Termálfürdő kiépítése csökkentette a park kiterjedését. Növényállománya fő elemei: gyantás cédrusok, ezüstfenyők, főútján hármás hársfasor, emlékműként egy vöröstölgy, gyertyánsövény, feketefenyő allé (törzsméret 110-140 cm), vérbükk, török mogoró, platánok, juharok, fenyők, tiszafák, kőrislevelű juhar.

51. kép Az Ezredévi park jelenlegi állapota

Forrás: Szombathely tér- és zöldfelületi rendszerének elemzése, Tóth Barnabás szakdolgozat, Szent István Egyetem, Tájépítészeti és Településtervezési Kar, 2019

Szent István park – az Ezredévi park ikerpárja, a Kálvária domb alatt terül el, melyen a kápolna valószínű építési ideje a XVIII. sz. eleje. A templomkörüli teret már 1890-ben fásították. A Kálvária domb szomszédságában állott Savaria valamikori amfiteátruma, a domb valószínűleg ma is rejtje az építmény maradványait. A parkot hosszában mindkét oldalon hársfasor veszi körül. A domb tövében állott a Kioszk, a valamikori polgárság kedvelt szórakozóhelye, mely sajnos leégett. A nyári szórakozóhely a parknak különleges hangulatot adott, a dombtetőn terasz volt szép kilátással a városra. A terasz egy része ma is látható, itt áll egy idős nagylevelű hársfa, „Erzsébet királyné fája”. A domb gerincén vendéglő és régi víztorony épült (1898). A park a Szépítő Egyesület kezdeményezésére és közreműködésével 1899-ben épült, az eredeti elképzelés szerint fűvészkert lett volna. A város legrégebbi angolkertje, melyet a még ma is sok növényritkaság tanúsítja. A terület hajdan szántó volt és ehhez csatlakoztak a domboldalon lévő szőlők és gyümölcsösök. A dísfák és díszcserjék a bogáti, körmendi, horpácsi gyűjteményes kastélykertekből kerültek a parkba az egyesület elnökének közbenjárására, nagyrészt díjtalan átadással. A park létesítőinek az volt a célja, hogy a növények díszítő hatásán kívül az ismeretterjesztést is szolgálja. Különleges növényei, famatuzsálemek a teljesség igénye nélkül: hegyi mamutfenyő, kocsányos tölgyek, juharok, jegenyefenyők, platánok, tiszafa fasor, atlaszcédrusok, magnóliák, himlilajai nyír, tulipánfák, japán juharok, ciprusok, páfrányfenyő.

52. kép A Szent István park jelenlegi állapota

Forrás: Szombathely tér- és zöldfelületi rendszerének elemzése, Tóth Barnabás szakdolgozat, Szent István Egyetem, Tájépítészeti és Településtervezési Kar, 2019

Emlékmű parkja (Boldog Brenner János liget) – a Szent István parkhoz és a Csónakázó -tó parkhoz kapcsolódik, legmeghatározóbb eleme a felszabadulás 25. évfordulójára épített monumentális emlékmű, melyet Heckenast János tervezett és Szombathely szimbólumává vált. A Középhegy legmagasabb pontján elhelyezkedő, két zászlót szimbolizáló műalkotás erőteljesen kiemelkedik a városképből. A köré komponált park fő eleme a nyílt pázsit és a kígyózó, szerpentinszerű cserje.

53. kép Az Emlékmű parkja (Boldog Brenner János liget)

Forrás: Szombathely tér- és zöldfelületi rendszerének elemzése, Tóth Barnabás szakdolgozat, Szent István Egyetem, Tájépítészeti és Településtervezési Kar, 2019)

Csónakázó tó és parkja – a Perint parti zöldfelület legmeghatározóbb eleme, melyet az 1960-as években alakított ki a város, nagy összefogással. Helyén a kenderesi téglagyár működött. A 13 ha-os területből a tófelületek mintegy 7 ha -t foglalnak el. A fásításnál célul tűzték ki, hogy egy arborétum jellegű közpark jöjjön létre. A fák és cserjék a Szombathelyi Kertészeti és Parképítő Vállalat faiskolájából, a csákánydoroszlói és ivánci erdészetekből, továbbá a Kámoni és a Szelestei Arborétumokból kerültek a park területére. Különleges növényei: mocsári ciprusok, amerikai ámbrafa, kaukázusi szárnyasdió, tölgy-gyűjtemény, nyírfacsoport, csüngő bük, örökzöld gyűjtemény (cédrusok és pikkelylevelű nyitvatermők), japán juharok, magnoliák.

54. kép A Csónakázó tó parkja

Forrás: Szombathely tér- és zöldfelületi rendszerének elemzése, Tóth Barnabás szakdolgozat, Szent István Egyetem, Tájépítészeti és Településtervezési Kar, 2019

Vasi Múzeumfaló - 1969-ben létesült, melyben Vas megye legjellegzetesebb és áttelepítésre alkalmas parasztházait, gazdasági épületeit, présházait bemutató szabadtéri múzeum kapott helyet. Parkjában Vas megye flóráját bemutató növényállomány került telepítésre.

Oladi domb - az oladi búcsújáróhelyhez kapcsolódó városi ünnepség tere volt, melynek legmagasabb pontján 1935-ben emelt a Szépítő Egyesület kilátót. A kilátó környezetébe botanikus kertet terveztek, de ez nem valósult meg. Az 1960-as években az Erdőgazdaság támogatásával alakították ki a mintegy 12.000nm nagyságú zöldfelületet – erdei fenyő és vöröstölgy telepítésével. Mára a növényzet olyan magasra nőtt, hogy a kilátó funkció nem tud érvényesülni.

Gayer – Brenner parkegyüttes – A Gayer park hajdanvolt ligetes területe a Szőkefőldé városrészen alakult ki, a Gyöngyös -patak malomárka környezetében. Régebben ezt a területet Városligetnek hívták, itt kapott helyet a Prater. 1935-ben került sor a terület rendezésére, de ekkor is meghagyták az idős fákat (a hatalmas kőrisfa törzsátmérője 440 cm, de nagy gyertyánok is vannak.) Az új telepítés során a határoló területeken vadgesztenye és kőris sor került ültetésre. Növényállományát magyal, tiszafa, ezüstjuhar, japánakác, hikori dió, páfrányfenyők. A háborúban a park jelentősen megsérült, a későbbi helyreállítás során északi oldalában sportpályákat helyeztek el, ezzel csonkítva az eredeti állapotokat.

A Gayer parktól délre elhelyezkedő Brenner parkot csak egy híd választja el egymástól. A park területe 2,5 ha, mely méreténél fogva a város legpatinásabb és legtöbbet használt közparkja volt. Eredetileg magánkertként funkcionált a Brenner villa díszkertjeként, közparkká 1935-ben vált. A terület egyik ékköve az 1928-ban épült víztorony. A park növényállománya tartalmazza mindazon helyi értékeket, mely Szombathely városára jellemző: kettős vadgesztenye fasor, japán akácok, hársak, platánok, 220 cm törzskörméretű páfrányfenyő, és a 390 cm-es törzskörmérettel rendelkező császárfu. Továbbá pompás juharok, lucok, kolorádófenyő, hangulatot adó japán akác. A park legutóbbi felújítása 2021-ben valósult meg.

55. kép Gayer park és Brenner park

Forrás: Szombathely tér- és zöldfelületi rendszerének elemzése, Tóth Barnabás szakdolgozat, Szent István Egyetem, Tájépítészeti és Településtervezési Kar, 2019

Lakótelepi parkok: Derkovits lakótelep, Kisz lakótelep, Joskar- Ola lakótelep, Oladi lakótelep. A lakótelepek parkjainak kialakításában ugyanúgy megfigyelhető az a Szombathelyre jellemző igényesség, amely a nagy közparkok mellett a kezdetektől odafigyel a lakóterületek környezetére is. A növényválasztás és telepítés gondos és tovább viszi az élő hagyományokat.

Intézménykertek: Püspöki kert, Kolostorkert, Árvaház (ma Nagy Lajos Gimnázium) parkja, Huszár laktanya parkja, Oladi sportliget. „Ezzel megindult azoknak a közintézmény-

építkezéseknek a sora, melyeket korlátozott közhasználatú vagy közhasználat elől elzárt, parkszerűen telepített zöldterületekkel vettek körül.” (Heckenast J., 1968)

Köztemetők: Szent Márton köztemető (az ország, vagy Közép-Európa egyik legrégebbi és leghosszabb ideig használt köztemetője), Jáki úti köztemető

Kastélykertek: A vasi kastélyparkok első nyomai reneszánsz eredetűek. E kerteket később az adott kor divatja szerint megfelelő stílusban előbb barokk, majd a tájképi kertek változataiban átépítették, mai formájukat a XIX században és a XIX-XX. Század fordulóján nyerték el. Kisebb, nem lényegi, hanem inkább fajgazdasági változások (gyűjteményes tájképi kert) egésze a II. világháború kitöréséig nyomon követhetők. E változásokra nagy hatással voltak a kor híres dendrológusai, botanikusai, mint Ambrózy- Migazzi István, Baich Mihály, dr. Saághy István, Gayer Gyula és Pákay Pauer Arnold. A kiültetett növényeket eleinte elsősorban németországi faiskolákból hozatták, majd később a helyi faiskolákban állították elő. (Saághy, Kaczmarsky, Ungváry faiskolák, Tóth Zsiga faiskolája és a Szépítő Egyesület által létrehozott faiskola.) E kastélykertek az „1950-ben végrehajtott közigazgatási rendezés során a város legértékesebb külső, korlátozott közhasználatú zöldterületeivé váltak.” (Heckenast J. 1968)

Bagolyvár -a kastélykert két telepítési időszakon esett át, 1997-ben mintegy 56 féle fásszárú növényt tartalmazott. A kastély évek óta „gazdátlan”, elhanyagolt, mely az értékes park alulgondozottságát is jelenti.

Bogát – Festetics kastélykert - műemlékileg védett park, 11,7 ha kiterjedésű különleges, egyedi és nagyméretű növényállománnyal. A kastély és kertje idősotthonként funkcionál, fenntartása aránytalanul nagy feladatot ró az intézményre, amely mindemellett igyekszik ellátni feladatát.

Gyöngyöshermán- Szegedy- Encs kastélykert – mind a kastély, mint a kert elhanyagolt állapotban van, de legalább megközelítőleg „háborítatlan” birtoktestként létezik a település szövetében.

Szentkirály (Zarkaháza), Szily Kúria – a Gyöngyöshermánnal összeépült településrészen áll a felújított és használatban álló kúria épület, a parknak azonban néhány nagyobb faegyeden kívül további maradványai nem maradtak meg.

Gyöngyösszőlős – Erdődy kastélykert – a kastély és kertje ma a város belső részében fekszik. A kastélyépület a közelmúltig középiskolaként üzemelt, a kastélypark azonban erősen

megcsonkított. A kerítésen belül maradt részeken értékes fenyőfélék, örökzöld és lombhullató dísfák és cserjék, sőt, botanikai ritkaságok találhatók (kunnigham fenyő).

Herény – Gotthard kastélykert - az eklektikus kastély állapota hajdani különleges szerepéhez méltatlan, mivel a tudós és kutató Gotthard testvérek otthona volt, melyben csillagvizsgáló és különböző laboratóriumok is működtek. A nagy, körülkerített kert védtelenül vegetál. A 19. század végén a korabeli sajtó is megemlékezett a különleges kertről: „Hajdanán a kastély parkjában több száz termő narancs- és citromfa díszlett a sétányok mentén. A kerthez zártkertészet is tartozott. A gyönyörű természeti környezet és a kertek mind Gotthard Ferencnek köszönhetőek, aki 1730-ban botanikai kísérleteket is végzett saját birtokán. A parkban Napóleon hadainak átvonulása idején, 1809-ben az esemény emlékére hársfát ültettek, mely 1932-ben Pauer Arnold leírásában, mint „hatalmas, terebélyes példány szerepelt.”³ Herény kertészeti kultúráját teljes mértékben földbirtokosának köszönheti. Később e kertből alakult ki az Ungváry faiskola, majd utódja, a PRENOR Kertészeti és Parképítő Vállalat. A városrészen további faiskolák és kertészetek telepedtek meg, így a híres Starkl Kert Kft és még talán közel 20 egyéb más kertészet is. A Herényi virágút rendezvényt minden évben a Szent György napja utáni első vasárnapon tartják.

Kámon – Saághy kastélykert, ma a Kámoni Arborétum, melynek története a Sághy család kastélyparkjaként kezdődött a 19. század közepén, Sághy Mihály (1820–1875) a park első fáit az 1860-as években ültette el. Fia, Sághy István azonban már a ma is ismert arborétum hivatalos alapítójának számít, hiszen az édesapjától örökölt egzóta gyűjteményt sok tanulással, a környékbeli gazdákkal való tapasztalatcsere útján arborétummá alakította, egészítette ki.

Olad – Ernuszt Kelemen kastélykert – a kastély épületében jelenleg mezőgazdasági és kertészeti szakközépiskola és kollégium működik, mely egyúttal a nagy kiterjedésű kertet, mint tangazdaság szakszerűen gondozza. A távolabbi birtoktesten áll a család kriptája. A kastélykert legszebb növényei a hatalmas és impozáns platánok.

³ Forrás: Vasi Szemle 2003 (57. évfolyam) 2003/2. szám

3.3 VÉDETT ÉRTÉKEK LISTÁJA

3.3.1 VILÁGÖRÖKSÉGI ÉS VILÁGÖRÖKSÉG VÁROMÁNYOS TERÜLETEK

A 2018. évi CXXXIX. törvény - Magyarország és egyes kiemelt térségeinek területrendezési tervéről - 3/4. számú melléklete, és a Miniszterelnökség adatszolgáltatása alapján Szombathely MJV világörökségi várományos területtel nem érintett.

A Világörökségi Várományos Helyszínek Jegyzékéről szóló 27/2015. (VI. 2.) MvM rendelet melléklete alapján Szombathely város nem szerepel a Világörökségi Várományos Helyszínek Jegyzékében.

3.3.2 AZ ORSZÁGOS ÉPÍTÉSZETI ÖRÖKSÉG ELEMEI

Az Örökségvédelmi Hatástanulmány a műemléki adatait 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) 71. § szerinti hatóság által vezetett hivatalos nyilvántartásra alapoztuk.

A hatóság által vezetett, a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) 71. § szerinti központi, közhiteles hatósági nyilvántartás 2021. januári állapota szerint:

Szombathely közigazgatási határain belül az alábbi országos jelentőségű művi értékek találhatók. A műemlékek határait a kapcsolódó digitális adatbázis poligonok útján jelöli, míg a táblázatos adatok helyrajzi számos formában szerepelnek a következő táblázatban dokumentáltak szerint.

NÉV	VÉDELEM	BÍRSÁG KATEGÓRIA	HELYRAJZI SZÁM
volt lovassági laktanya épületegyüttesének műemléki környezete	Műemléki környezet		2164/13
Reissig-kastély és kastélypark műemléki környezete	Műemléki környezet		1538, 1540/6
Szentháromság szobor műemléki környezete	Műemléki környezet		6241, 6259/11, 6259/9, 6242, 6260/2, 6261/1, 6261/2, 6275, 6276, 6277, 6278, 6279, 6282, 6490, 6491, 6495, 6497, 6259/10, 6273/2
Lakóház műemléki környezete	Műemléki környezet		6167, 6169
Lakóház műemléki környezete	Műemléki környezet		6268, 6259/10, 6259/9, 6260/2, 6264, 6272/1, 6275, 6274/2, 6260/1, 6274/1, 6241
Egykori Takarékpénztár műemléki környezete	Műemléki környezet		6162/4, 6264, 6266/2, 6266/3, 6272/1, 6259/9, 6259/10, 6157, 6159, 6163/1, 6241, 6261/1, 6261/2, 6162/3
Parancsnoki épület	Műemlék	II.	2164/8
Főtiszti lakóház	Műemlék	II.	2164/8
Tiszti lakóház	Műemlék	II.	2164/8
Altiszti lakóház	Műemlék	II.	2164/8
Legénységi lakóépület 1.	Műemlék	II.	2164/8
Legénységi lakóépület 2	Műemlék	II.	2164/8
Legénységi lakóépület 3.	Műemlék	II.	2164/8

Legénységi lakóépület 4	Műemlék	II.	2164/8
Legénységi lakóépület 5.	Műemlék	II.	2164/8
Legénységi lakóépület 6.	Műemlék	II.	2164/8
Istálló	Műemlék	II.	2164/8, 2164/11
Öntöttvas kerítés	Műemlék	II.	2164/8
U.n. püspöki bazár	Műemlék	I.	6005
Reissig-kastély	Műemlék	I.	1533/4
Reissig-kastély parkja	Műemlék	I.	1533/4
Háromkarélyos szentély (Cella trichora) maradványai	Műemlék	I.	5997/1, 6009
Várrom	Műemlék	I.	5997/1, 5997/2
Római épület (örház) maradványai	Műemlék	I.	5997/1, 6009
Római utak részletei	Műemlék	I.	6009, 5997/1
Szent Quirinus bazilikájának maradványai	Műemlék	I.	5997/1, 6009
Curia	Műemlék	I.	5997/1, 6009
Császári palota	Műemlék	I.	5997/1, 6009
ún. Oktogon	Műemlék	I.	5997/1, 6009
Szombathely, történeti városmag műemléki jelentőségű területe ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet		5997/1, 6007, 6009, 6127/3, 6149, 6150, 6151, 6155, 6156, 6158, 6266/2, 6266/3, 6268, 6271, 6272/1, 6273/6, 6273/7, 6274/2, 6293, 6294, 6295, 6298/1, 6312/1, 6312/3, 6312/4, 5905,

			5906, 5907, 5908, 5909, 5910, 5911, 5912, 5913, 5941/12, 5941/14, 5941/7, 5941/9, 5996, 6001/1, 6001/3, 5897/3
volt Festetics-kastély parkja	Műemlék [tartozék]	I.	11780, 11781, 11782
evangélikus lelkészlak (paplak)	Műemlék [tartozék]	II.	5219
evangélikus kultúrház (közösségi terem)	Műemlék [tartozék]	II.	5219
kovácsoltvas kerítés	Műemlék [tartozék]	II.	5219
Evangélikus templom ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet		5118, 5119/1, 5217/2, 5217/3, 5217/4, 5218/5, 5218/7, 5218/9, 5398, 5634, 5635, 5684, 5695, 5710, 5711, 5714, 5715, 5220, 5223, 5224/1
Vízimalom ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet		6326, 6327, 6328, 6330, 6331, 6311, 6273/5
Vakok intézete, régi ferences zárda ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet		6524, 6526, 6527, 6530, 6509/2, 6489, 6259/2, 8311/1, 8440/1, 8441, 8429/2
Ferences templom ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet		6528/2, 6528/3, 6524, 6526, 6531, 6530, 6259/2
Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet		6485, 6486/2, 6488, 8440/1, 8441
Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet		6482, 6486/2, 6487, 8441, 8440/1

Bagolyvár ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	4751/5, 5218/6, 5218/8, 5218/4, 4987, 4988, 4989/2, 4989/1, 4990, 4997, 5336, 5343, 5218/9
Megyei tanácsház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6270/3, 6272/1, 6273/6, 6293, 6294, 6297/3, 6270/1, 6270/2, 6004, 6005
Püspöki palota ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	5997/2, 6002, 6003, 6004, 6270/1, 6270/2, 6270/3, 6154, 6000, 5997/1, 6272/1
Volt Festetich-kastély ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	11779, 11784/49, 11784/65, 11786/19, 11969/1, 11775/1, 11743, 11744, 11746, 11752, 11753, 11754, 11755, 11756, 11757, 11758, 11759, 11761, 11762, 11763/1, 11778, 0333/64, 0333/65, 11784/64, 11784/51, 11784/48, 11784/28, 11784/26, 11760
Lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	10687, 10700, 10671, 10672, 10674, 10704, 10702, 0783, 0782/13, 10742/2
volt Gotthard kastély ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	2/7, 5, 58, 59, 773/1, 773/2, 91, 774, 775, 776
Lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6257/2, 6258, 6259/9, 6247/1, 6247/2, 6248/2, 6508, 6511, 6512
Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6257/1, 6257/2, 6248/4, 6259/9, 6512, 6515
Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6256, 6257/2, 6258, 6259/9, 6515, 6516, 6519
"Sabaria" szálló ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6523, 6526, 6527, 6528/3, 6530, 6509/2, 6486/2, 6488, 6489, 6750, 6254, 6259/9, 6259/2
Lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6519, 6523, 6509/1, 6509/2, 6255, 6256, 6259/9

Lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6509/1, 6509/2, 6519, 6520, 6256, 6257/1, 6259/9
A megyei tanácsi székház melléképülete ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6293, 6294, 6297/3, 6272/1, 6273/6, 6273/7, 6270/1, 6270/2, 6270/3, 6154, 6001/1, 6001/2, 6004, 6005, 6266/6
Lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6001/1, 6001/2, 6001/3, 6003, 6005, 6294, 6295, 6270/1, 6270/2, 6270/3, 6271, 6272/1
Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6294, 6296, 6298/1, 6298/2, 6001/1, 6001/2, 6003, 6004, 6297/3
Kétem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6001/1, 6001/2, 6002, 6004, 6005, 6297/3, 6312/4, 6295, 6298/1
Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6001/1, 6001/2, 6001/3, 6003, 6005, 6297/3, 6312/4, 5997/2, 6000, 5905, 6312/1, 6312/3, 5897/2, 5897/3
Elemi iskola ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	5997/1, 5997/2, 5999, 6001/1, 6001/2, 6001/3, 5906, 5907, 5908, 5909, 5998/2
Ún. püspöki sörház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	5998/1, 5999, 6000, 6001/1, 6001/2, 6001/3, 5941/12, 5941/14, 5909, 5910, 5911, 5912, 5913
Lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6323/1, 6323/3, 6327, 6329, 6311, 6273/5, 6273/6
Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6320/2, 6322, 6323/1, 6311, 6310/3, 6293, 6273/6
Nagypityer csárda ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	10477, 10473, 10471, 10803/15, 10803/14, 10803/13, 10806, 10803/11, 9948/1, 10457/16

Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6162/2, 6163/3, 6166/1, 6166/2, 6187, 6226/7, 6236/4
Lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6188, 6189, 6190, 6191, 6192, 6193, 6194, 6199, 6200, 6203, 6181, 6182, 6187, 6131/1
épület ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6213, 6214, 6215, 6218, 6219, 6220, 6222, 6223, 6169, 6170, 6171, 6172, 6225, 6226/1, 6750, 6751/6, 6869, 6749
Derkovits Gyula szülőháza épülete ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	5880, 5881, 5883, 5884, 6377/1, 6377/2, 6377/3, 6366/2, 6317/2, 6489, 6317/1
Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6087, 6089, 6090/1, 6090/2, 6092, 6093, 6094, 6095/2, 6096, 6097, 6100, 6031/1, 6031/2, 6031/3, 6021, 6127/3, 6128
Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6105, 6106/1, 6119/4, 6107/3, 6126/2, 6031/1, 6031/2, 6031/3
v. Saághy-kastély ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	974/1, 974/2, 975, 976/1, 977, 978/1, 1115, 1216/2, 1216/7, 1246, 1250, 1251, 1247, 1248/2, 1248/3, 1249
katonasági raktárház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	2017, 2020/1, 2037, 2041, 2042, 2043, 2009/1, 2004/3, 2004/2, 1972/37, 2036, 2010/11
Főplébánia ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6153, 6154, 6156, 6157, 6266/2, 6266/3, 6272/1
Kétem. sarokház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6153, 6155, 6266/2, 6266/3, 6270/1, 6270/2, 6270/3, 6005, 6127/3, 5997/2, 6271
Püspöki papnövelde ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6007, 6009, 6127/3, 6151, 6152, 5997/1, 5997/2

Ölbei kanonokház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6152, 6154, 6155, 6156, 6127/3, 6270/2, 5997/2
Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6006, 6008, 6009, 6127/3, 6146, 6149, 6150, 6151
Kétem. iskolaépület ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6151, 6153, 6156, 6158, 6127/3, 6006, 5997/2
Lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6007, 6009, 6010, 6127/3, 6144/1, 6145/1, 6146
Egyem. iskolaépület ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6158, 6150, 6152, 6127/3, 6006, 6007
Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6143, 6144/2, 6145/1, 6145/2, 6145/3, 6145/4, 6127/3, 6008, 6010
Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6142/1, 6142/2, 6144/1, 6144/2, 6158, 6127/3, 6010
Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6141, 6142/2, 6143, 6010, 6127/3
Egyem. lakóház [un. Dimicante] ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6018/1, 6020/1, 6022, 6127/3, 6128, 6132, 6031/1, 6031/2, 6031/3, 6082, 6083, 6086, 6087, 6090/1, 6091
Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6131/2, 6137, 6139/1, 6139/2, 6127/3, 6012, 6015
v. Erdődy-kastély ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	11321/2, 11322, 11323/2, 11323/7, 11324, 11318/1, 11318/3, 11318/4, 11300, 11301, 11303, 11304, 11305, 11306, 11307, 11308, 11309, 11299

volt Szegedy Ensck-kastély ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	11836/10, 11836/11, 11836/12, 11838, 11965, 11969/1, 11835, 11854, 11855, 11856, 11857, 11858/3, 11966/5, 11966/4, 11966/3, 11681, 11682, 11683, 11684, 11685, 11686, 11687, 11689, 11690, 11691, 11692
Zarkaházai kastély ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	11965, 11967/9, 11915, 11917/3, 11916
Domonkos templom ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6653/1, 6614/34, 6615/11, 6615/18, 6615/19, 6648, 6614/17
R.k. Székesegyház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6000, 6005, 6006, 5997/1, 6127/3, 6152, 6153, 6001/1, 6001/2, 6001/3, 6002, 5905
"Éva-malom" ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6349/12, 6349/3, 6358, 6489, 6336, 6339, 6340
Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6336, 6337, 6338/2, 6340, 6489, 6357
Egyem. lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6470/2, 6471, 6475, 6489, 6492/1
Deficientia, nyugdíjas papok háza ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	5997/1, 5998/1, 5998/2, 6000
Iseum ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	6466, 6467/7, 6467/8, 6467/9, 6353, 6354, 6355, 6374, 6375, 6376, 6377/1, 6377/2, 6377/3, 6378, 6383, 6384, 8826/1, 5848/2, 5849, 5850, 5851, 6361/2, 6363, 6364/2, 6370, 6371, 6357, 6358, 6359, 6360, 6489, 6340
Ernszt-kripta ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	4061/12, 4061/27, 4061/28, 4061/9, 4063/1, 4063/3, 0985/4

Oladi Ernuszt-kastély ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet		3938, 3939, 3911, 3912/3, 3912/4, 4063/1, 4061/1, 4061/12, 4061/13, 4061/2, 4061/22, 4061/25, 4061/29, 4181/2
R. k. templom ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet		14843, 14846, 14847, 14863, 14776, 14720, 14710/1, 14711/1, 14712/1
Lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet		6273/6, 6277, 6279, 6259/11, 6259/9, 6490, 6491, 6273/7
Lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet		6273/6, 6273/7, 6276, 6278, 6259/11, 6259/7, 6259/9
Lakóház ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet		6273/6, 6273/7, 6277, 6259/11, 6259/7, 6259/9, 6274/1, 6275
Ún. "Szegedy-ház" ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet		6157, 6160, 6266/2, 6266/3, 6260/2, 6259/9, 6162/2, 6162/3, 6162/4, 6158
volt Hungária Szálló ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet		6162/3, 6162/4, 6187, 6239/2, 6240/1, 6241, 6259/10, 6259/9, 6163/2
Szombathely, történeti városmag műemléki jelentőségű területe	Műemléki jelentőségű terület		6273/7, 6273/6, 6294, 6270/3, 6270/2, 6270/1, 6127/3, 6298/1, 6297/3, 6001/2, 6001/1, 6152, 6150, 6149, 5996, 5998/1, 5997/1, 5997/2, 5998/2, 5999, 6000, 6002, 6003, 6004, 6005, 6006, 6007, 6009, 6151, 6153, 6154, 6156, 6266/2, 6266/3, 6268, 6271, 6272/1, 6295, 6312/3, 6312/4
Derkovits Gyula szülőháza épülete	Műemlék	II.	5882/2
Püspöki papnövelde	Műemlék	I.	6006
Ölbei kanonokház	Műemlék	II.	6153
Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6007
Kétem. iskolaépület	Műemlék	II.	6152

Lakóház	Műemlék	II.	6008
Egyem. iskolaépület	Műemlék	II.	6151
Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6144/1
Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6143
Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6142/1
Lakóház	általános műemléki védelem	III.	6141
Lakóház	általános műemléki védelem	III.	6020/1
Lakóház	általános műemléki védelem	III.	6140/1
Egyem. lakóház [un. Dimicante]	Műemlék	II.	6021
Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6138
Egyem. épület /OTI székház/	általános műemléki védelem	III.	6137
Ferences templom	Műemlék	I.	6527
Vakok intézete, régi ferences zárdá	Műemlék	I.	6528/3, 6528/4, 6528/2
Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6487

Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6485
Bagolyvár	Műemlék	II.	4751/3
Megyei tanácsház	Műemlék	I.	6271
Püspöki palota	Műemlék	I.	6005
volt Gotthard kastély	Műemlék	II.	6
Lakóház	általános műemléki védelem	III.	10730/1
Lakóház	általános műemléki védelem	III.	10728
Lakóház	általános műemléki védelem	III.	10655
Lakóház	általános műemléki védelem	III.	10719
Lakóház	Műemlék	II.	10673
Zarkaházai kastély	Műemlék	II.	11967/2
A megyei tanácsi székház melléképülete	Műemlék	II.	6271
Lakóház	Műemlék	II.	6004
Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6295

Kétem. lakóház	Műemlék	II.	6003
Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6002
Elemi iskola	Műemlék	II.	6000
Ún. püspöki sörház	Műemlék	II.	5998/2
Oladi Ernuszt-kastély	Műemlék	II.	4062
Kétem. lakóház	általános műemléki védelem	III.	6341
Egyem. lakóház	általános műemléki védelem	III.	6338/2
Lakóház	Műemlék	II.	6329
Lakóház	Műemlék	II.	6326
Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6321
Hatlábú csárda	általános műemléki védelem	III.	0560, 0561
Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6164
Lakóház	általános műemléki védelem	III.	6239/2
Lakóház	Műemlék	II.	6198
Lakóház	Műemlék	II.	6278

Lakóház	Műemlék	II.	6277
Lakóház	Műemlék	II.	6276
Ún. "Szegedy-ház"	Műemlék	II.	6159
volt Hungária Szálló	Műemlék	II.	6163/1
Lakóház	Műemlék	II.	6248/4
Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6258
Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6257/1
"Sabaria" szálló	Műemlék	II.	6524
Lakóház	Műemlék	II.	6520
Lakóház	Műemlék	II.	6519
Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6091
Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6106/2
Főplébánia	Műemlék	II.	6155
Kétem. sarokház	Műemlék	II.	6154
v. Erdődy-kastély	Műemlék	II.	11323/6
R.k. Székesegyház	Műemlék	I.	5997/2
"Éva-malom"	Műemlék	II.	6357
Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6339
Lakóház	általános műemléki védelem	III.	6471

Egyem. lakóház	Műemlék	II.	6472
Domonkos templom	Műemlék	II.	6652, 6651/1
volt Szegedy Ensck-kastély	Műemlék	II.	11836/2
Deficientia, nyugdíjas papok háza	Műemlék	II.	5999
Iseum	Műemlék	I.	6349/12, 6349/10, 6349/11, 6349/13, 6349/3, 6349/5, 6349/6, 6349/7, 6349/8, 6349/9
épület	Műemlék	II.	6224
Evangélikus templom	Műemlék	II.	5219
katonasági raktárház	Műemlék	II.	2019
v. Saághy-kastély	Műemlék	II.	976/3, 976/4
R. k. templom	Műemlék	II.	14864
Volt Festetich-kastély	Műemlék	I.	11780, 11781, 11782
Ernszt-kripta	Műemlék	II.	4061/11
Nagypityer csárda	Műemlék	II.	10474, 10475
volt lovassági laktanya épületegyüttese	Műemlék	II.	2164/8, 2164/11
Reissig-kastély és kastélypark	Műemlék	I.	1533/4
Szentháromság szobor	Műemlék	I.	6259/7
Lakóház	Műemlék	II.	6168
Lakóház	Műemlék	II.	6261/1, 6261/2
egykori Takarékpénztár	Műemlék	I.	6260/1, 6260/2

3.3.3 A VÉDETTÉ NYILVÁNÍTOTT RÉGÉSZETI LELŐHELYEK ÉS NYILVÁNTARTOTT RÉGÉSZETI LELŐHELYEK

Az Örökségvédelmi Hatástanulmány régészeti adatait 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) 71. § szerinti hatóság által vezetett hivatalos nyilvántartás és az Ilon Gábor által 2017-ben készített Örökségvédelmi régészeti hatástanulmány foglalja össze.

A Miniszterelnökség által vezetett, a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) 71. § szerinti központi, közhiteles hatósági nyilvántartás 2021. februári állapota szerint:

Szombathely közigazgatási határain belül

- 65 db őskori régészeti lelőhely
- 293 db római kori régészeti lelőhely
- 32 db középkori régészeti lelőhely ismert.

A kulturális örökség védelme esetében megkülönböztetünk egyedi és általános védeettséget. Általános védelem alatt áll valamennyi nyilvántartott régészeti lelőhely.

Szombathely közigazgatási területén az alábbi régészeti lelőhelyek állnak egyedi védelem alatt: SAVARIA-BELVÁROS

A védetté nyilvánítás miniszteri rendeletének száma: MKM 84469/69 Védési határozat kelte: 1969. 02. 22.

A kiemelten védett terület határai: Északon: Petőfi Sándor utca északi járdája (Hrsz. 6031/1.); Petőfi Sándor utca 3. (Hrsz. 6044/1.); Hrsz. 6040.; Deák Ferenc utca 39/B. (Hrsz. 6055/2.); Petőfi Sándor utca 11. (Hrsz. 6055/1.); 48-as honvéd utca (Hrsz. 6894/1.). Keleten: Gyöngyös patak (Hrsz. 6893., 6856., 6740., 6546., 8311/1-2.); Szent Márton utca (Hrsz. 6259/2.); Thököly Imre utca (Hrsz. 6489.). Délen: Juhász Gyula utca (Hrsz. 5823.); Juhász Gyula utca 16. (Hrsz. 8860.); Batthány Lajos tér (Hrsz. 6465.); Zrínyi Ilona utca (Hrsz. 6378., 6464., 8442.). Nyugaton: Magyar László utca (Hrsz. 5940.); Perint patak (Hrsz. 3849/4.); Dózsa György utca (Hrsz. 5636.); Körmendi út (Hrsz. 5217/2., 5217/4.).

ROMKERT A védetté nyilvánítás miniszteri rendeletének száma: MKM 84723/68. Védési határozat kelte: 1968. 03. 28. A kiemelten védett terület: Hrsz. 5997/1-2., 5998/1-2., 5999-6010., 6014., 6024/2-5.

ISEUM A védetté nyilvánítás miniszteri rendeletének száma: MKM 84299/68. Védési határozat kelte: 1968. A kiemelten védett terület: 6349/3-10, 6353, 6354, 6355, 6357, -6360, 6361/1-2, 6363, 6364/1.

KÁLVÁRIA-DOMB (SAVARIA SZÍNHÁZA, THEÁTRUM) A védetté nyilvánítás miniszteri rendeletének száma: MM 84724/68. A védési határozat kelte: 1968.03.28. A kiemelten védett terület: Hrsz. 4717/1-2., 4718., 4720., 4721.

BERZSENYI TÉR A védetté nyilvánítás miniszteri rendeletének száma: MKM 84720/68. Védési határozat kelte: 1968. 03. 28. A kiemelten védett terület: 6266/2-3, 6268, 6270/1-3, 6271, 6272/1, 6273/2-7, 6294

3.3.4 HELYI VÉDELEM ALATT ÁLLÓ ÉPÍTÉSZETI ÖRÖKSÉGEK

SZOMBATHELY MEGYEI JOGÚ VÁROS HELYILEG VÉDETT TERÜLETEI

- A városközpont, amelyet északon a Petőfi Sándor utca, keleten a Wesselényi utca és a Hunyadi út, délen a Zrínyi Ilona utca és a Juhász Gyula utca, nyugaton a Perint patak határol. A határoló utcák mindkét oldala beleértendő.

HELYILEG VÉDETT UTCÁK

- Arany János utca,
- Aréna utca,
- Batthyány tér,
- Deák Ferenc utca,
- Esze Tamás utca,
- Éhen Gy. tér,
- Gagarin utca,
- Gyöngyös utca,
- Hadnagy utca (Eperjes utcáig),
- Honvéd utca,
- 11-es Huszár út (Rohonci vasúti töltésig),
- Jókai Mór utca,
- Kálvária utca,

- Károlyi G. tér,
- Kisfaludy Sándor utca,
- Március 15. tér,
- Nádasdy Ferenc utca,
- Óperint utca,
- Paragvári utca (Bartók B. krt-ig),
- Rákóczi Ferenc utca,
- Semmelweis Ignác utca,
- Szabó Miklós utca (Bartók B. krt-ig),
- Szalézi tér,
- Szelestey László utca,
- Széll Kálmán utca,
- Szent István kir. utca,
- Szent László kir. utca,
- Szinyei Merse Pál utca,
- Tompa Mihály utca,
- Welther Károly utca,
- Wesselényi Miklós utca.

**SZOMBATHELY MEGYEI JOGÚ VÁROS HELYI EGYEDI VÉDELEM ALATT ÁLLÓ ÉPÜLETEI,
ÉPÍTMÉNYEI**

2. melléklet a 26/2017. (XII.20.) önkormányzati rendelethez

	A	B	C	D	E
	Utca, hszt.	Épület, építmény	Épült, tervezte	Hrszt.	Megjegyzés
1	Aréna u. 1.	Ferences-kert NY-i kerítése	XIX-XX. században	8440/1 és 8440/2	
2	Aréna u. 4.	eklektikus lakóép.		6488	
3	Batthyány tér 3.	lakóépület		6355	
4	Batthyány tér 5.	romantikus lakóép.		6385	
5	Batthyány tér 6.	lakóépület		6386	
6	Batthyány tér 7.	lakóépület		6450/2	
7	Batthyány tér 8.	lakóépület		6451	
8	Batthyány tér 9.	zsidó imaház		6468	
9	Béke u. 1.	vitézi házak	1938	4600	
10	Brenner park	új víztorony	1928 (1946) Sárkány Endre	8532	
11	Deák F. u. 3.	volt menhely	1904. Ybl Lajos	2702/3	
12	Dózsa Gy. u. 4.	volt Vakok Intézete (NLG)	1910. Hajós Alfréd - Villányi Ármin	5682	
13	Esze T. u. 14.	eklektikus lakóép.		5586	
14	Éhen Gyula tér 14.	Vasútállomás	1900. Posel Gusztáv	7093	főépülete
15	Felszabadulási emlékmű		1970. Heckenast János	4652/2	
16	Fő tér 1.	barokk eredetű historizáló lakóép.		6283/1	
17	Fő tér 10. (Belsikátor 1.)	Grünwald ház (Művészetek Háza)	1913. Medgyes Alajos	6275	
18	Fő tér 16.	volt városi bérház	1898. Fischer Ferenc	6241	
19	Fő tér 17-18.	Hangya ház	1939-40. Frank Ágoston Goszleth Lajos	6242	
20	Fő tér 19.	Kardos ház szecessziós lakóép.		6244	kapu is
21	Fő tér 20.	szecessziós lakóép.		6245	
22	Fő tér 23.	historizáló lakóép.		6247/1	

23	Fő tér 28.	eklektikus lakóép.		6255	
24	Fő tér 33.	barokkos homl. lakóép.		6516	
25	Fő tér 35.	historizáló lakóép.		6512	
26	Fő tér 39.	romantikus jell. lakóép.	1880. előtt épült	6502/1	
27	Fő tér 40.	korai historizáló lakóép.	1870. körül	6501	
28	Fő tér 42.	historizáló lakóép.	1900. körül	6497	
29	Fő tér 43.	késői historizáló lakóép.		6495	
30	Fraknó u. 11.	eklektikus lakóház	XIX.sz. első fele	5876/2	
31	Gagarin u. 3.	eklektikus villa		5555	
32	Gagarin u. 4.	dohányáruház, lakóép.		5665	
33	Gagarin u. 9.	eklektikus villa		5550	
34	Gagarin u. 10.	Greisinger villa	1891. Rauscher Miksa	5660	kerítés is
35	Gagarin u. 12.	eklektikus villa		5659	
36	Gagarin u. 18.	Potyondi ház	1905. Rauscher Miksa	5643	
37	Gagarin u. 19.	eklektikus villa		5480	kerítés, kapu is
38	Gagarin u. 21.	romantikus villa		5479	kerítés, kapu is
39	Gagarin u. 24.	volt Hérics vendéglő		5640	kerítés is
40	Hollán E. u. 1.	Megyerháza		6294	
41	Hollán E. u. 9.	lakóépület		5906	
42	Hollán E. u. 11.	historizáló lakóép.		5907	
43	Hollán E. u. 13.	romantikus lakóép.		5908	egykori kapuszíntere és díszítő festése
44	Hollán E. u. 15.	Hollán E. szülőháza		5909	emléktábla is
45	Hollán E. u. 19.			5911	
46	Honvéd tér 2.	Kőteleki ház (Iparkamara)	1920-as évek Koppfensteiner testv.	2662	kerítése is
47	Horváth B. krt. 36.	Annunciáta kolost.		2481	
48	11-es Huszár u. 1.	szecessziós lakóép.		2660	
49	11-es Huszár u. 3.	szecessziós lakóép.		2659	
50	11-es Huszár u. 7.	historizáló lakóép.		2657	
51	11-es Huszár u. 27.	eklektikus lakóép.		2631	belső lépcső, lépcsőkorlát is

52	Jáki u. temető	ravatalozó	1932. ifj. Vass Béla	4877/4	
53	Jókai M. u. 9.	Premontreiek háza Farkas villa		4705	
54	Jókai Mór u. 13.	volt Wälder villa (Anna villa)	1909. Wälder Alajos	4701	
55	Kálvária u. - Géfin Gy. u. sarok	Dohányáruda		5398	
56	Kálvária u. 18.	koraeklektikus lakóép		5618	
57	Kálvária u. 30.	lakóépület		5491/2	
58	Kálvária u. 34-36.	volt gyalogsági lakt. volt REMIX(Siemens)	1896. Ervin Krieger	5487/17/26	
59	Kálvária u. 37.	szecessziós lakóép.		5354/1	
60	Kálvária u. 40.	eklektikus lakóép.		5405	
61	Kálvária u. 44.	eklektikus lakóép.		5403	
62	Kálvária u. 47.	Szende L. építész villája		5364	
63	Kálvária u. 53.	romantikus lakóép.		5393	
64	Karmelita u. 1.	KTK és Kálvária templom és stációk		4721	
65	Károlyi G. tér 4.	Tanárképző Főiskola (volt Faludi Gimn.)	1928-30. Brenner János	5555	
66	Károlyi G. tér 7.	Református templom	1938-39. Vécsei Barnabás	5679	
67	Kárpáti K. u.	harangláb		4522	
68	Kárpáti K. u. 71.	Országgh László háza		4449	alagsor boltozata is
69	Király u. 1.	Legáth ház	1910. Rauscher Miksa	6254	
70	Király u. 5.	eklektikus lakóház		6252/2	
71	Király u. 7.	szecessziós lakóép.		6251	
72	Király u. 9.	szecessziós lakóház		6250	
73	Király u. 10.	eklektikus lakóház		6869	
74	Király u. 11.	Pávás ház, szecessz. lakóház		6249	
75	Király u. 17.	lakóház	1912. Hajós Alfréd	6225	Homlokzat védelme
76	Király u. 25.	lakóépület		6208	kapu,neonfelirat
77	Király u. 31.	lakóház		6201	

78	Király u. 33.	lakóház		6200	
79	Király u. 35.	historizáló lakóép.	1890. körül	6197	
80	Kisfaludy S. u. 1.	volt Iparosszékház	1929.	6748	
81	Kisfaludy S. u. 4.	historizáló lakóház		6534	
82	Kisfaludy S. u. 5.	Dr.Németh Gyula historizáló lakóház	1890. körül, Rauscher Miksa	6744	
83	Kisfaludy S. u. 6.	historizáló lakóház		6535/3	
84	Kisfaludy S. u. 7.	historizáló lakóh.		6743	
85	Kisfaludy S. u. 9.	Savaria Múzeum	1908., 1910. Czigler Győző Wälder Gyula	6739	
86	Kisfaludy S. u. 19.	eklektikus lakóház	1890. körül Rauscher Miksa	6726	
87	Kisfaludy S. u. 21.	lakóház		6725	
88	Kisfaludy S. u. 31.	eklektikus lakóház		6710	
89	Kisfaludy S. u. 55.	eklektikus lakóház		6693	
90	Kiss J. u. 1/a.	szecessziós lakóház		2654	kerítés, kapu is
91	Kossuth L. u. 2.	kora eklektikus lh.		6283/2	
92	Kossuth L. u. 4.			6285	
93	Kossuth L. u. 6.	eklektikus lakóház, volt nyomda		6286	
94	Kossuth L. u. 18.	1.sz. Postahivatal	1921-24. Tichtl Gy.	6310/3	csak felvételi épület
95	Kossuth L. u. 20.	historizáló lakóház	XIX.sz. 2. fele	6309	
96	Kossuth L. u. 29.	eklektikus lakóép.		6319	
97	Középhegyi u. 12.	Jégvilla kerítése, Jégpince	1882. Wälder Alajos	4681/1	
98	Kőszegi u. 5.	lakóház		6166/1	
99	Kőszegi u. 10.	szecessziós lh. Kereskedelmi és Hitelbank		6236/4	
100	Kőszegi u. 21-23.	Széll Ödön háza	1896. Rauscher Miksa	6175 6174	
101	Kőszegi u. 25.	kora eklektikus lakóház	1900. körül	6176	
102	Kőszegi u. 35.	Márvány Taverna	1915.Hochholtzer Öd.	6182	homlokzat védelme
103	Légszeszgyár u. 9.	Wälder ház	1890. körül, Wälder Alajos	6444	
104	Malom u. 1.	historizáló lakóház		6873	
105	Markusovszky 3.	volt Fehér kereszt gyermekkorház (Megyei Kórház)	1907. Rauscher Miksa	2716	Csak a tömeg és a homlokzat
106		egyéb épületek (Gyöngyös híd)	1928-29. Jakabffy Zoltán	2714	

107	Március 15.tér 2.	volt városi bérház	Tóth J.	6113	
108	Mártírok tere 2.	Techet ház	1905. Weiss Oszkár	6213	
109	Mártírok tere 6.	szecessziós lakóház		6215	
110	Márton Á. u. 52.	Hende féle ház	1800-as évek	4183	
111	Mátyás kir. u. 2.	lakóház		5881	
112	Mátyás kir. u. 6.	Tóth I. szobrász szülőháza		5880	emléktábla is
113	Nádasdy u. 16.	irodaépület		6767	reliefek, gombok külön
114	Nárai u. 5.	eklektikus lakóház		5117	
115	Németújvár u. 7.	eklektikus villa		8697	
116	Oladi domb	Oladi kilátó	1935. Tóth János	4344/2	
117	Óperint u. 1.	eklektikus lakóház		5696	
118	Óperint u. 2.	Őrangyal patika	1891. Szabovics Ottó	5694	
119	Óperint u. 14.	lakóház	1880. körül Wälder Alajos	5689/2	
120	Óperint u. 16.	lakóépület		5688/2	
121	Óperint u. 21.	historizáló lakóház		5708	
122	Paragvári u. 2.	volt Domonkos rend zárda iskola (Paragvári u. ált.isk.)	1907. Schlager Mátyás	6105	
123	Paragvári u. 29.	eklektikus lh.		3208	
124	Paragvári u. 31.	eklektikus lh.		3207	
125	Paragvári u. 35.	eklektikus lh.		3205	
126	Paragvári u. 43.	lakóház		3201	
127	Paragvári u. 77.	Művészeti Gimn. (volt eü. szakiskola)	1951. Dávid Károly	2961	
128	Petőfi S. u. 1.	Rendőrfőkapitányság	1938. Hidasi Lajos	3502	csak a főépület homlokzat helyreállítandó
129	Petőfi S. u. 3.	lakóház		6044/1	
130	Petőfi S. u. 6.	Püspöki ált. iskola	1912.	6022	
131	Petőfi S. u. 14.	Takáts ház (kollégium)	1913-14. Shodits Lajos	6130	
132	Petőfi S. u. 21.	romantikus lh.		6082	
133	Petőfi S. u. 28.	eklektikus lakóház		6190	
134	Petőfi S. u. 29.	eklektikus lakóház		6090/1	
135	Petőfi S. u. 33.	historizáló lakóház		6094	
136	Petőfi S. u. 34.	Hesztera Aladár féle ház	1912.	6193	

137	Petőfi S. u. 37.	Domonkos templom	1907. Schlager Mátyás	6106/1.	
138	Petőfi S. u. 45.	Tüdőszűrő állomás		6121	külső kerámia relief ('78. Németh János) belső mozaik
139	Rákóczi F. u. 3.	Zsinagóga (Bartók terem)	1881. Ludwig Schöne	6467/1	
140	Rákóczi u. 14.	romantikus lakóép.		6353	
141	Rákóczi F. u. 15.	romantikus lakóház		6448	
142	Rákóczi F. u. 16.			6386	kovácsoltvas kerítése
143	Rákóczi F. u. 27.	volt Rákóczi isk. (Zrínyi I. ált. isk.)	1929. Kertész K. Róbert	6439	
144	Rákóczi F. u. 31.	villa		6434	
145	Rákóczi F. u. 35.	Bau-Impex Kft.	1890. körül	8670	
146	Rákóczi F. u. 50.	eklektikus lakóház Taródi ház	1890. körül	6428	
147	Rákóczi F. u. 52.	eklektikus lakóház		8823/2	
148	Rumi Rajki u. 1.	Rumi Rajki háza		699	
149	Rumi Rajki u. 6-8.	historizáló lh.		748, 747	csak a homl. medallion
150	Savaria tér 1.	lakóház		6531	
151	Semmelweis u. 2.	volt Bábaképző Int.	1897.	6925/7	
152	Szabadságharcos u. 4.	Weber ház		5745	
153	Szalézi tér	Szalézi templom	1931-38. Foerk Jenő Brenner János	10012	
154	Széchenyi u. 2.	Premontrei Gimn., rendház	1896. Rauscher Miksa	6158	csak az eredeti épületrész
155	Széchenyi u. 4-6.	historizáló lakóház Martineum ház	1930. körül	6157	
156	Szegedy Györgyné u. 13.	eklektikus lakóház		3358	
157	Szegedy Györgyné u. 15.	eklektikus lakóház		3357	
158	Szegedy Györgyné u. 17.	eklektikus lakóház		3353	
159	Szegedy Györgyné u. 19.	eklektikus lakóház		3352	
160	Szelestey L. u. 32.	eklektikus lakóház		6832	kapu is
161	Szelestey L. u. 53.	eklektikus lakóház		7006	kapu is
162	Szelestey L. u. 65.	eklektikus lakóház		7022	kapu, emléktábla is

163	Szent I.h. u. 100.	Horváth (Széll) kastély (Úri lak)		819	
164	Szent I.h. u. 145.	Szalay kastély		219	
165	Szent I.h. u. 161.	Széll kastély (Úri lak)		207	
166	Szt. István k. u. 37,39, 41.	népies stílusú lakóházak		11417-16-14	
167	Szt. István k. u.	harangtorony		11522	emléktábla is
168	Szt. László kir. u. 2.	volt gyalogsági laktanya	1896. Ervin Krieger	5487/17	csak az épületek homlokzata
169	Szt. László kir. u. 9.	Szent László u. ált. iskola	1929. Kertész K. Róbert	5414	
170	Szt. László kir. u. 23.	eklektikus lakóház		5423	
171	Szt. László kir. u. 29.	eklektikus lakóház		5428	
172	Szt. László k. u. 39.	eklektikus lakóház		5467	
173	Szt. Márton u. 51.	szecessziós lakóház		6582	
174	Széll K. u. 1.	Batthyány ház	1908. id.Brenner János	6869	
175	Széll K. u. 3.	lakóház		6868	
176	Széll K. u. 7.	eklektikus lakóház		6863	kapu is
177	Széll K. u. 9.	eklektikus lakóház		6862/1	kapu is
178	Széll K. u. 10.	historizáló lakóház	1890. Wälder Alajos	6731	
179	Széll K. u. 11.	eklektikus lakóház		6858/1	
180	Széll K. u. 13.	Wolf ház	1890 körül	6847	
181	Széll K. u. 15.	eklektikus lakóház		6846	
182	Széll K. u. 17.	eklektikus lakóház		6844	
183	Széll Kálmán u. 19	MÁV óvoda	1910-20. között Medgyes Alajos	6841	
184	Széll Kálmán u. 20.	ABN AMRO BANK (volt Nemzeti Bank)	1928-29. Hübner Jenő és Tibor	6716	
185	Széll K. u. 21.	szecessziós lakóház		6825	
186	Széll K. u. 23.	szecessziós lakóház		6824	
187	Széll K. u. 25.	Trummer-ház		6823	
188	Szent István park	régi víztorony	1898. Kolbenheyer Károly	4703/2	épület és a 2 db szivornyacső Anna háza
189	Szily J. u. 7.	Bíróság	1889., 1903. Wagner Gyula	6010	

190	Szily J. u. 9.	eklektikus lakóház		6011/1	
191	Szily J. u. 13.	eklektikus lakóház	1900. évek eleje	6015	
192	Szily J. u. 15.	eklektikus lakóház		6016	
193	Szily J. u. 21.	romantikus lakóh. Bodányi Ö. háza		6019/1	emléktábla is
194	Szily J. u. 26.	eklektikus lakóház		6139/1	
195	Szily J. u. 32.	eklektikus lakóház Éhen-ház	Hauszmann Alajos	6136	kapuszíne és lépcsőtere is
196	Szily J. u. 38.	eklektikus lakóház		6133	
197	Szily J. u. 40.	eklektikus lakóház		6132	udvari ház lépcsőháza is
198	Szily J. u. 42.	Megyei Illetékhiv.	1890. Hauszmann Alajos	6128	
199	Szinyei M. P. u. 12.	romantikus lakóép.	1890. körül	5610	kovácsoltvas kerítése is
200	Szinyei M. P. u. 14.	lakóház		5577	
201	Szőllősi st. 3.	romantikus lakóház		8660/2	
202	Szőllős u. 43.	eklektikus lakóház		11342	
203	Táncsics M. u. 44.	Szalézi diákotthon és kultúrház	1927. Brenner János	10013 10011/5	
204	Thököly u. 14.	romantikus ép.		6360	
205	Thököly u. 19.	eklektikus lakóház		6328	
206	Thököly u. 42.	eklektikus lakóh.		6480	
207	Thököly - Külsikátor sarok (Fő tér 38.)	historizáló lakóház		6505	
208	Váci M. u. 30/A.	Északi-vízmű és szivattyúház	1898. Kolbenheyer Károly	2759/6	
209	Vak Bottyán u. 2.	Brenner villa	(1813.) 1880., 1906- 8.id.Brenner János	8533	
210	Vasút u.	export malom	1906-7. Rauscher Miksa és Volkmar Vilmos	7071/2	
211	Víztorony u. támfalak, lépcsők			4703/1	
212	Vörösmarty u. 15.	szecessziós lakóház	1910. körül	6827	
213	Vörösmarty u. 16.	eklektikus lakóház		6706	
214	Vörösmarty u. 41.	eklektikus lakóház		6927	
215	Vörösmarty u. 52.	historizáló lakóház		6956/1	
216	Vörösmarty u. 58.	historizáló lakóház		6959	

217	Welther K. u. 1.	lakóház	1923. Szivessi Tibor	6801	
218	Welther K. u. 6.	historizáló lakóház		6791	
219	Welther K. u. 20.	eklektikus lakóház		7000	
220	Wesselényi M. u. 4.	romantikus lakóház		6735	
221	Wesselényi u. 6.	szecessziós lakóház	1905 körül	6734	
222	Wesselényi u. 13.	historizáló lakóház		6909	
223	Wesselényi u. 15.	szecessziós lakóház		6908	
224	Wesselényi u. 17.	eklektikus lakóház		6907	
225	Wesselényi u. 21.	eklektikus lakóház		6905	
226	Wesselényi u. 32.	eklektikus lakóház		6923/1	
227	Zrínyi I. u. 3.	eklektikus lakóház	Brenner János	6376	
228	Zrínyi I. u. 5.	Brenner Tóbiás h.	1905. Brenner János	6375	
229	Zrínyi I. u. 6.	eklektikus lakóház		6383	
230	Zrínyi I. u. 7.	eklektikus lakóház		6374	
231	Zrínyi I. u. 8.	historizáló lakóház		6384	
232	Zrínyi I. u. 10.	Zrínyi iskola		6452	Batthyány emléktábla is
233	Zrínyi I. u. 11.	eklektikus lakóház		6470/1	kapu is
234	Zrínyi I. u. 12.	Horváth Boldizsár Közgazdasági és Informatikai Szakközépiskola és Kollégium		6453	belső emlékmű is
235	Zrínyi I. u. 14-18.	Kanizsa D. Gimn.	1910. Báthory I.	6463	
236	Zrínyi I. u. 17.	volt izraelita iskola	1893. Rauscher Miksa	6477	
237	Zrínyi I. u. 19.	lakóház		6478	
238	Zrínyi I. u. 21.	MANSZ-ház lakóház		6483	

3.3.5 ORSZÁGOS ÉS HELYI JELENTŐSÉGŰ VÉDETT TERMÉSZETI ÉRTÉKEK

ORSZÁGOS JELENTŐSÉGŰ, EGYEDI JOGSZABÁLYAL VÉDETT TERMÉSZETI TERÜLET

- Az Őrségi Nemzeti Park igazgatósága alá tartozó Kámoni Arborétum

HELYI JELENTŐSÉGŰ, ÖNKORMÁNYZATI RENDELETTEL VÉDETT TERMÉSZETI ÉRTÉKEK

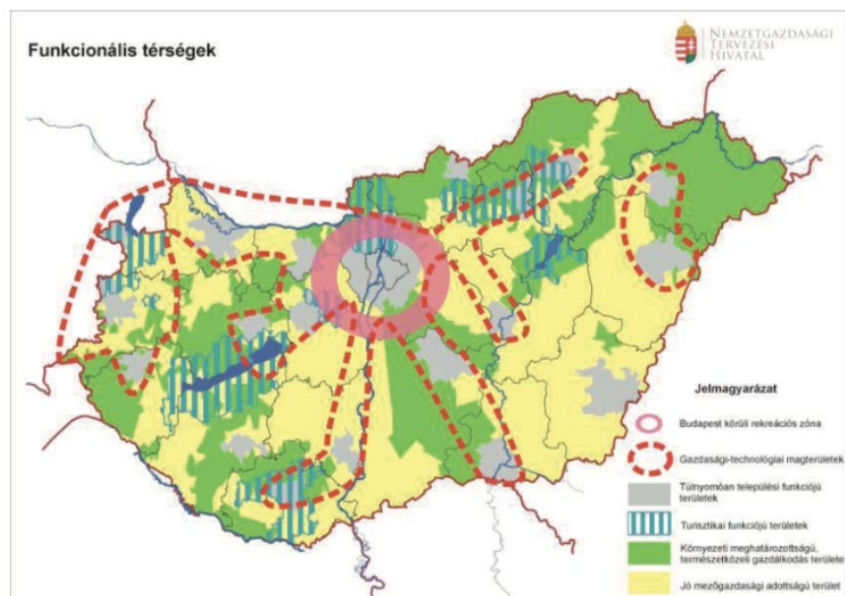
• Bogáti kastélypark	17/29/TT/83
• Brenner park	17/55/TT/97
• Ezredévi park	17/56/TT/97
• Szent István park	17/57/TT/97

4 A TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS ÉS RENDEZÉS SORÁN TERVEZETT VÁLTOZÁSOK HATÁSELEMZÉSE

Szombathely megyei jogú város területrendezési eszközei megújításra kerültek és megfelelően megalapozzák a városfejlesztési tevékenységeket.

- Szombathely MJV Fenntartható Városfejlesztési Stratégiája 2022. Június
- Szombathely MJV Településszerkezeti Terve 2022. Május
- Szombathely MJV Helyi Építész Szabályzata és Szabályozási Terve 2022. Augusztus
- Szombathely MJV Településfejlesztési Konceptiója és Integrált Városfejlesztési Stratégiája 2017. Március
- Szombathely MJV Településképi Arculati Kézikönyve 2017.
- Szombathely MJV Örökségvédelmi (régészeti) Hatástanulmánya 2016.

Az Országgyűlés Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptióról szóló 1/2014. (I. 3.) OGY határozata szerint Tata Város (Tatabánya és Oroszlány városokkal együtt) a túlnyomóan települési funkciójú területek és a gazdasági-technológiai magterület térségébe sorolt.

2. ábra Az OFTK által kijelölt funkcionális térségek

Forrás: Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptióról

Szombathely jövőképe a meglévő és hatályos Településfejlesztési Konceptióra és Integrált Városfejlesztési Stratégiára alapozva, az aktuális elképzeléseket beépítve került kidolgozásra, figyelembe véve a város fejlesztési dokumentumaiban kijelölt irányokat:

A 2000 éves múltra visszatekintő Szombathely és térsége virágzó kulturális, gazdasági és ipari központ, Szent Márton szellemi örökségére épülő vonzó és befogadó város, amely Magyarország nyugati kapujában Európa dinamikusan fejlődő Alpok körüli térségének szerves része.

A közelmúltban elkészült és elfogadott Fenntartható Városfejlesztési Stratégia megújított és a jelen kihívásainak megfelelő stratégiai célokkal és beavatkozások meghatározásával dolgozott tovább a jövőkép elérésének érdekében.

A jövőképhez illeszkedő, a fejlesztési dokumentum szellemiségével összhangban megfogalmazható **stratégiai cél: gazdaság- és közlekedésfejlesztés fókuszú komplex városfejlesztés Szombathely növekvő népességének és gazdaságának kiszolgálása, valamint fenntartható fejlődésének biztosítása céljából.**

A megfogalmazott stratégiai cél reflektál a környezeti kihívásokra, és megfelelő beavatkozási eszköztár alkalmazásával képes arra, hogy fenntartható, vonzó, proaktív módon tudjon víziót adni a helyi társadalmi és gazdasági közösség számára.

Prosperáló városként Szombathely alkalmazkodni képes a globális értékláncbeli és digitalizációs transzformációkhoz, kiegyensúlyozott foglalkoztatási szerkezet révén, megvalósítva a folyamatosan erősödő hozzáadottérték-termelő képességet.

Mint *zöldülő város*, a környezetbarát energetikai megoldások melletti elköteleződéssel, a közszolgáltatásokba történő integrációjával, és a klímaváltozás okozta hatások mérséklését szolgáló zöld felületek növelésével tudja vonzerejét növelni.

Digitális városként a digitális érettség folyamatos növelésével, a lakosság digitális íráskészségének tovább-erősítésével, valamint a vállalkozások ezirányú erőfeszítéseinek holisztikus támogatásával és komplex szolgáltatás-portfólióval fog tudni tartós versenyelőnyre szert tenni.

Megtartó városként a szociális szolgáltatások folyamatos fejlesztése, a lakhatás támogatása, a közösségi terek vonzó tartalommal mögtöltése a hangsúlyos.

Végezetül Szombathely, mint *kiszolgáló város*, a lakóövezete ellátottságát támogatja, a város zöldterületeit folyamatosan növeli, a közlekedési infrastruktúráját karbantartja és fejleszti. Így élhető, kompakt, fejlődő város lehet, amely magas színvonalú nagyvárosi települési környezetet biztosít az itt élők és a letelepedni vágyók részére.

Az FVS stratégiai céljait az alábbi táblázat foglalja össze

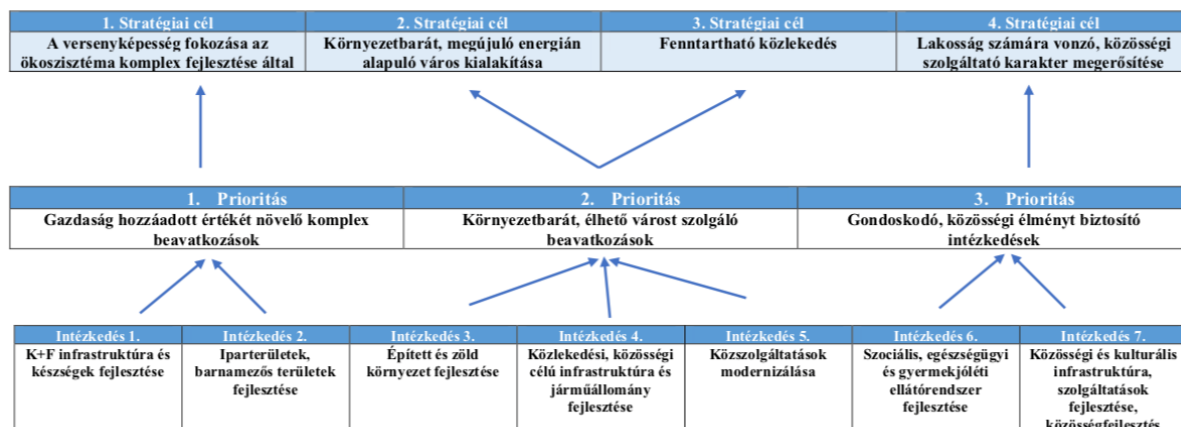
1. Stratégiai cél	2. Stratégiai cél	3. Stratégiai cél	4. Stratégiai cél
A versenyképesség fokozása az ökoszisztéma komplex fejlesztése által	Környezetbarát, megújuló energián alapuló város kialakítása	Fenntartható közlekedés	Lakosság számára vonzó, közösségi szolgáltató karakter megerősítése
Kapcsolódó részcélok			
<i>Kutatás-fejlesztési ökoszisztéma fejlesztése, vállalati gyártási rendszerek automatizálási, digitalizációs átalakulásának támogatása</i>	<i>Épített környezet megújuló energetikai célú fejlesztése, körkörös gazdaság promóciója</i>	<i>Közlekedési, közösségi célú infrastruktúra fejlesztése és megújítása</i>	<i>A szociális, egészségügyi és gyermekjóléti ellátórendszer támogatása, lakhatási és idősellátási szolgáltatás javítása, fejlesztése</i>
<i>A helyi vállalkozások versenyképességének erősítése</i>	<i>Közszolgáltatások megújuló energiára való átállásának ösztönzése, okos technológiákkal kiegészítve</i>	<i>A helyi közösségi közlekedési infrastruktúra környezetbarát megoldásokkal történő fejlesztése</i>	<i>Közösségi terek kínálatának bővítése, civil és önkormányzati szervezetek erősítése, közösségfejlesztés</i>
<i>Iparterületek és barnamezős területek infrastruktúrájának továbbfejlesztése</i>	<i>Parkok, zöld területek megújítása és innovatív megoldások fejlesztése, bővítése</i>	<i>Multimodális közlekedési megoldások és parkolási rendszerek fejlesztése</i>	<i>Aktív szabadidő eltöltés, sport és rekreáció, kulturális programok támogatása</i>

prosperáló város	zöldülő város	digitális város	megtartó város	kiszolgáló város
------------------	---------------	-----------------	----------------	------------------

3. táblázat Szombathely MJV Fenntartható Városfejlesztési Stratégia céljai
 Forrás: FVS 2022

A városfejlesztés stratégiai céljai egy erőteljes és széles spektrumú fejlesztést irányoznak elő, mindamelllett, hogy a város kiépült és jól működő szerkezeti és infrastrukturális állapotát megtartják és értékeit megőrzik. A város jövőképének fontos eleme a kétezer éves múlt örökségeire épülő fejlődés, így az épített és természeti örökségek tisztelete és megőrzése, illetve megújítása. Az FVS stratégiai céljai 2. prioritása a *Környezetbarát, élhető várost szolgáló beavatkozások*, melyek közé sorolhatók az épített és zöld környezet fejlesztését szolgáló intézkedések, mint épületenergetikai és infrastrukturális fejlesztések, parkok, zöld- és vízfelületek fejlesztése, városi területek komplex megújulása. A 3. prioritás a *Gondoskodó, közösségi élmény biztosító intézkedések*, melyek kapcsán a közösségi terek kínálatának bővítése, a kapcsolatok erősítése a városi hagyományokból és örökségi elemekből is táplálkozik.

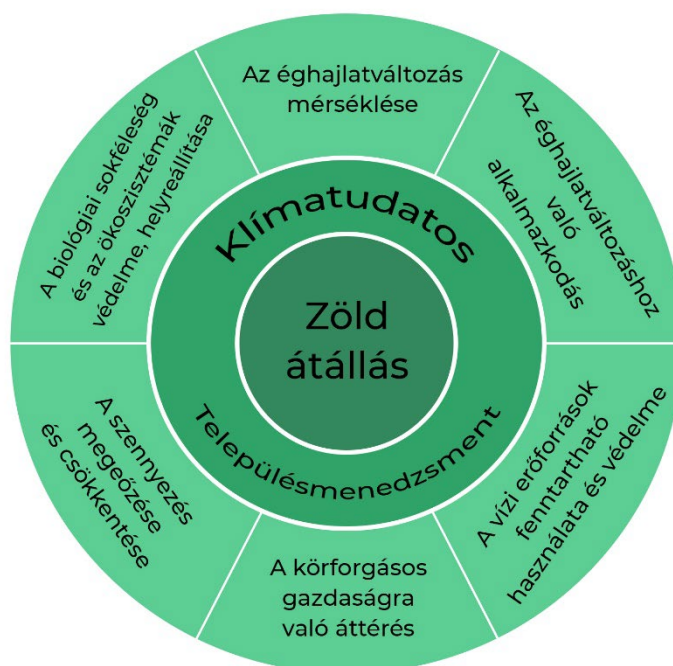
táblázat 28 Stratégiai célok – prioritások és intézkedések kapcsolata

4. táblázat Szombathely MJV Fenntartható Városfejlesztési Stratégia - stratégiai célok, prioritások, intézkedések

Forrás: FVS 2022

Szombathely város jelentős természeti- táji örökséggel rendelkezik – a városon átfolyó két patak (Perint és Gyöngyös), tavak, parkok, kastélyparkok. Az FVS Zöld átállás programját a klímatudatos település menedzsment eszközeivel tervezi megvalósítani.

3. ábra Szombathely MJV Fenntartható Városfejlesztési Stratégia - a zöld átállás célrendszere

Forrás: FVS 2022

4.1 SZOMBATHELY KIJELÖLT AKCIÓTERÜLETEI:

- Belváros,
- Derkovits lakótelep,
- Északi városrész,
- Nyugati városrész,
- Déli városrész,
- Keleti városrész,
- Claudius Ipari és Innovációs Park déli területe,
- Északi Iparterület és Szombathely repülőtér,
- 11-es Huszár úti laktanya.

Ezen nagyvonalakban kijelölt akcióterületek lényegében az egész várost lefedik, tekintettel arra, hogy a korszerű városi élethez való megújulás a város minden területén folyamatosan ad feladatokat.

A *Belvárosi* terület karaktere kialakult, melyet a történelmi központban a kulturális értékek széles köre határoz meg. A korábbi időszakban megindított fejlesztések szerves folytatása a cél.

A *Derkovits lakótelep akcióterület* a város domináns lakótelepi részét jelenti, melynek megújulása elsősorban a park- és közlekedési területi által tervezett.

Az *Északi városrész* akcióterületi kihívását a természeti-táji örökség adja a patakpart zöldterületi rehabilitációjával.

A *Nyugati városrész* lakóterületei között folyó Aranypatak parti sávjának integrált fejlesztése a kiemelt cél.

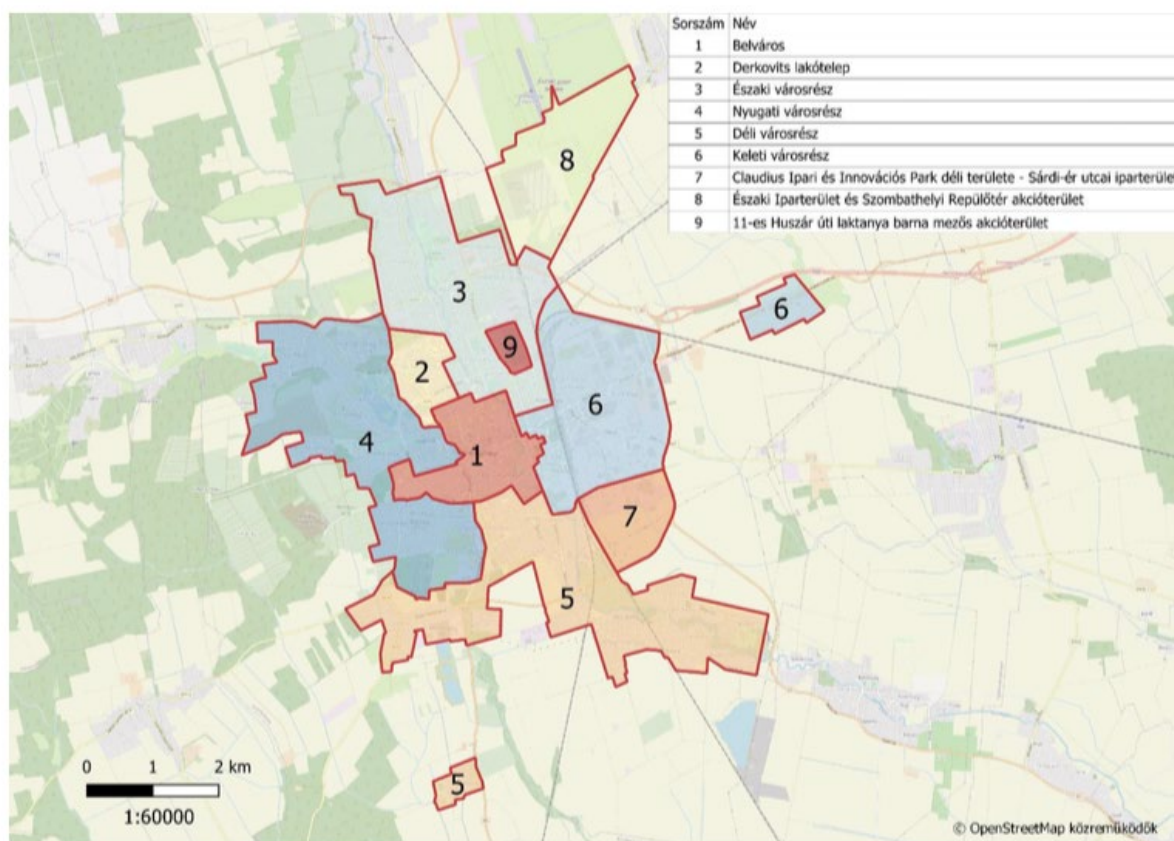
A *Déli városrész* esetében a megtartó képesség érdekében közösségi és szociális beruházások szükségesek, illetve a városrész vonzerejének fejlesztése. Ezen a területen van a Cipőgyár barnamezős tömbje, melyre korábban már készültek lakóházfejlesztési tervek.

A *Keleti városrész* esetében a közlekedési és zöldfelületi fejlesztés az átfogó cél.

A *Claudius Ipari és Innovációs Park déli területén a Sárdi-ér utcai területen* az iparterületi fejlesztés és előkészítés folyamatban van.

Az *Északi Iparterület* folyamatban lévő akcióterület, tekintettel arra, hogy a 300 ha fejlesztési terület közművesítése és előkészítése folyamatban van. Ez a terület hivatott biztosítani a város nagyszabású gazdaságfejlődési elképzeléseinek alapját. Szerencsés, hogy megfelelően kiválasztott külterületen került kialakításra, nem zavarva a városi funkciókat.

Kiemelt helyszín a *11-es Huszárlaktanya* keleti területegysége, mely az FVS értelmezésében már barnamezős beruházásként szerepel, tekintettel a teljes terület szétválasztásra, így az örökségvédelmi szempontból lényeges épületállomány és környezet megóvásának biztosítottaságára. A tervszerű szerint a barnamezős rehabilitáció városfejlesztési műveleteinek elvégzését követően a város legkedveltebb kreatív munkahelyi környezete alakítható ki. A kutatás-fejlesztés, az innováció, a szombathelyi start up és spin off cégek legkeresettebb működési helye létesülhet itt.

4. ábra Szombathely kijelölt akcióterületei a település 2022-es Fenntartható Városfejlesztési Stratégiájában
 Forrás: FVS 2022

4.2 TERVEZETT VÁROSI AKCIÓTERÜLETI FEJLESZTÉSEK:

Szent Márton emlékhely és kegyeleti park - A fejlesztés három elemből épül fel: Szent Márton emlékhely és zarándokszállás kialakítása; Szent Márton látogatóközpont fejlesztése és Kegyeleti park kialakítása.

Joskar Ola lakótelep komplex városfejlesztési akció - Gyöngyös medrének összekapcsolása a komplex zöldfelület rehabilitációval; közterület zöldítése, fásítása, komplex rehabilitációja; közterület rehabilitáció; komplex zöldfelület rehabilitáció; valamint iskola komplex fejlesztése közcélú multifunkcionális sport- és közművelődési központ kialakításával

Pelikán Park komplex városfejlesztési akció - Gyöngyös medrének összekapcsolása a komplex zöldfelület rehabilitációval; komplex zöldfelület rehabilitáció; új bölcsőde építése.

Új belvárosi közpark fejlesztése - A Zrínyi – Aréna - Thököly akcióterület egyedi karaktere lehetővé teszi a belvárosi zöld és vízi felületek egyidejű bővítését, aktív kültéri környezetbarát infrastruktúra létrehozásával. Gyöngyös medrének összekapcsolása a komplex zöldfelület rehabilitációval; komplex zöldfelület rehabilitáció; gyalogos sétány építése; iskolai tornacsarnok fejlesztése Bartók Béla Zeneiskola – Alapfokú Művészeti Iskola és Kanizsai Dorottya Gimnázium esetében

Kibővített történelmi városmag fejlesztése - A tervezett zöldfelület rehabilitáció és az Ady téren megvalósításra kerülő új belvárosi zöldfelület kialakítása, az általa kínált rekreációs lehetőségek biztosítása által. Perint rehabilitáció; komplex zöldfelület rehabilitáció; gyalogos sétány építése; többlakásos lakóépületek építése saját ingatlan fejlesztése keretében (Széll K. u. 24. és Kisfaludy S. u 37-41.); időotthon és nyugdíjasok háza megépítése saját ingatlan hasznosítása keretében (Welther K. u. 4. és Nádasdy F. u. 17.)

Perint – volt Epcos telephely környezetfejlesztése - A zöldfelületek rendszerébe integrált gyalogos hálózat kiterjesztésével megteremti a Belváros gyalogos kapcsolatát a Szent István Parkkal. Perint komplex zöldfelület rehabilitációja; gyalogos sétány építése; Aranyhíd Fejlesztő Iskola energiahatékonysági felújítás.

Derkovits lakótelep megújítása - komplex városfejlesztési akció - Perint zöldfelületi rehabilitációja, komplex zöldfelületi rehabilitáció, közintézmények energiahatékonysági megújítása, közösségi helyek kialakítása.

Oladi lakótelep megújítása - A rehabilitált, illetve fejlesztett zöldfelületek rendszerébe integrált gyalogos sétányok, kerékpárutak és futóutak a társadalmi szempontból fenntartható urbanizáció kihívásainak megválaszolásához, a lakosság számára vonzó város és lakótelep kialakításához és egyúttal az egészséges, és az egészség megőrzését elősegítő városi környezet összvárosi és lakótelepi szintű kialakításához egyaránt nélkülözhetetlenek. Perint zöldfelületi rehabilitációja, komplex zöldfelületi rehabilitáció, közintézmények energiahatékonysági megújítása, közösségi helyek kialakítása.

Olad akcióterület megújulása - Az elsősorban családi házas környezetben a kihívás a fiatal, képzett és aktív életet élő korosztály arányának növelése, melyhez hozzájárulhat a zöldfelületi rehabilitáció, hiányzó közlekedési kapcsolat kiépítése és energiahatékonysági felújítás. Aranypark rehabilitáció, komplex közterületi megújulás, fejlesztés.

Ifjúsági lakótelep megújítása - Zöldfelület növelésével, illetve közterületi rehabilitációval, társadalmi szolgáltatások infrastruktúrájának fejlesztésével lehetséges a megtartó képesség növelése az akcióterületen. Perint rehabilitáció; komplex zöldfelület rehabilitáció; közintézmények energiahatékonysági felújítása és funkcionális fejlesztése.

Kámon- Herény megújítása - Szombathely számára meghatározó jelentőségű a Gyöngyös menti terület fejlesztése, mely Szentkirálytól Kámonig öleli fel a várost. Északi végpontja az arborétum, így a terület egy komplex zöldfolyosóként tud funkcionálni. Gyöngyös rehabilitáció; komplex zöldfelület rehabilitáció; komplex közterület rehabilitáció. Önkormányzati épületek komplex energiahatékonysági fejlesztése - Komplet energetikai megújítások, tetőszigetelés, falszigetelés, belsőépítészeti fejlesztések, fűtőkorszerűsítés és energiatermelő rendszerbe integrált napelem fejlesztések alkotják a beavatkozást.

Parkok és zöldfelületek fejlesztése - Szombathely számára meghatározóak a parkok, zöldterületek, mind a vízfelületek mentén, mind pedig különállóan. A város összesen 256 ha közterületi zöldfelülettel rendelkezik, kb. 30 000-es faállománnyal, 11 nagy parkkal, 75 játszótérrel, 5590 m² virágággal, 60 db köztéri műalkotással és 8 db szökőkúttal. Mind az aktív közösségi lét és egyéni egészségtudatosság, mind pedig a város klimatikus állapotának megőrzése céljából kiemelkedően fontos a zöldterületek folyamatos fejlesztése, összekapcsolása. A beavatkozás során új belvárosi park kerül kialakításra, a meglévő parkok fejlesztése történik meg, illetve a patakparti területek megújulnak.

Gyalogos útvonalak hálózatának fejlesztése - A beavatkozás révén egyrészt a történelmi városmag gyalogos elérhetősége és bejárhatósága lesz biztosított, másrészt a parkolási rendszerrel összekapcsolva a környezeti terhelés csökkenthető. Végezetül az aktív

szabadidő eltöltésének hatékony módja is meg tud valósulni a korábbiaknál magasabb szinten. Cél: a városközpont és a különböző városrészek gyalogos kapcsolatának megteremtése, a városi sétányok fejlesztése, a városközponti gyűrűn belüli gyalogos közlekedés ösztönzése.

Szombathely Településszerkezeti Terve és Helyi Építési Szabályzata foglalkozik a város és városkörnyéke örökségvédelmi szempontból számbavett épített és természeti értékekkel, a helyszíneket védelemmel és kiemelt figyelemmel látja el: különleges övezeteket jelöl ki, melyben a műemlékvédelmi és helyi védelmi területek és objektumok helyezkednek el, illetve korlátozó intézkedéseket tesz, ahol szükséges.

Településszerkezeti terv – különleges övezetek, műemlékvédelmi és helyi védelmi területek, objektumok szerepeltetése

HÉSZ – lakóház építések korlátozása, szabályozási tervi változtatások

Területfelhasználási mód - beépítésre szánt területek		Határvonalak		
Ln	nagyvárosias lakóterület	meglévő	tervezett	
Lk	kisvárosias lakóterület			Belterület határa
Lke	kertvárosias lakóterület			Szabályozási vonal
Lkev	kertvárosi, villa-jellegű lakóterület			Építési vonal
Lf	falusias lakóterület			Építési övezet, övezet határa és jele
Vt	településközpont vegyes terület			Telekhatár, javasolt telekhatár
Vk	központi vegyes terület			Építési hely határa
Gks	Gazdasági kereskedelmi, szolgáltató terület			Gazd. és mezőgazd. épület sávhátára
Gip	Gazdasági egyéb ipari terület			Műemléki jelentőségű terület határa
Gáz	Gazdasági állattartási-telep terület			Műemléki környezet határa meglévő műemléki védelem esetén
Üh	hétvégi házias üdülőterület			Egyedi műemléki védelem és telke
Kk	különleges terület - nagy bevásárló központok és kereskedelmi célú			Egyedi műemléki védelem alatt álló kastélypark és telke
Ko	különleges terület - oktatási			Egyedi helyi védelem
Ke	különleges terület - egészségügyi			Történelmi kert határa
Ki	különleges terület - idegenforgalmi			Helyileg védett területek határa
Ksz	különleges terület - sportolási és szabadidőközpont			Védett utcaképek, karaktervédelem
Kt	különleges terület - temető			Védett épületek, építmények
Kny	különleges terület - nyersanyaglelőhely			Bányatelek határa
Kái	különleges terület - állami intézményi			Készítendő szabályozási terv határa
Kl	különleges terület - hulladékkezelők, - lerakók területe			Készítendő szabályozási terv határa előkert mérete
Kőu	különleges terület - közlekedési terület			Beültetési kötelezettségű terület határa
KT	különleges terület - természetvédelmi terület			Elővásárlási joggal terhelt terület határa

5. ábra Szombathely MJV Szabályozási Terve jelmagyarázat

Forrás: Szombathely MJV HÉSZ - Szabályozási Terv, 2022.

Szombathely MJV Integrált Településfejlesztési Stratégiája (ITS) 2017-ben került megújításra, melyben a célrendszer ma is képviselt célokat fogalmaz meg. A fejlesztések között kiemelt szerepet kap a városi identitás megőrzése és fejlesztése, melynek eleme az örökségvédelem, az épített és természeti örökségek megőrzése és integrálása a jelenkor mindennapi életébe.

6. ábra Szombathely 2017-es Integrált Településfejlesztési Stratégiájának célrendszere
Forrás: Szombathely MJV ITS 2017

Az ITS tervezett lakóterületi fejlesztései jellemzően a külső városrészekben jelennek meg, mezőgazdasági területek átalakulásával, kertvárosi beépítésként:

1. 87-es főúttól keletre, Minervától északra - 7,5 ha
2. Csók István utcától északra - 6 ha
3. Külső Rumi út- Komáromi utcai temetőtől nyugatra - 12 ha
4. Szabó Ervin és Kandó Kálmán utca között - 2,6 ha
5. Újvilág utca és Körgyűrű között - 16,6 ha
6. Körgyűrűtől délre, Rumi úttól nyugatra, Acsádi Ignác utcától északra - 3 ha
7. Küküllő dűlő, OLadi fennsík - 5,3 ha

8. Villa Olad, Oladi fennsík - 20,7 ha
9. Olad, Dombtető utcától nyugatra, Wimmer Á. utcától északra - 6,6 ha
10. 11 Huszár laktanya B terület

7. ábra Szombathely 2017-es Integrált Településfejlesztési Stratégiájának lakóterületi fejlesztései
 Forrás: Szombathely MJV ITS 2017

Az ITS külön fejezetben foglalkozik az örökségi értékek és a védettség bemutatásával, javaslatokat fogalmaz meg az örökség védelmére és az örökségi érték alapú fenntartható fejlesztésre.

A városfejlesztés egyik legfontosabb célja Szombathelyen az építészeti örökség integrált védelme az Európa Tanács 121. számú egyezményében foglaltaknak és az erre épülő bevált európai gyakorlatoknak megfelelően. Az építészeti örökség védelmét Szombathely MJV Önkormányzata nem csak az európai építészeti örökség tárgykörébe tartozó konkrét szombathelyi épületek komplex fizikai és funkcionális rehabilitációjának elvégzésével, vagy - nem önkormányzati tulajdonú ingatlanok esetében - elősegítésével kívánja előmozdítani, hanem integrált településfejlesztési stratégiájának megfelelően azokkal a további fejlesztési programokkal is, amelyek az építészeti örökséget magában foglaló városi szövet fizikai és funkcionális megújítását valamint a helyi gazdaság és társadalom fejlődését szolgálják.

Az építészeti örökséget magában foglaló városi szövet alakítására vonatkozó alapvető és hosszú idő távlatában is következetesen érvényesítendő szabályait az ITS-vel egyidőben készülő Településfejlesztési Konceptió és a vele összehangolt Integrált Településfejlesztési Stratégia, illetve az azóta elkészült Fenntartható Városfejlesztési Stratégiával párhuzamosan megújuló Településszerkezeti Terv határozza meg. Ezért a Településszerkezeti Terv részeként a vonatkozó jogszabályoknak megfelelő örökségvédelmi hatástanulmány készül, és a városi szövet fizikai átalakításának szabályait a szerkezeti tervben az építészeti örökség integrált védelmére irányuló közérdeknek megfelelően, az örökségvédelmi hatástanulmányban foglaltakkal összehangolva kell megalkotni.

A város közigazgatási területén található régészeti lelőhelyek (nyilvántartott-, egyedileg védett) száma a 2004-ben készült Örökségvédelmi Hatástanulmány (ÖHT) akkori adatai alapján 46. Az azóta eltelt közel 10 évben a régészetileg érintettnek feltüntetett településrészekén számos régészeti kutatás (építkezéshez-, vezetékfektetéshez kapcsolódó stb.) folyt, amelyek megfelelő mennyiségű adatot biztosítottak az ismert lelőhelyek kiterjedésének pontosításához. Megállapítható, hogy a római kori város (Savaria) határain kívül fekvő lelőhelyek nagy többségénél a régészetileg érintett terület az ÖHT-ban meghatározottal nem egyező méretű, ezért szükséges volt a településrendezési eszközök soron következő módosításakor a hatástanulmány vonatkozó részeit felülvizsgálni, aktualizálni. Ez 2016-ban elkészült.

A hatályos településszerkezeti terv vizsgálata során - a legfontosabbak között - szükséges előtérbe helyezni az alábbi szempontokat.

Határozott és egyértelmű rendelkezéseket, vagy legalább iránymutatásokat szükséges megfogalmazni a településszerkezeti tervben és az annak alapján módosítandó helyi építési szabályzat, illetve annak mellékletét képező szabályozási terv következetes hatósági alkalmazhatósága biztosításának céljával, különösen azokat a területfel-használási egységeket illetően, amelyeken belül az eltérő szabályozással érintett meglévő vagy változtatásra kerülő övezeti határvonalak előre láthatóan nem követik a kialakult telekhatár vonalakat.

A város főépítészének vezetésével Tervtanács működik. A tervtanács célja a helyi környezet, illetve építészeti értékek védelme szempontjából jelentős beépítési tervek és az építészeti-műszaki tervek szakszerűségének elősegítése, valamint az erre vonatkozó jogszabályok összehangolt érvényre juttatása. A tervtanács véleményezése során vizsgálja, hogy a

benyújtott terv megfelel-e az építészeti minőség, szakmai igényesség és szakszerűség követelményeinek.

Szombathely MJ Város 1993 óta rendelkezik a helyi védelemről és jelenleg is hatályos: a többször módosított 29/1993.(XII.16.) rendelet a helyi építészeti értékek védelméről, amelyhez támogatási rendszer is kapcsolódik. 2010-ben a Vas Megyei Levéltár gondozásában elkészült a "Helyi védelem alatt álló épületek" című DVD, amely bemutatta és összegyűjtötte Szombathely építészeti értékeit.

AZ ITS KONKRÉT MEGFOGALMAZÁSAI A KÉT LEGFŐBB, ÖRÖKSÉGVÉDELMI SZEMPONTBÓL KIEMELT JELENTŐSÉGŰ AKCIÓTERÜLETRŐL

11-es Huszár laktanya:

A 21 ha-os terület eredeti épületei külön miniszteri rendelet alapján egyedi műemléki védelem alatt állnak. A laktanya hasznosítása során a műemléki célú értékőrző, ugyanakkor az új funkcióknak is megfelelő hasznosítás, újjáépítés, bővítés szerepel a célok között. A helyreállítás során a régi és új építészeti elemek harmonikus együttélését kell biztosítani, lehetőséget adva arra, hogy Szombathely modern, sokszínű városnegyedévé válhasson ez a terület, amely vonzza és felértékeli környezetét.

A Szent Márton jubileumhoz kapcsolódó legjelentősebb örökségvédelmi kihívások

Az örökségvédelmi érintettség tételes adatainak (régészeti lelőhelyek, műemlékek) frissítése mellett különösen fontosak a koncepcionális újítások is, különösen két kiemelkedő jelentőségű örökségi helyszín vonatkozásában:

- a Szent Márton-templom és -kolostor, a temető és az egész tér egységes megújítása és – gyalogos forgalom számára is alkalmas – összekapcsolása a városközponttal;
- a székesegyház, püspöki palota, szeminárium, romkert és a Smidt Múzeum mára szeparált elemeiből újra szerves egység, nyitott egyházi és kulturális központ alkotása, a turizmus számára az átjárhatóság feltételeinek megteremtése; különös tekintettel a romkert pusztuló értékeire.

4.3 A TERVEZETT BEAVATKOZÁSOK HATÁSELEMZÉSE

Az FVS-ben, továbbá az ITS-ben és TFK-ban meghatározott intézkedések és ahhoz kapcsolódóan kijelölt akcióterületek nem eredményeznek közvetlen területszerkezeti, területfelhasználási, illetve beépítettségi változásokat. Elindítanak azonban egy folyamatot, mely végül elvezet ezeknek a tényezőknek a megváltozásához.

A Településszerkezeti Terv egyik térképi elemcsoportja a korlátozások számbevételét tartalmazza, azaz nevesíti a hatótényezőket és területileg le is határolja azokat a részeket, ahol a fejlesztésekre nagyobb odafigyelés szükséges.

Magyarország Alaptörvénye Alapvetésének P) cikke alapján a kulturális értékek nemzetünk közös örökségét képezik. A jövő nemzedékek számára történő védelmük és megőrzésük mindannyiunk közös kötelessége, fontos állami feladat. Az Alaptörvény és az ágazati jogszabályok egységesen a helyszíni megőrzés fontosságát helyezik előtérbe, a kulturális örökségvédelem preventív jellegére helyezve a hangsúlyt.

A régészeti lelőhely – részben, mint a környezeti elemek egyike (1995. évi LIII. évi törvény 4. § 1. bekezdése) – a hatályos magyar törvények értelmében általános védelmet élvez. A törvény szelleme és a védelem logikája szerint a régészeti lelőhelyek épségének megőrzését a Kötv. rendelkezései szerint, az alábbiak alapján kell biztosítani: A Magyarország határain belül a föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon, és a törvény erejénél fogva általános védelem alatt áll (Kötv. 8. § (1) bekezdése, valamint 11. §).

A kulturális örökség elemeinek megőrzése és megóvása a nemzet egészének feladata és kötelessége. Tilos a kulturális örökség védett elemeinek veszélyeztetése, megrongálása, megsemmisítése, meghamisítása, hamisítása! (Kötv. 4. § (1. bekezdés))

Mivel a kulturális örökség védelme *közérdek, megvalósítása közreműködési jogosultságot és együttműködési kötelezettséget jelent az állami és önkormányzati szervek, a nemzetiségi szervezetek, az egyházak, a társadalmi és gazdasági szervezetek, valamint az állampolgárok számára* (Kötv. 5. § (1) bekezdés). A kulturális örökség védelme érdekében a köz- és magáncélú fejlesztéseket - így különösen a terület- és településfejlesztés, terület- és településrendezés, környezet-, természet- és tájvédelem és az ezzel kapcsolatos beruházások tervezését – e

védelemmel összhangban kell elvégezni (Kötv. 3. §). A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni (Kötv. 10. § (1) bekezdés), illetve a *régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük* (Kötv. 10. § (2) bekezdése). Az örökségvédelmi jogszabályok ezt az úgynevezett fenntartható használat elvének alkalmazásával biztosítják, és előírják, hogy a lelőhelyek területét olyan mértékben lehet csak igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak (Kötv. 9. §). Amennyiben a régészeti örökség helyszíni megóvása nem lehetséges, a lehető legnagyobb tudományos alaposággal, ahogy a tudományos célú kutatások esetében is, fel kell tártani, számba kell venni, értékelni kell őket, megőrzésükről gondoskodni kell (Kötv. 4. § (2) bekezdés).

4.3.1 TELEPÜLÉSSZERKEZETI VÁLTOZÁSOK HATÁSELEMZÉSE A RÉGÉSZETI LELŐHELYEK VONATKOZÁSÁBAN

(Örökségvédelmi - régészeti - hatástanulmány, Ilon Gábor, 2017)

A település jelenlegi beépítettsége határozza meg a kulturális örökség emlékeinek hozzáférhetőségét és egyszersmind veszélyeztetettségét. A belvárost nagyvárosi jellegű beépítés, az utcafrontokat lezáró épületek és kisebb-nagyobb belső udvarok jellemzik. Az utcafronti épületek, elsősorban a pince nélkül épültek, alapvetően óvják az alattuk rejtőző őskori lelőhelyeket, a római és a középkori várost. A középkorban kialakult hátsó udvarok azonban mindig alkalmat adtak a régészeti lelőhelyek „rablására”, amelyek célja részben a kő, mint építőanyag, részben a régészeti leletek megszerzése volt. A belvárostól kifelé haladva még súlyosabb a helyzet, hiszen a 19. század vége előtt ezek a még beépítetlen városrészek – alattuk a római és középkori temetőkkel – kiváló terepet kínáltak az amatőr műkincsvadászoknak. A régi Perint és Szentmárton falvak házai talán valamelyest védelmet nyújtottak az alattuk rejtőző emlékeknek. Ezt a védelmet a 70-es években zajló átépítések (a mai Szent Márton utca új frontjainak kiépítése, és az aluljáró), valamint a Cipőgyár folyamatos kiépülése szüntették meg. A külvárosi részek régészeti lelőhelyei szintén a település növekedésével kerültek veszélybe – ez a veszély mindmáig fennáll (pl. Minerva lakópark, Oladi plató, Burger King és Decatlon térsége). A római város jelenlegi állapotára vonatkozóan a régészeti feltárások adnak támpontokat, de általánosság nem fogalmazható meg, hiszen minden ásatáson – akár két

közeli vagy szomszédos telek esetében is! – különböző rom/maradvány állapotok figyelhetők meg. Kerülhet elő olyan emlék, amely szinte teljes épségében megmaradt (pl. késő római kemencék, mozaik és középkori ház a Fő téri foghíjban), de olyan helyszín is van, ahol az újkori (agyagbányászat: Fraknó u. 1.) vagy korunkbeli tevékenység (éppen a Fő téri foghíjban) mindent elpusztított. Az őskor és középkor esetében még rosszabb a helyzet, e korok – a tudományos kutatás számára – még kevésbé ismertek. A római temetők összesen mintegy 100 000 sírjának alig fél százalékát ismerjük, ez pedig még reprezentatív mintának sem nevezhető. Rablásuk már a római korban megkezdődött, a legnagyobb kárt azonban – ismereteink szerint – a 19. század első felében szenvedték el, amikor az északi temető sírjait német és magyar műkincskereskedők fosztogatták. A nyugati temetőt a gyárak építése károsította. A felbukkanó emlékek sorsát többnyire az előkerülésük helyszíne, annak környezete, valamint az anyagi érdekek határozták meg. Az Iseum és a Romkert esetében elegendő tér állt rendelkezésre a megőrzésre és bemutatásra, és az adott korban a szándék és a tőke is megvolt. Ezzel a két esettel szemben azonban több beruházásnak úgy kellett megvalósulnia (pl. Cipőgyár, Szent Márton utcai tízemeletesek, aluljáró, Thököly Imre utca, Városháza), hogy a feltárások (nem is mindig engedtek régészt a közelbe) eredményei ne veszélyeztessék a beruházás megvalósulását. A legsúlyosabb műemlékrombolás sajnos éppen korunkban, és éppen a legépebb állapotban fennmaradt emlékek esetében, a Fő téri foghíj beépítése kapcsán történt meg. Ugyanakkor itt – az OTP alatt, nyilván kompenzálásként – bemutatóhely is kialakításra került.

Összességében elmondható, hogy a régészeti területek, illetve a műemléki, műemlék jellegű és helyi védettséggel jegyzett épített és természeti örökségi elemek számbavétele, azok külön dokumentumokban (örökségvédelmi hatástanulmány értékleltára) összefoglalt tudásai megfelelő alapot biztosítanak a törvényi előírásokban rögzített és a település szándékaiban elhatározott örökségvédelemnek és az örökségek bemutatásának, kortárs hasznosításuk megalapozott kialakításának. Az egyedi fejlesztések során ezek a dokumentumok felhasználásra tudnak kerülni, egymással nem állnak ellentmondásban, továbbá a Vas megyei Kormányhivatal Örökségvédelmi Hivatala felügyelete a szükséges esetekben bevonható.

A városban kialakult területhasználat általánosságban megfelel az örökségvédelem szempontjainak. Az épített értékek túlnyomó többsége a történelmileg kialakult városrészek belvárosaiban, a településközponti vegyes területeken belül fekszik.

4.3.2 KÖZÉPTÁVON TERVEZETT BEAVATKOZÁSOK HATÁSA A TELEPÜLÉSI ÉRTÉKLELTÁRBAN SZEREPELTETETT LÉTESÍTMÉNYEK MEGJELENÉSÉT ÉRINTŐEN

Az országos és helyi értékek részletes ismertetésére a korábbiakban sor került.

A hagyományok megőrzése, átörökítése, a természeti és épített sajátosságok megőrzése, az értékörzés mellett a megismertetést is szolgálja. A megismerés – megértés – megszeretés íve pedig a lokálpatrióta szemléletet erősíti.

A műemléki értékekről kapott helyrajzi számos adatszolgáltatás és a digitális lehatárolás eltéréseinek összehangolása megvalósult.

A műemléki nyilvántartás közhiteles állományában javasolt egy felülvizsgálat elvégzése, amely mind a műemléki értékek épülethez történő rögzítését, mind a telkek hatályos alaptérképi lehatárolásokhoz való igazítását elvégezné.

4.3.3 TERVEZETT VÁLTOZÁSOK HATÁSAI – RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGRE, TÖRTÉNETI TELEPÜLÉSRE, SZERKEZETRE, MŰEMLÉKI ÉRTÉKEKRE

A település kulturális öröksége sérülékeny, meg nem újuló erőforrás, amelynek minden egyes eleme feltétlenül megóvandó, ezért azok elhelyezkedését, védelmét mind a Településfejlesztési Konceptió, mind a Fenntartható Városfejlesztési Stratégia prioritásként kezeli.

Az örökséget ért károk mértéke eltérő. Már az arculati megjelenést beárnyékoló kisebb károk is elrontják a település összképet. Amennyiben ehhez szerkezeti károk is társulnak, úgy az építmények hasznosíthatósága kerül veszélybe. A legutolsó lépcsőfoknál, azaz az örökségi elemek megsemmisülésénél, egy kapu bezárul mögöttünk, amin soha többé nem tudunk visszamenni. Az ellentételezés ebben az esetben lehetetlen. Örülhetünk a felmérési dokumentáció meglétének, ismerhetjük az adatokból kinyerhető információt. A későbbi korok új technológiával megerősített vizsgálati módszereit azonban már nem tudjuk alkalmazni, sok, ma még nem ismert tényt örökre homályban tartva.

A kárenyhítés helyett a hangsúlyt a megelőzésre, a megtartásra kell áthelyezni. Az örökségi elemek jó karban tartása az elsődleges, a kárenyhítés lehetőségeinek kutatását, csak előbbi alkalmazhatatlansága esetére tartogassuk.

Régészeti lelőhelyeket érintő fejlesztések esetén mindenképp szükséges a terület régészeti emlékeinek megőrzése, esetlegesen azok előzetes feltárása, hogy az ott található régészeti információk ne vesszenek el.

4.3.4 HATÁSOK A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGRE

(Örökségvédelmi - régészeti - hatástanulmány, Ilon Gábor, 2017)

A régészeti emlékek statikus és dinamikus tényezők együttesének tekinthetők. A földben várják megtalálásukat, nem mozdulnak, nem változnak, mégis azzal, hogy felszínre kerülnek hirtelen ugrással átírnak addig szilárdnak hitt történelmi tényeket. Azzal, hogy megismertük őket, történelmi tudásunkat gyarapították. Megtartásuk fontos, elpusztulásukkal csökken az ismeretek tárháza. Fontos a feltárás maradéktalan szakszerűsége, részletes dokumentálása. Kedvező a helyben való bemutatathatóság, kerülendő a fennmaradást veszélyeztető minden lépés.

Általában a 30 cm-nél mélyebb földmunkával, építéssel érintett területeken lehetőség szerint kerülni kell a régészeti örökségi emlékek sérelmére történő beruházásokat. Így el kell kerülni az általános védelem alatt álló, nyilvántartott lelőhelyeket (Kötv. 11. és 22. §) és az egységben értelmezett – de pusztán „pontoszerűen” ismert – nyilvántartott lelőhelyek körzetében (védőövezet) is csak nagy körültekintéssel szabad eljárni. A kortárs érdekek nem eredményezhetik a múlt emlékeinek sérelmét, végképp nem megsemmisülését, hiszen azok a jövő építőkövei, így a jövő számára sem lehetnek közömbösek. Minden egyes változtatási szándék esetében fel kell, hogy merüljön ez a magasabb rendű szempont, hiszen a magyar történelemben egy egyedülálló, kontinuitással rendelkező településen végezzük ezeket a fejlesztéseket. Azaz a bel- és külterületi fejlesztéseknél – legyen az lakóterületi vagy barna-, netán zöld beruházás – elkerülhetetlen a régészeti örökség elemek érdekének alapvető figyelembevétele.

KÜLTERÜLETI RÉGÉSZETI TERÜLETEK LEHETSÉGES ÉRINTETTSÉGE

A beépítésre szánt (pl. lakóterület, ipari park) vagy vonalas (pl. út, víz, gáz) létesítmények kivitelezése által érintett területek régészeti leletek és objektumok általi érintettségét még a beruházás tervezése (a terület értékesítése) előtt célszerű megvizsgáltatni. Ennek legkevésbé költséges módszere a régészeti felszíni terepbejárás, amelyre igazán csak a tavaszi és őszi időszak alkalmas. Költségesebbnek tekinthető a már elkészült légi fotók elemzése és a célzott légi fényképezés, valamint különböző geofizikai módszerek (pl. a talajellenállásmérés, talajradaros vizsgálat, talajmágnesség-mérés) alkalmazása. Ezek némelyikének (pl. légi fotó, geofizikai módszerek) eredményessége azonban – a város sűrű beépítettsége, a közművek zsúfoltsága és rossz nyilvántartása miatt – minimális. A beruházásokkal a nyilvántartott – tehát védett – lelőhelyek környéke (védőövezet) elkerülendő. Ez az alábbi példákkal szemléltethető: a zanati elkerülő szakaszból Zanat városrész Ny-i végén leágazó út térségében a római kori villa nagy része nem került feltárássra. A Perint K-i oldalán – a Prenor területén – középkori település van. Mindezen esetekben csak egy-egy, kisebb-nagyobb ponton (folton) ismerjük a régészeti örökség elemeit. Amennyiben a lelőhelyek elkerülésére nincs lehetőség, úgy természetesen a megelőző feltárásokat el kell végez(tet)ni.

BELTERÜLETI RÉGÉSZETI TERÜLETEK LEHETSÉGES ÉRINTETTSÉGE

A jelenlegi szabályozás szerint a legnagyobb problémát az őskor, a római kori Savaria és a középkor emlékeinek esetében is az jelenti, hogy a régészetileg érintett terület nem azonos a régészetileg védett területtel! Az utóbbi szűkebb régiót fed csak le. Sajnos így könnyen előfordulhat, hogy egy, a védett területen kívül megvalósuló beruházás során észrevétlenül – szinte bizonyosan várható – régészeti emlékeket pusztítanak el. Egy-két múltból idézett példa ezt az állítást érzékletesen támasztja alá, ugyanakkor indokolja a szemléletmód megváltoztatásának szükségességét: a 14 emeletes és a Berzsényi Dániel Könyvtár építésekor őskori telepjelenségek mellett a római kori város É-i ipari negyedének egy része pusztult el. Az „MMIK” építésekor a római kori város Ny-i ipari negyede részlete mellett bizonyosan elpusztult a középkori Karicsa falu nagy része is. A Gyöngyös és a vasút közötti területen történt különböző korú építkezések a Szt. Márton u. térségében nem csak a római kori város K-i temetőjét, de a középkori Szt. Márton falut is szinte nyom nélkül törölték el. A Járási Örökségvédelmi Hivatalt tehát a MJV egész területén tervezett és bármely építési tevékenység előkészítésébe,

engedélyezési eljárásába célszerű bevonni. Máskülönben nem, vagy csak későn szerezhethet tudomást a régészeti örökség elemeit érintő, földmunkával járó beruházásokról, kivéve, ha bejelentés érkezik a kivitelezőtől, amire napjainkban már alig akad példa. Célszerű lenne a térképeinken feltüntetett, és a hatástanulmány részét képező régészeti örökség elemek összefoglaló nyilvántartását felhasználni a MJV építésügyi hatóságánál, a Beruházási irodánál stb. is. Így elkerülhetők lennének a beruházót, avagy a kivitelezőt érintő kellemetlen helyzetek, másrészt a kulturális örökség elemeinek mentése és megőrzése hatékonyabbá válna. Így nem fordulhatna elő olyan eset, mint ami pl. a Fő téri foghíj beépítésekor (levéltár, OTP, lakások) megtörtént, azaz: egyedileg védett területen indult – ellenőrzés nélküli – beruházás.

4.3.5 HATÁSOK A TÖRTÉNETI TELEPÜLÉSRE, TELEPÜLÉS -ÉS TÁJSZERKEZETRE

Szombathely város Településfejlesztési Konceptiója, Fenntartható Városfejlesztési Stratégiája és Településszerkezeti Terve a kontinuitás mellett a kedvező irányú változásokra helyezi a hangsúlyt, emellett kiemelten kezeli a kulturális örökség védelmét. Emellett hangsúlyt kap a gazdasági potenciál növelése, az életminőség javítása, az épített környezet fejlesztése és a természeti környezet megóvása.

Az elmúlt évszázadokban a táj jelentős átalakításokon ment keresztül, egyaránt érintve a kül-, és belterületi településrészeket. Megváltozott a lakóterületek kiterjedése, a mezőgazdasági művelés módja, a termesztett növények fajösszetétele, ezzel együtt csökkent a természetes élőhelyek aránya, megváltozott a tájszerkezet. A település a korábbi, természeti rendszereket felhasználó, azokkal harmonizáló élete, működése megváltozott, növekedése elszakadt a természetes dinamikától, mely számos konfliktust okozott. A közelmúlt városi fejlesztései azonban ettől már eltérő koncepció alapján valósítják meg az átalakításokat. Előtérbe került a természetközeli és fenntartható gondolkodás, a zöldfolyosók kialakítása és bővítése, a barnamezős fejlesztések előtérbe helyezése, a minőségi életmódot szolgáló beruházások és infrastruktúra fejlesztések megvalósítása.

Az említett stratégiai tervek a fenntarthatóság elvét hangsúlyosan kezelik. Tudják, hogy a fejlődés nem a területi terjeszkedés szinonimája, az élhető, szerethető település kialakítása a legfontosabb. A gazdasági szereplők látótere a környezettudatos szemlélet felé fordul, üzleti hasznot látva a klímátudatos magatartásban. A zöldfelületi fejlesztésre helyezett hangsúlyok, a környezetbarát közlekedés fejlesztése, a környezetterhelés csökkentése a befektetőket vonzó

környezet kialakítása felé tett lépésként fogható fel. Az energiahatékonyság a megújuló energiahasználat előtérbe helyezésével párhuzamosan jövőbe mutató stratégia, amely az életminőség javulását eredményezi.

A stratégia és TFK a védett karakterjegyű területeken túl gondot fordít a település egészének arculatára, az alulhasznosított területek fejlesztésbe való bevonására. A település ugyanis több, mint alkotóelemeinek egyszerű összegzése, valami új keletkezik a részek egymásra hatásából. Ám az elv visszafelé is igaz. Ha a részeket erősítjük, ezek hatása nem egyszerűen összegződik, hanem hatványozódva, magasabb szintű végeredményre vezet.

Szombathely városa műemlékekben és helyi jelentőségű épített örökségben gazdag. Az objektumok egy része a Belvárosban halmozódik, de sajátosság, hogy a város külső részein több értékes kastélyépület és hozzá tartozó park maradt fenn, melyek állapota többségében kielégítő, bár kortárs funkcióját nem mindegyik nyerte még el megnyugtatóan, illetve állagvédelmük napi feladat. A Belváros épületeinek felújítása - átalakítása sok esetben szintén napi kérdésként merülhet fel a mindennapi élet változásához kapcsolódóan, melyek esetében a megbízhatóan létező és iránymutató értékleltár adhat támpontot az építészeti szakmai egyeztetésekhez.

A védelemmel nem szeretnénk az épületeket egy múltbeli szerepre kárhoztatni. A valamikori létező, de mára adott esetben irrelevánssá vált funkciójuk ismerete mellett meg kell találni számukra a mai és a jövőbeni szerepüket is. Nem hasznosulhat valamennyi múzeumként, az a kedvező, ha integrálódnak a település életébe, a településszerkezeti helyzetüknek megfelelő funkciót betöltve. Nem szabad megijedni a múltban betöltött szerepkör és a ma neki szánt funkció jelentős eltérésétől. Ha élettél és kortárs funkcióval nem töltjük meg az értékeket, pusztulásuk elkerülhetetlenné válik.

Szombathely városa erőteljesen őrzi azokat a karaktereket, melyek a város történelmi fejlődése során alakultak. Az egyes városrészek szerkezetileg elkülönülnek egymástól, de az infrastrukturális elemek az összeköttetéseket biztosítják - és ezekben sok potenciál rejlik. Korunk fenntarthatóságot és élhetőséget hirdető szellemisége olyan kortárs tervezési és fejlesztési gondolatokat és megoldásokat indított el – pl. a zöldfolyosók és zöldterületek hálózatos fejlesztésével, a közlekedési vonalak humánusabb átalakításával - melyek a településszerkezet fő motívumainak megőrzése mellett kisebb és természetközelibb

beavatkozásokat hoznak létre, így erősítve a város rég megszerzett és igen kedvelt arculatának megőrzését.

Szükséges felvenni a célok közé a hagyományos arculati megjelenés erősítését, melyek között szerepelnie kell még a tájképvédelmi szempontok érvényesítésének, és az épített örökségi elemek védelmének is. Ezek a célok mind összeköthetők az értéket képviselő ingatlanok hasznosításával, élettel való megtöltésével.

A település terjeszkedése, kapcsolatainak bővülése a környezetterhelés növekedése irányába mutat, melyek hatással vannak az épített örökség műszaki állapotára. Élhetünk azonban olyan eszközökkel, amelyek e folyamatot mérsékelhetik, sőt megállíthatják. A környezetterhelés tényezői közül a zaj és rezgés döntően közlekedési eredetű, mely a környezetbarát közlekedési módok infrastruktúrájának kiépítésével, azok rendszerének elterjedésével, továbbá a legjobb technológiára törekvéssel mérsékelhető. A környezetterhelés másik tényezője a levegőszennyezés, mely technológiai fejlesztésekkel, a porterhelést megkötő burkolatokkal, illetve zöldfelületi kialakítással, zöldfolyosók megvalósításával jól ellensúlyozható. A harmadik tényező a természetes felszín feletti és felszín alatti vizek védelmének kérdése. A víztakarékosság, a szennyezett víz tisztításának hatásfok-növelése, illetve a közművesítés kiépítettségének növelése mind a vízvédelem érdekeit szolgálja. Mindezek mellett a helyes mezőgazdasági gyakorlat alkalmazása ugyancsak hozzájárul a talaj- és talajvízterhelés csökkentéséhez.

Az épített örökség műszaki állapotára mindhárom tényező kihat. Az épületek állagromlása, illetve a rezgés, a levegőszennyezés és az agresszív vizek jelenléte között egyenes arányosság mutatható ki.

Az elkészült városfejlesztési tervek jövőképe az életminőség javítását, a környezetbiztonság megteremtését, az épített környezet fejlesztését, az egyes környezetterhelések mérséklését egyaránt céljai között tartja. Mindezek az örökség műszaki állapotát kedvező irányba képesek befolyásolni.

5 ÉRTÉKVÉDELMI TERV

5.1 AZ ÉRTÉKLELTÁRBAN SZEREPELTETETT ÉRTÉKEK MEGŐRZÉSÉT BIZTOSÍTÓ SZEMPONTOK ÉS KÖVETELMÉNYEK

A régészeti örökségre vonatkozóan az Ilon Gábor által készített 2017-es Régészeti örökségvédelmi hatástanulmány megállapításait kell figyelembe venni, mely szerint közel 390 régészeti lelőhelyet (azaz régészeti örökség ingó és ingatlan elemet) regisztráltak a MJV területén. Számuk a nyilvántartás anomáliái miatt pontosabban nem határozható meg. Ezek részletes ismertetését lásd a 3.3.3 fejezetben.

A Miniszterelnökség által vezetett, a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) 71.§ (1) bekezdése szerinti központi, közhiteles nyilvántartása alapján a településen található műemlék, általános műemléki terület, műemléki környezet és műemléki jelentőségű terület.

A helyi művi értékek besorolásánál a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet helyi védelemről szóló 23/A-23/D §-ok előírásait követtük.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek és műemlékek védelmét jogszabályok biztosítják.

A helyi értékek fennmaradását az Értékleltárba történő felvételük, a településszerkezeti terven és a szabályozási tervlapokon történő ábrázolásuk, illetve településképi rendelet általi védelem alá helyezésük segítheti elő.

5.1.1 ÖNKORMÁNYZATI FELADATOK – JAVASLATOK A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉG VÉDELME

A Régészeti örökségvédelmi hatástanulmány, 2017 c. dokumentumban a lelőhelyeket három (őskor-, római- és középkor: 1–3. melléklet) régészeti-történeti korszak / időszak szerint rétegzett és az összes lelőhelyet is tartalmazó digitális térképállományban a településtervező Gergye Péterrel egyeztetetten, áttekinthető módon kerültek rögzítésre. A lelőhelyek keresése, a tájékozódás, azaz a régészeti érintettség megállapítása a Megbízó és / vagy bármely beruházó számára a helyrajzi számok, de az utcanevek alapján is lehetséges.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítása a 2001. évi LXIV. törvény alapján

„12. § Az ország kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű nyilvántartott régészeti lelőhelyeit jogszabályban kell védetté nyilvánítani.

13. § (1) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeken nem lehet olyan tevékenységet folytatni, amely a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti.

(2) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyhez védőövezetet lehet kijelölni.

(3) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket kiemelten vagy fokozottan védett régészeti lelőhely kategóriába kell sorolni.

(4) Kiemelten védett az a lelőhely, mely kivételes tudományos jelentőséggel, és nemzetközi vagy országos szempontból kiemelkedő fontossággal bír. Fokozottan védett az a régészeti lelőhely, melynek tudományos jelentősége megállapítható, és egy nagyobb tájegységre nézve kiemelkedő fontossággal bír.

14. § (1) A védetté nyilvánítás előkészítését a hatóság folytatja le, amely évente legalább egyszer javaslatot tesz a nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítására.

(2) A védelem alá vonni tervezett lelőhelyhez és a lelőhely régészeti védőövezetéhez tartozó ingatlanok tulajdonosait és az egyéb érintett személyeket jogszabályban meghatározott módon értesíteni kell.”

Olyan, beépítésre szánt terület esetében, melyek területén régészeti lelőhely található, a beruházások földmunkával, közműkiépítéssel járhatnak/járnak, ezért szükséges a régészeti

örökség érintettségének vizsgálata. A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyen a hatóság örökségvédelmi engedélye szükséges:

- minden 30 centiméter mélységet meghaladó földmunkához, tereprendezéshez, valamint depó, feltöltés, töltés létesítéséhez
- régészeti emlék megóvási, konzerválási munkálataihoz

A Településrendezési Eszközök által közvetlenül nem érintett, de minden földmunkával járó beavatkozást (alapásás, közművesítés stb.) fokozott figyelemmel kell kísérni minden ismert régészeti lelőhelyen és a kijelölt régészeti érdekövezetekben. Ezeken a kialakult használat folytatható, de attól a lelőhely nem károsodhat. Lelet, vagy jelenség előkerülésekor a 2001. évi LXIV. tv. szerint kell eljárni. Tata mai belterülete, beépítettsége miatt, régészetileg pontosabban nem értékelhető, viszont a történelmi településmag, illetve a régészeti érdekűnek tekintett területek környezetében bármilyen földmunka esetén régészeti szakfelügyelet javasolt.

A 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 37. § (1) alapján Nagyberuházással kapcsolatos régészeti feladatellátás esetén a régészeti feltárás elvégzésére vonatkozó általános követelményeket és a megelőző feltárásra vonatkozó szabályokat a 38-45. §-ban foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.

(2) A nagyberuházáshoz kapcsolódóan létesített anyagnyerőhely, vagy célkitermelőhely vonatkozásában a nagyberuházás esetén folytatott régészeti feltárásra vonatkozó rendelkezéseket csak akkor kell alkalmazni, ha az anyag-nyerőhely vagy a célkitermelő-hely létesítése nagyberuházásnak minősül.

(3) A rendelkezésre álló örökségvédelmi hatástanulmány vagy próbafeltárás nélkül készült előzetes régészeti dokumentáció esetén a hatóság dönt arról, hogy az alkalmas-e az elvégzendő régészeti feladatellátás módjának, valamint idő- és költségvonzatának meghatározására. A hatóság - a 3. § (3) bekezdése szerinti örökségvédelmi szerv véleményének kikérésével, észszerű határidő kitűzésével - előírja a hiányzó munkarészek pótlását vagy új előzetes régészeti dokumentáció elkészítését.

A hatástanulmányban előírt hatáselemzést, kárenyhítést nem lehetett valamennyi lelőhely esetében tételesen kidolgozni, ugyanakkor törekedtünk arra, hogy a régészeti lelőhelyeket veszélyeztető várható tevékenységekkel számolva megoldási javaslatokat tegyünk ezen

esetekre is. Megoldási javaslataink legfőképp a megelőzést szolgálják, régészeti érdekű területek, a hozzájuk kötődő régészeti tevékenység biztosítása formájában. Elsődleges szempont a Kötv. 7. § 4. pontja értelmében a fenntartható használat elvének betartása, így biztosítva a védett kulturális örökségi elemek fennmaradását.

A Kötv. 9-10. §-a értelmében a régészeti lelőhelyeket - a fenntartható használat elvének figyelembevételével - csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak. A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni. A régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük.

Egy régészeti emlék statikus és dinamikus tényezők együttese. A föld mélyén rejlenek, külső ráhatás nélkül viszonylagos állandóságban. Onnantól, hogy felszínre kerülnek, dinamikus tényezővé válnak. Pusztulásukkal az általuk hordozott ismeretek tárháza csökken. Épp ezért kerülendő minden fennmaradást veszélyeztető lépés. Fontos a feltárás maradéktalan szakszerűsége, részletes dokumentálása. Kedvező a helyben való bemutatathatóság, kerülendő a fennmaradást veszélyeztető minden lépés.

A Régészeti örökségvédelmi hatástanulmány, 2017 az alábbi összegző megállapításokat teszi:

A város területe meglehetősen sűrűn beépített. Ugyanakkor további, és értelemszerűen elkerülhetetlen fejlesztések fogalmazódtak meg. Úgymint: új lakóterületek kialakítása, ipari-szolgáltató terület (É-i) kialakítása és beépítése (Claudius), belterületi/önkormányzati és állami utak szélesítése és új nyomvonalon történő kivitelezése, valamint további vonalas beruházások (pl. gáz, víz, szennyvíz, informatika) megvalósítása várható. Mindezek mellett természetes az elavult, amortizálódó kommunális létesítmények felújítása, cseréje. Az ezekkel összefüggő beruházói-kivitelezői tevékenységek során a területileg illetékes örökségvédelmi hatóság előírásai szerint kell eljárni.

A hatástanulmány készítése során – figyelembe véve az ITS megállapításait – világossá vált, hogy az elkövetkezendő évtizedben a meglévő lakóövezeti területek sűrűbb beépítése, vagy bővítése javallott. Nyilván ott, ahol arra lehetőség van (pl. Oladi plató). Ha mégis sor kerülne újabbak kialakítására, és ott régészeti örökség emlékek előkerülése várható, akkor próba- és megelőző feltárások lefolytatására (idővesztéssel, költségkiadással jár) lehet számítani.

Az sem képezheti vita tárgyát, hogy a belvárosi régióban – különösen a már évtizedek óta egyedileg védett területeket – a beruházásokkal lehetőség szerint el kell kerülni. A jog szerint nem engedhető meg olyan tevékenység, amely a lelőhelyek akár részleges állapotromlását eredményezheti (Kötv. 13. § 1). Amennyiben ez nem lehetséges, megkülönböztetett figyelemmel szabad csak eljárni és komoly következményekkel lehet számolni. Legyen az régi épület vagy épületegyüttes szanálása, avagy terület funkcióváltása (pl. Ady tér, intermodális központ, börtön), netán közműépítés, vagy annak rekonstrukciója. E területen szinte minden esetben megelőző régészeti feltárásokra fog sor kerülni, ha egyáltalán a Járási Örökségvédelmi Hivatal engedélyezi az építési tevékenységet.

Az Iseum (nyilv. azonosító: 22803), a Romkert (nyilv. azonosító: 22816) és a Kálvária környezete (azaz a római kori színház és térsége, nyilv. azonosító: 21346) lehetőség szerint mindenfajta földmunkával elkerülendő, hiszen egyedileg nyilvántartott, országos hatályú régészeti védelem alatt állnak.

Világosan látható az is, hogy Gyöngyös és a Perint között található, sűrűn lakott és régészetiileg védett belvárosi övezetet a római kori város ipari negyedei és temetői veszik körül. Ezeket – a térképeken rögzített jelenség- és lelet-előkerüléseket – csak szerves egységben lehet értelmezni. Így – mivel nyilvántartottak – általános védelem alatt (Kötv. 11. §) állnak. Ezek károsodása már óriási méreteket öltött, nem utolsó sorban a korlátozott (és korlátolt 41 szemléletű) védelem miatt. Márpedig ezeket a földmunkával járó fejlesztésekkel el kell kerülni (Kötv. 19. § 1).

Mindezek ismeretében feltételezhető, hogy az országban egyedülálló, több évezredes kontinuitással büszkélkedő város védett területének kiterjesztését a Savaria Múzeum vagy a Járási Örökségvédelmi Hivatal javasolni fogja.

A barna- és zöldmezős beruházások (pl. 11-es Huszár laktanya, D-i elkerülő út, É-i ipariszolgáltató terület) esetében fokozott figyelemmel kell eljárni. Ugyanis az utóbbi évtized(ek) anomáliái (pl. D-i elkerülő út 1990-es évek elején kivitelezett szakaszának régészeti kontrollt mellőző megépítése, a Metro áruház építése körüli botrány, a Claudius Ipari Park kezdetén az örökségvédelmet mellőző szemlélet) azt jelzik, hogy az állami bonyolító és a multinacionális cégek is hajlamosak – az európai normáktól eltérve – „balkáni” módon eljárni, azaz a hatályos törvényt és rendeleteket megkerülni. E területeken a szigorú odafigyelés azért is szükséges és javasolt, mert pl. az őskori emlékek mellett a római kori utak és villák (pl. a Zanat Ny-i részén

részben feltárt: 68025 nyilv. azonosítójú), de a középf- és kora újkori magyar történelem emlékei ezekben a régiókban maradtak meg a leginkább, ugyanakkor a legkevésbé látványosan. Itt nem is igazán várható olyan emlékek előkerülése, amelyek a tervezett beruházásokat ellehetetlenítenék. A Járási Örökségvédelmi Hivatal azonban természetesen bármely – általa – indokoltnak tartott esetben jogosult a védelem előírására.

Általánosságban tehát megállapítható és rögzíthető: a földmunkák, az építkezéseket megelőzően (feltárásokon) és kivitelezés közben is kerülhetnek elő olyan kulturális örökség emlékek, amelyeket fenn kell tartani, meg kell őrizni az utókor számára. Elképzelhető azonban, hogy ehhez elegendő a speciális módon történő visszatemetés, esetenként az alapozás stb. átterveztetése, s csak a beruházó hajlandósága – vagy központi szándék, netán kötelezés – esetén következhet helyreállítás és bemutatás. Utóbbi költségei természetesen tetemesebbek. Mindenesetre le kell szögezni: a teendőket illetően a Járási Örökségvédelmi Hivatal határozata kötelező érvényű. A kulturális örökség régészeti emlékei országos gyakorlat szerinti megmentésének és hasznosításának költségeit, azok mai árát a 496/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet 5. melléklete tartalmazza a régészeti feladatellátás tevékenységei (pl. terepbejárás, geofizikai kutatás, régészeti megfigyelés, próba- és megelőző feltárás) szerinti bontásban. Komoly nagyságrendű kiadások azonban nem is annyira az építkezéseket megelőzően (feltárások), de azt követően (áttervezés, védelem, megőrzés, bemutatás) várhatók inkább, igaz folyamatosan. Logikusnak látszik azért évi néhány mFt-ot a régészeti kutatás és a megőrzés céljaira a MJV, illetve a fenntartásában működő Savaria Múzeum éves költségvetésébe betervezni.

A város létével, változásaival összefüggő tevékenységek nem csak várospolitikai, de tudományos szempontból is tervezhetők és lebonyolíthatók, természetesen megfelelően konstruktív és előrelátó együttműködést feltételezve. Itt mindhárom fél (a MJV, a régészettudományi kutatás és a Járási Örökségvédelmi Hivatal) érdekei értelemszerűen azonosak: az emlékek megismerése, megőrzése és lehetőség szerinti bemutatása (vagy utóbbi biztosítása a jövő generációi számára) a felsoroltak együttes munkálkodása által képzelhető csak el.

A város jelenében és jövőjében egyre inkább fontos szerepet játszó idegenforgalom számára alapvető vonzerőt jelent a kulturális örökség, amelynek nem elhanyagolható részét képezik a régészeti elemek. A kulturális örökség régészeti elemeinek bemutató helyeinek esetleges kibővítése (pl. Romkert, Ferences kert), netán újak (pl. Fórum, Szt. Márton templom környéke)

létesítések azonban nem szabad csak a létrehozás egyszeri – ugyanakkor nem kis nagyságrendet jelentő – költségeivel kalkulálni, de a folyamatos működtetés (pl. állagmegóvás, fejlesztés, őrzés, kommunikáció) kiadásaira is gondolni kell. Az utóbbi területek zöldövezeti jellegű kialakítása (ld. Romkert, Ferences kert) nem csak a városlakók általános komfortérzetét növelné és az egészséges környezeti kultúra fejlődését jelenthetné, de az ideérkező idegent is arra készítheti, hogy több napot töltsön itt, vagy később visszatérjen a településre.

A jelenleg hatályos jogszabályok szerint a Város területén szakhatóságként a Vas megyei Kormányhivatal Szombathelyi Járási Hivatal Járási Építésügyi és Örökségvédelmi Hivatala⁴ az illetékes.

Szombathely MJV területén a régészeti feladatellátásra a Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum⁵ jogosult. Ebből következik, hogy az esetleg előkerülő régészeti leletek végleges befogadásáról szóló 52/2016. (XII. 29.) EMMI rendelet szerint azok ebbe az intézménybe kerülnek.

A Településfejlesztési Konceptió erősíti az értékalapú magatartást. Előtérbe helyezi a kulturális örökség megbecsülését, amely az identitás alapja. Céljai között szerepel az épített értékek megóvása.

Fontos szempont a régészeti emlékek feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának lehetőségeit biztosítani.

A Településfejlesztési Konceptió nem fogalmazza meg az összes területfelhasználási változással járó módosítást, illetve konkrét területhez kötött beruházási elképzelést, emiatt a régészeti örökségre közvetlenül gyakorolt hatása nem értékelhető. Azonban felveti a fejlesztések lehetőségét számos olyan területen, ahol ez a későbbi tervezési folyamat részeként megvalósulhat. Emiatt a további tervezések során figyelembe kell venni, hogy a beépítéssel,

⁴ 9700 Szombathely, Bejczy u. 1–3. tel: 94-520-355, fax: 94-313-020, Hajdú István hivatalvezető. e-mail: epitesugy@szombathely.jaras.gov.hu

⁵ (9700 Szombathely, Kisfaludy S. u. 9. tel: 94-313-736, Csapláros Andrea igazgató. Titkársági e-mail: igazgatosag@savariamuseum.hu)

vagy jelentősebb talajmunkával járó tevékenységet eredményező változtatási szándékok esetében a nyilvántartott régészeti lelőhelyek elkerülésére kell törekedni.

A lelőhelyek állapotát, ahogy jelenleg is legnagyobb mértékben a beépítések, gazdasági – ipari beruházások, kisebb mértékben a mezőgazdasági művelések okozta bolygatások veszélyeztetik. Az állapotromlást ez utóbbi esetben főképpen csak optimalizálni lehet.

A Településrendezési Eszközök készítése tekintetében minden esetben a megőrzés kell, hogy legyen az elsődleges szempont, a fenntartható használat elve határozza meg a kezelésüket. A lelőhelyek feltárása az utolsó lehetőség arra, hogy megvédjük kulturális örökségünket. Általános elgondolás, hogy a régészet kizárólagos célja az ásatás. Valójában a régészek sokkal inkább azon munkálkodnak, amennyiben lehetséges hagyják a helyszínt, és maradjon minden eredeti állapotában, mivel minden ásatás is egyben pusztítás, az eredeti összefüggések dokumentált módon történő megsemmisítése.

A Kötv. 11. §-a alapján valamennyi nyilvántartott régészeti lelőhely a törvény erején fogva általános védelmet élvez.

A régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük.

A beépítések, átépítések, közműfektetések és tervezett közúthálózat fejlesztések okozta földbolygatások egyaránt és általában veszélyeztetik a régészeti lelőhelyek állapotát. Bármilyen beépítéssel, vagy jelentősebb talajmunkával járó tervezések során a tevékenységet eredményező változtatási szándékok esetében a nyilvántartott régészeti lelőhelyek elkerülésére kell törekedni.

A Kötv. 20.§ (1) bekezdésének értelmében nyilvántartott régészeti lelőhelyen állapotromlással járó tevékenység csak engedéllyel végezhető.

Az Kötv. 19. § (1) bekezdése szerint a földmunkával járó fejlesztésekkel, beruházásokkal (beleértve az erdőtelepítést és erdőirtást) a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon el kell kerülni. A Korm. rend. 21. §. (3) bekezdése értelmében a földmunkával járó beruházással el kell kerülni a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyet, a nyilvántartott tájképi jelentőségű régészeti lelőhelyet és az eredeti

összefüggéseiben megmaradt, helyben és fizikai állapotromlás nélkül megőrzendő régészeti emléket.

A hatástanulmányban előírt hatáselemzést, kárenyhítést pontos kiviteli tervek hiányában egyelőre nem lehet valamennyi lelőhely esetében tételesen kidolgozni, ugyanakkor arra törekedtünk, hogy a régészeti lelőhelyeket veszélyeztető várható tevékenységekkel számolva általános megoldási javaslatokat tegyünk. Ezek a javaslatok a fenntarthatóság elvén alapulva, legfőképp a megelőzést szolgálják. Amennyiben a lelőhely fenntarthatósága a fejlesztések okán nem biztosítható, úgy a kárcsökkentést elősegítve a beavatkozások a szükséges mértékig, mindenképp régészeti tevékenység biztosítása formájában történjenek.

A Kötv. 19. § (2) bekezdése alapján a régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el.

A Korm. rendelet 21. § (1) bekezdése értelmében nyilvántartott régészeti lelőhelyen állapotromlással járó tevékenység csak a Kötv. és a Korm. rendelet alapján, valamint e rendeltben meghatározott engedéllyel végezhető.

A Kötv. 22.§ (1) bekezdés értelmében a nyilvántartott régészeti lelőhelynek a beruházással kapcsolatos földmunkával érintett részén az örökségvédelmi hatóság által előírt módszerekkel megelőző feltárást kell végezni.

A megelőző régészeti feltárások formája többféle – régészeti megfigyelés, próba-, és teljes területű feltárás –, melyek jellemzőit és előírásait a Kötv. és a Korm. rendelet adott bekezdései részletesen szabályozzák.

5.1.2 LEHETSÉGES BEAVATKOZÁSOK

RÉGÉSZETI MEGFIGYELÉS

A Kötv. 22. § (3) bekezdés a) pontja értelmében, régészeti megfigyelést kell előírni, ha a tervezett tevékenység nem, vagy csak csekély mértékben érinti a nyilvántartott régészeti lelőhelyet és a régészeti örökség elemeit; ha a régészeti örökség elemeinek előfordulása szórványos; ha a beruházással kapcsolatos földmunka mélysége nem éri el a régészeti örökségi elemek jelentkezési szintjét; ha a nyilvántartott régészeti lelőhely beruházással érintett területét

korábban földmunkával bolygatták, illetve ha a beruházás műszaki jellege miatt a régészeti feladatellátás más módon nem végezhető el.

A földmunkák közben végzendő régészeti megfigyelés (Kötv. 7.§ 36. pont) célja a beruházás földmunkájának régész által a helyszínen történő folyamatos figyelemmel kísérése, szükség esetén a régészeti bontómunka elvégzése és dokumentálása.

A Korm. rendelet 35. § (1) bekezdése szerint amennyiben a régészeti megfigyelés során bontómunka válik szükségessé – legalább a beruházási földmunkával érintett mélységig -, az előkerült régészeti jelenség vonatkozásában a régészeti bontómunkát és az elsődleges leletfeldolgozást a régészeti megfigyelés keretében kell elvégezni. amit a Korm. rendelet 7.sz. mellékletében meghatározott adattartalommal a Hatóságnak be kell jelenteni.

PRÓBAFELTÁRÁS

A Kötv. 22. § (3) bekezdés b) pontja szerint próbafeltárást lehet előírni, ha előzetes régészeti dokumentáció nem áll rendelkezésre, vagy annak készítéséhez jogszabályban meghatározottak szerint nem végeznek próbafeltárást, továbbá földkiemeléssel nem járó alapozási technikával tervezett beruházás valósul meg, illetve a nyilvántartott régészeti lelőhely jellege, intenzitása, térbeli kiterjedése vagy rétegsora nem ismert.

TELJES FELÜLETŰ FELTÁRÁS

A Kötv. 22.§ (3) bekezdésének c) pontja alapján teljes felületű feltárás írható elő, amennyiben a beruházással érintett lelőhely vagy lelőhelyrész hazánk múltjának kiemelkedő fontosságú forrása, ha a beruházás történeti városmag területén valósul meg, továbbá – a Kötv. 22.§ (3) bekezdésének d) pontja szerint – ha a feltárás a tudományos ismereteket várhatóan jelentős új eredményekkel gazdagítja.

A hatóság a Kötv. 22.§ (4) bekezdése alapján a régészeti feladatokat a lelőhely különböző részei vonatkozásában eltérően is meghatározhatja.

A régészeti szakfeladatok elvégzésére jogosult intézményről a Kötv. 20.§ (4) bekezdés és a Kötv. 22.§ (5) bekezdésének b) pontja rendelkezik. A megelőző feltárássra jogosult szerv és a beruházó közötti szerződéskötést a Kötv. 22.§ (10) bekezdés írja elő.

A beruházó költségviselését a Kötv. 19.§ (3) bekezdése írja elő. A Kötv. 19.§ (4) bekezdés értelmében a régészeti feladatellátás hatósági ár alapján végezhető. A hatósági árakat a Korm. rendelet 8. melléklete tartalmazza.

A Kötv. 22.§ (2) bekezdése szerint a földmunkával járó beruházások előkészítése során előzetes régészeti dokumentáció (a továbbiakban: ERD) készíthető, különösen a földterület-kiválasztáshoz és nyomvonal-kijelöléshez.

A Kötv. 19. § (3) és a 22-23. §- szerint a régészeti feltárások költségét, a mentő feltárások kivételével annak kell fedezni, akinek érdekében a feltárás szükségessé vált. A Kötv. 23. § (2) alapján a régészeti feltáráshoz kapcsolódó régészeti földmunka megvalósításáról a beruházó köteles gondoskodni. A Kötv. 23. §. (1) szerint a megelőző feltárás esetén a teljes területű feltárást legalább az engedélyezési vagy kiviteli terv szerinti földmunkával érintett mélységig kell elvégezni azzal, hogy a földmunkával érintett mélység szintjén lévő régészeti leletek és emlékek egészét fel kell tárni.

A szükséges feltárások rendjét a Korm. rendelet 21-28. §-a határozza meg. Megelőző feltárás esetén a régészeti feltárás elvégzésre vonatkozó általános követelményeket a Korm. rendelet 30- 36 §-ában foglalt kiegészítésekkel kell alkalmazni.

Nagyberuházáshoz kapcsolódó régészeti feladatellátásra beleértve az előzetes régészeti dokumentáció készítését - a megelőző feltárássra vonatkozó szabályokat a Kötv. 23/C-23/F. §-ban foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.

Nagyberuházásokkal összefüggő régészeti feltárások esetében a Korm. rendelete 37-45. §-a alapján kell eljárni.

A Kötv. 23/C. §-a alapján a nagyberuházás esetén - a (2) bekezdésben foglalt kivétellel előzetes régészeti dokumentációt kell készíteni. A Kötv. 23/D. § (1) bekezdése értelmében az előzetes régészeti dokumentáció záródokumentuma a feltárási projektterv. A feltárási projektterv meghatározza a nagyberuházáshoz kapcsolódó valamennyi régészeti feladatellátást, annak módját, az érintett területet és annak régészeti jellemzőit, a várható kockázatokat (Kötv. 23/D.

§ (2). ERD-t a jogszabályban meghatározott szerv készíti el, ezt az első olyan hatósági engedélyezési eljárásban be kell nyújtani, amely földmunkák végzésére jogosít. Az ERD részét képező feltárási projektterv alapján kerül sor a konkrét régészeti feladatellátás meghatározására, amelyet – amennyiben engedélyköteles tevékenységről van szó – az örökségvédelmi hatóság engedélyez.

23/E. § (1) bekezdése szerint a beruházó a megelőző feltárás elvégzésére írásbeli szerződést köt, ha a megelőző feltárás elvégzésére a terület rendelkezésre áll. A Korm. rendelet 41. §-ában foglaltak alapján a szerződéskötést a nagyberuházások esetén a Magyar Nemzeti Múzeum koordinálja (Kötv. 23/E. § (2)). A nagyberuházást megelőző feltárást a gyűjtőterületén érintett megyei hatókörű városi múzeum végezheti jogszabályban meghatározottak szerint 23/E. § (2a).

RÉGÉSZETI ÉRDEKŰ TERÜLETEK

A jelenleg nyilvántartott lelőhelyeken túl a Kötv. 7. § 29. pontja értelmében régészeti érdekűnek minősül minden olyan terület, természetes, vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető.

Mivel a régészeti lelőhelyek kiterjedése általában nem állapítható meg pontosan, lehatárolásuk több- kevesebb bizonytalanságot rejt magában, ezért a már ismert lelőhelyek közvetlen környéke régészeti érdekű területnek minősül. A város területének nagyobb része hajdan vízjárta, mocsaras térség volt, emiatt a környezetükből kiemelkedő térszínek – kisebb-nagyobb dombok és dombvonulatok - is régészeti érdekű területnek számítanak. Régészeti érdekű területeken tervezett beruházás esetén megelőző régészeti kutatás, vagy örökségvédelmi hatástanulmány készítése javasolható. Örökségvédelmi hatástanulmány készíttetését az örökségvédelmi hatóság is előírhatja a Korm. rendelet 83. §-a szerinti engedélyezési eljárásokban.

A régészeti érdekű területeken, azokon a helyrajzi számokon, ahol jelenleg nincs nyilvántartott régészeti lelőhely a tervezett földmunkák minden esetben régészeti szakfelügyelet / megfigyelés biztosítása mellett, az örökségvédelmi iroda által kiadott végzés birtokában végezhetők, a régészeti örökségi értékek védelme és fenntarthatósága okán. A város határában nem minden régészeti lelőhely azonosítható, területeket külterületen a művelési ág változásával járó bolygatások, a belterület határán a beépítések, közmű- és útépítéssel járó

bolygatások veszélyeztethetik. Rendszeres régészeti terepbejárással meg kell határozni a lelőhelyek jellegét és kiterjedését.

VÁRATLANUL ELŐKERÜLŐ RÉGÉSZETI LELŐHELY

Valamennyi, a régészeti feltárás esetén kívül előkerült régészeti emlék, illetve lelet esetében is törekedni kell a régészeti örökség elemeinek helyszíni megőrzésére a Kötv. 24. § (1) bekezdése szerint. Ha bármilyen tevékenység során régészeti feltárás nélkül régészeti emlék, vagy lelet kerül elő, a felfedező (a munka felelős vezetője) a Kötv. 24. § (2) bekezdés értelmében köteles a tevékenységet azonnal abbahagyni, és a feltárássra jogosult szervnek azt haladéktalanul bejelenteni, a tevékenységet a hatóság intézkedésének kézhezvételéig szüneteltetni, a helyszín és a lelet őrzéséről - a felelős őrzés szabályai szerint - a hatóság intézkedéséig gondoskodni.

A régészeti lelőhelyek megrongálását, megsemmisítését, gondatlan kezelését a Kötv. 82. §-a szankcionálja.

A SZOMBATHELYI FEJLESZTÉSEK KAPCSÁN FIGYELMET FORDÍTANDÓ RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGVÉDELMI ÉRTÉKEK (RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY, 2017)

A város különböző hatályos, a város jövőjével kapcsolatos dokumentumaiban a tervezéssel az alábbi városrégiók és helyek érintettek. Ezek elkerülése és megmentésük ajánlott:

- 11-es Huszárlaktanya központi és B területe - a római kori feltételezett ipari negyedre érinti (Nyilv. szám: 26706, 67951), Savaria beépített területétől (67951, 22815) É-ra van és tőle D-re a K-i temető (67951, 22815) található
- Thököly - Kossuth utca sarkán tervezett Magellán Center – itt (Nyilv. szám: 67951, 22815) nem volt teljeskörű a régészeti kutatás! Feltehető a szentélykörzet folytatása.
- Volt Cipőgyár és környezete – a császári rezidencia beépített területén (70037, 26717) van - Bezárt Illetékhivatal a Szily János u - Petőfi út sarok – Savaria beépített területén (67951, 22815) van
- Paragvári és Petőfi út sarok – a római kori, feltételezett ipari negyedre érinti (26706, 67951) Paragvári út 1. önkormányzati ingatlan és mögötte lévő tömbbelső – a római kori, feltételezett ipari negyedre érinti (Nyilv. szám: 26706, 67951, 22812)

- Intermodális központ tervezett területe (7016; 7017/1; 7017/2; 7029/3; 7029/5; 7029/6; 7030; 7027; 7028 hrsz) – a római kori, feltételezett ipari negyed (Nyilv. szám: 26706, 67951) érinti, Savaria beépített területe (67951, 22815) és É-i és / vagy K-i temetője (67957) szomszédságában van
- Ady téri buszpályaudvar az intermodális központ felépítését követően hasznosíthatatlanná váló területe – Savaria beépített területén (67951, 22815) van
- Volt Börtön területe – Savaria beépített területén (67951, 22815) van
- Volt Sylvester János Nyomda (Kiskar u. 6. 5903/ hrsz) - A Perint revitalizációja során, annak teraszain pl. őskori települések, medrében különböző korú hidak elemei és áldozati emlékek felbukkanása remélhető. Savaria Ny-i temetője és a Csónakázó-tó, valamint az Aranypatak környéke nagy, komplex lelőhely része (67953)
- Kiskar u – Bürü utca – Perint-patak tömb – lásd az előzőt! (67953)
- Tervezett Kőszeg utcai parkolólemez – Savaria beépített területén (67951, 22815) van
- Volt városi strand (2689 hrsz) – a római kori, feltételezett ipari negyed (67955) érinti
- Savaria Szálló és az azt övező Mártírok tere – Savaria beépített területén (67951, 22815)
- Brenner Villa, volt Casino (8533 hrsz) – Savaria közelében, a városfalon kívüli település és temetkezések várhatók
- Volt Szegedy-kastély, Szent István király utca (11836/2 hrsz) – Savaria közeli települést (68023) érint
- Szakorvosi Rendelő Intézet (SZTK) Március 15. Tér 3. – a római kori, feltételezett ipari negyed (Nyilv. szám: 26706, 67951) érinti
- A Ferences kert (Nyilv. szám: 44543) fejlesztése újabb régészeti feltárásokat generál, hiszen ismert és védett régészeti lelőhelyről van szó.

Tervezett lakóterületi fejlesztéseken lévő régészeti lelőhelyek és környezetében várható leletelőkerülések miatt figyelem szükséges:

- Minerva lakópark területének régészeti jelenségei nagy valószínűséggel folytatódnak északi, nyugati és keleti irányba is. A Metro áruház körüli vegyes célú területen és a Minerva lakópark még beépítetlen telkein szintén nyilvántartott lelőhelyek (31233,

40862, 43605-43612, 62026, 67943) vannak. Ezért itt próba- és megelőző feltárások várhatók. Eredményük lehet: ős- és római kori településnyomok, sírok.

- Csók István utcától Éra fejlesztendő kertvárosi beépítésnél - a 40820, 21364 nyilvántartási számú régészeti lelőhelyek érintik.
- Az Oladi-plató lakóparkja esetében – a korábbi feltárások ellenére – a még beépítetlen telkeken és az esetleg beépítésre szánt részekben a régészeti megfigyelést követő megelőző feltárások várhatók. Eredményük lehet: ős- és római, valamint középkori települések elemei. A Plató lakóparkja magyar és közép-európai szempontból is fontos lelőhely (21405, 67937nyilv. azonosító), az itt előkerült közel 100 db késői újkőkori és rézkori idolk (agyag szobrocskák) miatt. Egy kiállítás-sorozat és annak háromnyelvű katalógusa miatt mára már európai hírű lelőhely. Teljeskörű feldolgozása és közlése még a jövő kutatásának feladata.
- Zanat belterületének Ny-i szélén, a régi úttól É-ra és D-re várhatóak a római kori villagazdaság (feltárt részletét, kb. 5–10 %-át ismerjük az 1999. évi elkerülő útépítésnek /Zanat I. 3. lelőhely: 68025 nyilv. azonosító/ köszönhetően) további részei. Ez a terület ma ismert legkorábbi és legtovább élő villagazdasága volt.
- Szentkirály elbontott középkori templomának (26731 nyilv. számú) templomkörüli temetője okvetlenül védendő, de feltárandó, ha a környék bármilyen bolygatására kerülne sor.

A belső önkormányzati útfejlesztések is több régészeti lelőhelyet érintenek, így az építkezések során a kivitelezést lassíthatják a feltáró munkák, melyekre a lehetőséget és időt biztosítani szükséges. Kiemelt helyszínek:

- Saághy út hiányzó szakaszának kiépítése - érinti és sértheti a 67955, 68035 nyilv. azonosító régészeti lelőhelyeket.
- Váci M u- Paragvári u. - Alsóór u összekötése - a 62478, 21372, 67955 nyilv. azonosító régészeti lelőhelyek sérelmére történne.
- 11-es Huszár út és Lovas utca - Söptei út összekötése - érinti a 67955 nyilv. azonosító régészeti lelőhelyet.
- Vasút utca bevonás a belvárost övező körgyűrű rendszerbe - kivitelezése sértheti a 67957 nyilv. azonosító régészeti lelőhelyet.

- Szent Márton út és Pázmány Péter körút összekötése, a körút bezárása - kivitelezése a 21424, 67957 nyilv. azonosítójú régészeti lelőhelyek sérelmére történne.
- Semmelweis utca és Éhen Gyula városrész összekötése Alkotás utcai híd vagy aluljáró - kivitelezése sértheti a 67957 nyilv. azonosítójú régészeti lelőhelyet.
- Jáki u. temető (21347, 67949 nyilv. számú) - Újabb kincsleletek, vagy a település folytatása, netán a korabeli temető előkerülése várható.
- Zanaton működő templom (43849) körüli temető - a sírok bolygatott földjében (sírhint) ős- és Árpád-kori edénytöredékek találhatók.
- A Claudius Ipari Park korábbi fejlesztése során – különösen a kezdetén – az örökségvédelmi jogszabályt nem tartották be. A közelmúltban, amikor erre már figyeltek, azonnal előkerültek az ős-, római és középkori emlékek (utak, településnyomok: pl. Belső lapos alma dűlő – Nyilv. azonosító: 68165). Az utóbbi szemléletmóddal, korrekten, a régészeti előkutatásokat elvégezve kell az Északi ipari-szolgáltató területet előkészíteni a beruházók számára. A Repülőtér területén és környékén, a honvédségi területen, illetve Gencsapáti és Söpte kapcsolódó részein van ugyanis ős-, római és középkori régészeti érintettség is, összesen 14 lelőhelyen. Célszerű ezek szondázása, s ha szükséges megelőző feltárása még a beruházások megkezdése előtt, azok zökkenőmentes lebonyolítása miatt. Szombathely MJV építészeti és táji örökségi értékeinek megőrzését biztosító szempontok és követelmények
- A 87. Sz főút hiányzó szakaszának - Északi elkerülő út - építése során az állami beruházásokra vonatkozó előírások érvényesek, a hatályos jogszabály (496/2016. (XII. 28.) Korm. r. 3. § (3)) szerint Előzetes Régészeti Dokumentációkat kell készíttetni, így a most még nem látható részletek / nyomvonal-verziók alapján a régészeti örökség védelmével kapcsolatos teendők világosak lesznek.

Szombathely egyedileg / kiemelten védett régészeti lelőhelyein a következő emlékek érdemelnek fokozott figyelmet:

- A RÓMAI KORI VÁROS FORUMA valószínűsíthetően a Fő tér és a Kőszegi utca találkozásának térségében terül el (Fő tér északnyugati része, Fő tér 12-15., Széchenyi utca 1., 2., 4-6., Kőszegi utca 1-15.). A területtel kapcsolatos bármely beruházást az egykori beépítettség sűrűségére és a fórum tudományos fontosságára való tekintettel különös körültekintéssel szabad csak tervezni! Az esetleges beruházás során előkerült leletek és

emlékek megőrzésén kívül döntés szükséges a bemutatathatóságról vagy állapotuk megfelelő fenntartásáról is. Csak ezek után lehet a végleges terveket elkészíteni és a kivitelezést megkezdeni. Amennyiben egy beruházás miatt sor kerülne az elkerülhetetlen megelőző régészeti feltárássra, az ennek során előkerülő jelenségek in situ bemutatása még akkor is kívánatos, ha ennek érdekében a terveket alapvetően meg is kell változtatni. Egyedülálló lehetőség kínálkozik ugyanis a római kori város központi terének, és több középületének megismerésére, egyúttal megőrzésére és bemutatására.

- ROMKERT, NYUGATI VÁROSRÉSZ, FAZEKAS NEGYED: Az Ady Endre téri buszpályaudvar költözése esetén egyedülálló lehetőség nyílik Szombathely legnagyobb felületű romterületének további bővítésére. Nem feltétlenül a bemutatandó emlékek területét szükséges növelni, sokkal inkább – a zöldfelület növelése mellett – kiszolgáló épületek, pl. információs központ létesítésére lenne szükség. Szombathely korábbi (az 1960-as évektől) fő turisztikai attrakciójának és célpontjának egy lehetséges bővítéssel és rendezéssel lehetősége lenne egy majdani, a római város számos középületét, városfalát, szentélyét, császári palotáját, fazekas negyedét bemutató „Savaria Régészeti Park” fontos részévé válni. Amennyiben az Ady Endre téren további beruházások történnek, mindenképpen szükség van régészeti megelőző feltárás(ok)ra, amelyek alkalmával a Romkertből ismert épületek, utak, városfal folytatásai kerülhetnek elő.
- ISEUM: a hitelesítő tervásatások 2001–2003 között lezajlottak, majd 2009-ig megtörténtek a kivitelezést megelőző feltárások. A tudományos feldolgozás, kiértékelés első fázisa 2013-ban könyv formában jelent meg. Közben a szentély új rekonstrukciójának kivitelezése és megnyitása (Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház) 2013. március 5-én megtörtént. A rekonstrukció a Ferences kerttel és a Romkerttel együtt egy lehetséges Savaria Régészeti Park gerincét alkothatja.
- A RÓMAI KORI SZÍNHÁZ (Középhegyi úti esetleges építkezések): 2016-ban megejtett geofizikai felmérése, majd szondázó jellegű feltárása érdemi információkkal nem szolgált. Legalábbis a régészeti örökség szempontjából nem. A lelátószerű terület környéki telkek természetesen nagyon frekváltak, a római kori kiszolgáló létesítmények miatt. Az esetleg előkerülő maradványok megőrzése, későbbi bemutatásának biztosítása a jelen generációinak feladata.

Az egyedileg védett területen kívül található, fokozottan veszélyeztetett lelőhelyek a beruházásokkal lehetőség szerint elkerülendők.

- Valamennyi korból származó temető: Savaria temetőinek nagy része egyedileg nem védett, éppen ezért a legjobban veszélyeztetett részét képezik Savaria római kori örökségének. Ugyanakkor bizonyos temetőrészek feltártak és a maradványaik nyilvántartásban szerepelnek, tehát védettek. Ugyanez az állítás igaz a középkori temetőkre 36 is, annak ellenére, hogy a templomok műemlékileg védettek. Célszerű és törvényszerű ezután, hogy a római és a középkori temetők területét – amelyek a hatástanulmány alapján jól körvonalazottak, illetve a templomok által meghatározottak – lehetőség szerint el kell kerülni. Ha erre nincs mód, úgy minden esetben el kell végez(tet)ni a régészeti megelőző feltárást, hiszen a sírok sokasága alkotja a temető egészét. (Pl. a Gagarin u. – Liget Hotel – Kálvária – Kálvária út térségében Savaria Ny-i temetőjének /67953 nyilván. számú/ több csoportban csupán kb. 100 sírja ismeretes; a K-i, ókereszténynek is nevezett temetőnek /67957 nyilván. számú/ kb. 300, ugyanitt az Árpád-kori temetőnek kb. 130, az É-i temetőnek /Paragvári u. környéke/ kb. 150 sírja: 67955 nyilván. számú).
- A savariai lándzsások feltételezett erődjének, valamint a tartományi gyűlés és a császárkultusz központjának és szentélyének (70037 nyilván. számú: Körmendi út – Óperint utca) több részletpontja ismeretes. A területen több üres telek beépítése várható, ezért fokozott figyelemre van szükség. Az elkerülhetetlen – és csak az örökségvédelem által engedélyezett – beruházások területét megelőző feltárásokkal kell megkutatni. Ezek akár bemutatásra érdemes, épített emlékek előkerülését is eredményezhetik. Következésképpen felmerülhet az átterveztetés lehetősége is. A feltételezett építmények folytatódhatnak a nyilvántartott lelőhely határán túl is, ahol megmaradásuk fokozottabb veszélynek vannak kitéve.

Egyéb (feltételezett) védendő emlékek:

- A római kori város vízellátása szempontjából igen fontos terület az ún. Bagolyvár épülete és kertje. A kutatás azt feltételezi, hogy ez az épület és környezete rejtje a colonia vízelosztó medencéjét. A római kori város Ny-i falának pontos helye máig ismeretlen. Azaz a Király u.-tól K-i irányba, a Gyöngyös-patakig fokozott figyelemmel kell eljárni a tervezés és kivitelezés során.

- A műemlékileg védett belváros (különösen a Fő tér Ny-i területe) esetében vethető fel az a várostörténet kutatása szempontjából igen fontos és halaszthatatlan jövőbeni feladat, amelyet az ún. pince régészet fogalmával írhatunk le. Azaz felmérni a város régi pincéit, ugyanis a középkori házak már nem állnak. Az újkori pincék középkori részleteinek segítségével viszont következtethetünk a hajdani épületekre. Ezzel a módszerrel igen hasznos eredményeket tudhat magáénak pl. Buda, Pécs és Vác. A felmérés jól kamatoztatható – az emlékek megőrzése szempontjából, s az építési tevékenység közbeni „váratlan eseményeket” kizárandó a várostervezés során is.
- Okvetlenül figyelemmel kell lenni – természetesen a püspökséggel együttműködve – a középkori Szűz Mária templom (vártemplom) esetleges feltárására, amelyről Hefele készített rajzot és leírást. Helye: a püspöki palota két szárnya között, illetve azoktól nyugatra. Ezt – megkutatása esetén – nem lenne haszontalan bemutatni sem. Miután a püspöki palota lebombázott szárnya helyén ez 2016-ban nem, csak a vár árkának folytatása került elő – nyugatabbra feltételezhető.

5.2 JAVASLATOK AZ ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG VÉDEMÉRE

Az örökségvédelmi hatástanulmány célja, hogy feltárja, értékelje és rendszerbe foglalja a település épített és táji örökségi értékeit akár országos, helyi, esetleg világörökségi védelem illeti meg. Ezek az értékek a település, a társadalom identitásának, vizuális kultúrájának alapkövei, melynek megőrzése és célszerű hasznosítása a településtervezés- fejlesztés elsődleges feladatai közé tartozik.

Jelen tanulmány tartalmazza az értékvédelmi tervet is, amely azonban a település többi tervében, szabályozásában is meg kell, hogy jelenjen, azokkal összhangban kell, hogy működjön. A helyi építési szabályzat és településképi rendelet előírásai alapvetően biztosítják a különböző védettséggel bíró épített örökségek felújítása és átalakítása kapcsán szükséges teendőket és kiemelt figyelmet, így ezek betartatása a hatóságok feladata.

A városi Főépítési Iroda a Szombathelyi Értéktár Bizottság partnerségével közösen foglalkozik a város épített értékei sorsának figyelemmel kísérésével és gondozásával, elemzi új épített értékek felvételének kérdését, az arculati elemek megőrzésének és megújulásának lehetőségét. Munkájukat a Szombathelyi Szépítő Egyesület támogatja.

A 2017-ben elfogadott Településképi Arculati Kézikönyv és ehhez kapcsolódóan a Településképi Rendelet tartalmazza a település alapvető építészeti karakterét, megőrzendő értékeket és a helyi védett épületek listáját is. A Településképi rendelet egyrészről tartalmazza a helyi védelem alá helyezés folyamatát, másrészről pedig arra hivatott, hogy biztosítsa helyi védelem alá eső érték megmaradását, értékőrzését.

A felsorolt szabályozási, rendezési és településfejlesztési eszközök együttes és harmonizáló alkalmazása szükséges az épített és táji örökség jó karban való megőrzéséhez, oly módon, hogy ez a társadalom számára is értékes és élvezetes legyen.

Önkormányzati feladatok:

- fejlesztésekkel összefüggő régészeti feltárások nyomon követése,
- a központi kerületrészt köz- és közösség által használt területeinek megújítási programjába bekapcsolni az arra érdemes és helyben bemutatható régészeti elemeket
- a város településképvédelmi rendszerének megalkotása során az épített és táji örökség alkotta látvány megőrzésére vonatkozó elvárások szempontrendszerének összeállítása
- a helyi településképi védelem rendjének kidolgozása során a városi ÉRTÉKLELTÁR összeállítása, az épített örökségi értékek kultúrtörténeti dimenzióinak feltárása
- az Értékleltárra alapozva a tematikus örökségi elemek bemutathatóságára vonatkozó lehetőségeik feltárása, kiajánlása arra szakosodott tematikus turisztikai programszervezőknek
- az örökségi elemek megújítását elősegítő rendszer kidolgozása akár az önkormányzat, akár civil szervezetek bevonását is igénylő rendszeres tanácsadási, szemléletformáló programok (megőrző felújítás ösztönzése, a rendszeres karbantartás és értő fenntartás támogatása díjakkal, esetenként pályázatokkal is.)
- zöldfelületi kataszter készítése, a zöldfelületi hálózat adott stratégia mentén történő fejlesztése, ideértve az üzemeltetési, karbantartási és finanszírozási terveket is
- városi szintű védelmi rendszer megalkotása az Értékleltárra alapozva
- a településképvédelem követelményeinek és rendjének megalkotása

5.3 ÖNKORMÁNYZATI FELADATOK - JAVASLATOK A HELYI ÉPÍTÉSI SZABÁLYOZÁS, ÖVEZETI BESOROLÁS, EGYEDI SZABÁLYOZÁS VONATKOZÁSÁBAN, FEJLESZTÉSI, RENDEZÉSI HASZNOSÍTÁSÚ FELADATOK, PRIORITÁSOK MEGHATÁROZÁSA

Szombathely város több olyan örökséggel is rendelkezik, amely nemcsak regionális jellegzetesség, vagy egyedi érték, de hozzájárul Szombathely különleges épített arculatához. A hatástanulmány készítője az alábbiakban igyekszik ezeket tematikus csoportokba sorolni, mely által a kiemelt figyelem talán jobban biztosítható:

1. Kastélyok és kertek egysége
2. Városi parkok
3. Római kori emlékek klasztere - feltárt és még feltáratlan - a város különböző pontjain
4. Szent Márton kultuszhoz és a középkori városhoz kapcsolódó örökségek
5. Megújuló, modernizálódó város örökségei pl. kórház, egyetem, egyetemi tanári villák, szálloda, városi üzlet- és bérpaloták, vasútállomás, víztornyok, Huszárlaktanya ingatlana, ipari létesítmények, pl. cipőgyár területe stb. - jellemzően nagy területű ingatlanok, melyek egy része megújulás előtt áll. Továbbá nagy építészeti értéket képviselő polgári villák - pl. Brenner villa, Anna villa, Farkas villa, Jókai park környéki villák.
6. XX. század eleji modern, magas építészeti minőséget képviselő köz - és magánépületei (kultúrpalota, városháza, könyvtár, színház stb., egyes lakóházak)
7. Egységes, jellegzetes utcaképek - magas szuterénnel kiemelt lakóházas utcák, egyedi hangulatok (pl. Gyöngyös utca, Jókai utca)
8. A várost átszelő vízfolyások, mely kiemelt zöldfelületi rendszereket biztosítanak környezetükkel
9. Településképet meghatározó domborzati megjelenésű területek és ikonikus épített örökségeik - Oladi fennsík - kilátó, Középhegy - Felszabadulási Emlékmű és Víztorony

A fenti csoportokba a legtöbb, az értékleltárban szereplő épület és táji- természeti örökség elhelyezhető, melyek jelenleg is műemléki, műemlék jellegű vagy helyi védelem alatt állnak, illetve már a helyi értékőrző civil egyesületek és szakmai szervezetek figyelmének fókuszában vannak. Fontos szempont a szokásostól tágabban értelmezett komplex szemlélet megvalósítása, mely az egyes ingatlanok vagy egymáshoz kapcsolódó ingatlanok fejlesztése, átalakítása, esetleg új funkció megtalálása során a helyi értékvédelem szempontjait nem csak építészeti- műszaki, de várostörténeti szemszögből is képes alkalmazni. Szükséges a mindenkori tulajdonosokkal a folyamatos kapcsolattartás, az érdekegyeztetés felületeinek létrehozása, a komplex fejlesztés fórumának biztosítása. Mindezekhez a városvezetés, a kulturális és turisztikai szervezők bekapcsolása.

Az alábbiakban néhány szempontot emelünk ki az egyes tematikus csoportok vonatkozásában:

1. Kastélyok és kertek egysége

Szombathely kiemelt értékei a kastélyok és több esetben a hozzájuk még ma is kapcsolódó, különböző állapotban lévő, de jellemzően gazdag növényállománnyal rendelkező kastélykertek. Az értékek komplex mentése szükséges, nagy körültekintéssel, a meglévő kutatások felhasználásával. Különös tekintettel a gyöngyöshermáni Szegedy-, a gyöngyösszőlősi Erdődy-, a herényi Gotthard-, a zarkaházi Szöllősi-kastély és a Bagolyvár esetében.

2. Városi parkok

Szombathely város kiemelt értékei a nagy múltú és különlegesen értékes növényállománnyal rendelkező városi parkok, melyek egyedülállóan szolgálják a városi lakosság zöldterületi igényeit, rendkívül változatos és bőséges helyszíneket biztosítva. Ezen kertek gazdag növényállománya, részletgazdag kialakítása és sokszínű további értékekkel való ellátottsága (szobrok, köztéri alkotások, kerti építmények, csatlakozó vizes élőhelyek) gondos, szakszerű és magas minőségű fenntartást igényelnek a jövőben is, ügyelve a városi zöldfelületi hálózatfejlesztéshez való megfelelő kapcsolódásra is.

3. Római kori emlékek klasztere - feltárt és még feltáratlan - a város különböző pontjain

A régészeti lelőhelyek listája a római kori emlékek bővülését prognosztizálja, mely lehetőséget nyújthat arra is, hogy a város különböző pontjain megjelenő, vagy fellelt római kori emlékek rendszerbe foglalása megtörténjen és a helyi városemlékezet, illetve turisztikai megjelenés hangsúlyosabb részévé váljon. - Kijelölt sétautak, egyes elemek szimbolikus vagy valóságos megjelenítésének bővítése, rendszerbe kapcsolása.

4. Szent Márton kultuszhoz és a középkori városhoz kapcsolódó örökségek

Szent Márton szellemi örökségének feltárása a közelmúltban megkezdődött és több projekt megvalósult - Szent Márton út, kijelölése, szimbólumok használata, egyes emlékhelyek megújítása. A város középkori megmaradt értékei szórványosan fellelhetők, egyes elemek bemutatása megoldott. Javasolható ezek tematikusabb összekötése, jelentőségük, a város életében betöltött szerepük közérthetőbb bemutatása.

5. Megújuló, modernizálódó város örökségei

Szombathely újkori fejlődése a XIX. században hatalmas erővel indult meg, melynek legfőbb értékei a város mai szerkezetének kialakulása, főbb közintézményeinek kiépülése, a polgári élet virágzása. Ezek az ikonikus épületek és helyszínek - közterek, parkok és utak – ma is létező és meghatározó pontok a város életében. Ezért megjelenésük tudatos és erőteljes védelme a városi identitás megőrzésének egyik legfőbb eleme, amellet, hogy sok esetben szükséges megtalálni a mai funkciót vagy megújulási lehetőséget. Ez a komplex feladat szükségessé teszi olyan fórumok fenntartását, amely biztosítja a tulajdonosok, fejlesztők és városvédő lokálpatrióták, illetve a hatóságok közös együttműködését. Emellet felmerülhet egy olyan pénzügyi tőkealap létrehozása is, amely segítheti a fejlesztések örökségvédelmi és közösségi szempontból legkedvezőbb mederbe terelését.

6. XX. század eleji modern, magas építészeti minőséget képviselő köz- és magánépületei

Korunkban – a kellő időtáv létrejöttével – egyre gyakrabban rácsodálkozunk az előző század építészeti remekeire, így különösen a '60-as évek megvalósult minőségi épületeire. Ez a terület még alapos kutatót és értékelést igényel, de mindenképpen szükséges felhívni a figyelmet az elvégzendő és halaszthatatlan feladatra. Szombathely városa több ilyen értékes, minőséget képviselő épülettel büszkélkedhet, mint: a Vérellátó épülete, a csillagvizsgáló, az ÉLGÉP gyár, a

12-es autójavító, a Gagarin úti kórház és a belgyógyászati tömb, az Isis és Claudius szálló, a Domus központ és a Savaria mozi, de több lakóépület is. (pl. Hollán E u. 23., Nárai u Evangélikus Ház.

7. Egységes, jellegzetes utcaképek

Szombathely lakóutcái között sok olyat találunk, melyek zárt sorú földszintes beépítéssel, kiemelt szuterénnal, egységes tetőszerkezettel alakultak ki. A házak egyedi értéket ritkán képviselnek, mégis a nyugalmat és rendezettséget árasztó utcakép megnyugtató elemet képvisel a városi szövetben. Máshol épp az azonos építészeti korban és hasonlóan megformált és elhelyezett lakóházak adják az egységesség és így a megfelelő építészeti ritmus hangulatát. Ilyen utcák a Nárai, Kálvária, Jáki és Jókai út, illetve a Jurisich Miklós u, Gyöngyös u, Aréna u. Ezeken a helyszíneken a létrejött harmónia megtartsára érdemes törekedni.

8. A várost átszelő vízfolyások, meglévő vízfelületek

Szombathely szerencsés város, hiszen három patak (Perint, Gyöngyös és Sárdi ér) is átszeli, melyek mentén sok zöldfelület van és ezek fejlesztése a város jövőbeni szándéka. A vízfolyások természetes környezetének visszaállítása fontos törekvés, mely a táji értékek megőrzését és fenntartható módon való fejlesztését jelenti. Ezen törekvések során soha nem lehet figyelmen kívül hagyni a vízfolyások várostörténeti szerepének kutatását, ezek eredményeinek felhasználását. A szombathelyi Csónakázó-tó ma a város egyik ékköve, a szabadidős tevékenységek központja, mely várostörténeti jelentőségű munkálatok során, mesterségesen lett kialakítva, bár ennek a mai szemlélő nyomát sem találja. Fenntartása szerencsére a város el nem múló törekvése.

9. Településképet meghatározó domborzati megjelenésű területek és ikonikus épített örökségeik

Szombathely síkvidéki elhelyezkedését a Középhegyi domborzat és az oladi plató zárja le nyugatról, mely egyúttal meghatározó településképi elem is. Az oladi platón az előző században épített Oladi Kilátó jelenlegi formájában már nem funkcionál, hiszen magasságát túlnőtték a környező erdő fái. Megújulása a következő időszak feladata. A környezetében kialakuló beépítés szabályozása szükséges a látvány megőrzése céljából.

Középhegy domborulata hosszan elnyúlik. Hirtelen emelkedése sok kilátópontot biztosít a városra, melynek egyik kiemelt helyszínén áll a Felszabadulás Emlékmű - Szombathely ikonikus, ám ma már egyre vitatottabb jelképe. Az emlékmű és környezet megújításához szakmai és társadalmi kiegyezés szükséges. A domborulat dél felé nyúló szakaszán áll a régi víztorony épülete, melynek környezet erőteljesen kezd beépülni. Előtte egy, már a modern korban épült szórakozóhely elhanyagolt épülete áll, mely a XIX. századi polgári parkra néz. Mindkettő rossz állapotban van, a teljes domboldal rehabilitációjának gondos kidolgozása szükséges, melynek továbbfejlődését egy átgondolt szabályozással lehet megfelelően karban tartani.

Fentiek alapján a legfontosabb önkormányzati feladat, hogy az örökségvédelem értékléltárában lévő elemek védelme és fejlődésének szabályozása megfelelően kerüljenek be a településrendezési eszközökbe. Továbbá szükséges, hogy a városi értékvédelmi csoportok és szakemberek folyamatos kutatásai és feltáró munkái alapján az értékléltár elemei bővüljenek, megalapozott tervek és megújulások szülessenek.

5.4 JAVASLAT HELYI VÉDELEM KITERJESZTÉSÉRE

Szombathely Örökségvédelmi hatástanulmánya felülvizsgálata kapcsán a helyi értékvédelem kiterjesztésére konkrét javaslatok is megfogalmazódtak. Az alábbiakban ezen helyi védelemre javasolt épületek kerülnek ismertetésre. A jogszabályalkotás a javaslatok és szakmai indoklások elfogadását követően történik. (A konkrét javaslatok egy része a szombathelyi Rumi Rajki Műpártoló Körtől érkezett, melyek szakértői vizsgálata jelen munka keretei között történt meg. További javaslatok a tervezői – szakértői munka alapján fogalmazódtak meg, a főépítésszel történt előzetes egyeztetések, a helyszíni szemlék és a várostörténeti kutatások alapján.)

Cím: Arany János u. 18.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa:	lakóépület
Korszak:	20. század
Építés éve:	
Építészeti stílus:	koramodern
Építész:	

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A huszadik század elején az országot is elérő modernista törekvések korai és jellemző példája. Törekszik az egyszerű, hasábszerű, hengeres mértani tömegalakításra, ugyanakkor megőrzi a hagyományos szimmetriát, a leegyszerűsített tagozatok emlékét, a nagy, párkányra utaló ereszkiülést. A kerámia díszítő, tagozatszerű alkalmazása bécsi hatásra utal. A városra jellemző valamikori építészeti hatásokat jól összegzi. A telekhez tartozó kerítés formálása is követi az épület adta összhatást. Szerencsésen megőrzött építészettörténeti pillanatkép értékes példája.

BELVÁROS

dr. Görög ház

Cím: Báthory István utca
1.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa:	lakóépül et
Korszak:	20. század
Építés éve:	1935

Építészeti stílus:	koramod ern
Építész:	Gruber Imre

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A hagyományos, a neobarokk és az új, modern együttesen ható, ellentmondásos feszültségét tükrözi ez a nagyméretű saroképület. A sarokmegoldás és a hosszabb homlokzatszakasz inkább a régi, a rövidebb pedig a modernebb formai próbálkozásokat tükrözi. A kváderes kőburkolat, és az íves tetőablak használata inkább romantikusan historizáló, míg az emeletnek tűnő nyílássor szinte brutálisnak tűnő modernnek hat. Ez egy tipikus, vidéki városi példa, ahol az alkotó egyénisége felülírja a kor már-már divatos modernista divatját. Az utcai kerítés egy szakasza is a korára jellemző.

ÚJ JAVASLAT

Cím: Éhen Gyula tér 1.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: '50-es évek vége

Építészeti stílus: "poszt-szocreál"

Építész:

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Az Éhen Gyula térre két utca érkezik: a vasútállomással szemben a Szelestei Lajos utca, a tér déli sarkán a Széll Kálmán utca. Mindkettő torkolatában áll egy-egy épület, amely a szocreál utáni évek építészetét képviseli. Átmeneti stílusúak, mely a historizáló, premodern vonásokkal gazdag szocreál formanyelvét és az újjáéledő modernizmus vasbeton építészetének elemeit egyaránt tartalmazza. Közülük az utóbbi már egy lépéssel közelebb húzódik a modernizmus felé: ugyan magastetős tömege a sarkon kontyolt, emeletein viszonylag kisméretű ablakaival és domináns fal-testekkel alakít homlokzatot, ahol a nyílások még nemes vékony kő-keretezést kapnak. De a homlokzat közepén már megjelennek a raszterben összefogott loggiák, melyek már a vasbeton építészet felé mutatnak, igaz, még nemes kőburkolatot kapva. A bejárat szintén nemes kőburkolattal övezett, bár már nincs tektonikus formája. A szomszédos 2. sz. épülettel együtt homlokzatuk arculata és nemes anyagai együttesként kordokumentum és védelemre méltó.

ÚJ JAVASLAT

Cím: Éhen Gyula tér 2.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: '50-es évek vége

Építészeti stílus: "poszt-szocreál"

Építész:

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Az Éhen Gyula térre két utca érkezik: a vasútállomással szemben a Szelestei Lajos utca, a tér déli sarkán a Széll Kálmán utca. Mindkettő torkolatában áll egy-egy épület, amely a szocreál utáni évek építészetét képviseli. Átmeneti stílusúak, mely a historizáló, premodern vonásokkal gazdag szocreál formanyelvét és az újjáéledő modernizmus vasbeton építészetének elemeit egyaránt tartalmazza. Közülük az előbbi még az előző korszakhoz kötődik erősebben: magastetős tömege hagyománykövető, első és második emeletén viszonylag kisméretű ablakaival és domináns fal-testekkel alakít homlokzatot, ahol a nyílások nemes vékony kő-keretezést kapnak. A földszint atektonikusan kipilléresedik, mely már előre mutat, de még nemes kőburkolatot kap a portálok között és fölött. A szomszédos 1. sz. épülettel együtt homlokzatuk arculata és nemes burkolati kialakítása együttesként kordokumentum és védelemre méltó.

Cím: Éhen Gyula tér 4.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: '50-es évek vége

Építészeti stílus: "poszt-szocreál"

Építész:

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Az Éhen Gyula térre két utca érkezik: a vasútállomással szemben a Szelestei Lajos utca, a tér déli sarkán a Széll Kálmán utca. Mindkettő torkolatában áll egy-egy épület, amely a szocreál utáni évek építészetét képviseli. Átmeneti stílusúak, mely a historizáló, premodern vonásokkal gazdag szocreál formanyelvét és az újjáéledő modernizmus vasbeton építészetének elemeit egyaránt tartalmazza. Közülük az előbbi még az előző korszakhoz kötődik erősebben: magastetős tömege kontyolt, első és második emeletén viszonylag kisméretű ablakaival és domináns fal-testekkel alakít homlokzatot, ahol a nyílások nemes vékony kő-keretezést kapnak. A földszint atektonikusan kipilléresedik, mely már előre mutat, de még nemes kőburkolatot kap a portálok között és fölött. A harmadik emelet a történeti palota-homlokzatok loggiáinak mintájára felkönnyül, de már-már szalag-ablakot képez. A szomszédos 5. sz. épülettel együtt őrzik a tér 1900-ban kialakított nyomvonalát. Homlokzatuk arculata együttesként kordokumentum és védendő.

Cím: Éhen Gyula tér 5.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa:	lakóépület
Korszak:	20. század
Építés éve:	'50-es évek vége
Építészeti stílus:	"poszt-szocreál"
Építész:	

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Az Éhen Gyula térre két utca érkezik: a vasútállomással szemben a Szelestei Lajos utca, a tér déli sarkán a Széll Kálmán utca. Mindkettő torkolatában áll egy-egy épület, amely a szocreál utáni évek építészetét képviseli. Átmeneti stílusúak, mely a historizáló, premodern vonásokkal gazdag szocreál formanyelvét és az újjáéledő modernizmus vasbeton építészetének elemeit egyaránt tartalmazza. Közülük az előbbi még az előző korszakhoz kötődik erősebben: magastetős tömege a sarkon kontyolt, első és második emeletén viszonylag kisméretű ablakaival és domináns fal-testekkel alakít homlokzatot, ahol a nyílások nemes vékony kő-keretezést kapnak. A földszint atektonikusan kipilléresedik, mely már előre mutat, de még nemes kőburkolatot kap a portálok között és fölött. A harmadik emelet a történeti palota-homlokzatok loggiáinak mintájára felkönnyül, de már-már szalag-ablakot képez. A szomszédos 4. sz. épülettel együtt őrzik a tér 1900-ban kialakított nyomvonalát. Homlokzatuk arculata együttesként kordokumentum és védelemre méltó.

Cím: Gyöngyös utca 5.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI
ADATOK

Építmény típusa:	lakóépület
Korszak:	20. sz.
Építés éve:	1928 és '38 között
Építészeti stílus:	premodern/ korai modern
Építész:	

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A Gyöngyös utca a '30-as években épült be, amikor a modernizmus bontogatta szárnyait Szombathelyen is. Az utca első beépítéséből származó néhány épület egységes stílusú együttesként maradt meg egymás mellett. Együttes védelmük indokolt. A zárt sorba illesztett, historizáló polgárházak modern átirata. Jellemzően rusztikus kőburkolatot kap a viszonylag magas lábazat, ami mögött fél szinttel kiemelt alagsor található. A lábazat felfut az utcaszinten elhelyezkedő bejárat keretezéséeként is - a bejárat felett előtető. Épületünk a ritkább, egyemeletes fajtából való. Emeletén a középső ablaktengely zárterkély-szerűen kiugrik, mintegy hátra kacsintva a historizáló építészetre - ezzel felvesz egy kis premodern ízt. Eredeti homlokzatburkolata erőteljes sarokmegoldású volt - egy '38-as fénykép tanúsága szerint. Óvatos aszimmetria az egyik oldal-axisnál alkalmazott erkély, melynek jellegzetes csőkorlátja még eredeti. Az épület homlokzati struktúrája, annak jellegzetes elemei (előtető, kőburkolat, erkély korláttal) és tömegformája védelemre méltó.

Cím: Gyöngyös utca 6.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI
ADATOK

Építmény típusa:	lakóépület
Korszak:	20. sz.
Építés éve:	1928-'38
Építészeti stílus:	premodern/ korai modern
Építész:	

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A Gyöngyös utca a '30-as években épült be, amikor a modernizmus bontogatta szárnyait Szombathelyen is. Az utca első beépítéséből származó néhány épület egységes stílusú együttesként maradt meg egymás mellett. Együttes védelmük indokolt. A zárt sorba illesztett, historizáló polgárházak modern átirata. Jellemzően rusztikus kőburkolatot kap a viszonylag magas lábazat, ami mögött fél szinttel kiemelt alagsor található. A lábazat felfut az utcaszinten elhelyezkedő bejárat keretezéseként is - a bejárat felett előtető. Épületünk az egyszintes változatból való. Kapu-axisa historizáló jegyként rizalitosan kiugrik kissé és attikafallal magasodik az eresztől. Kapuja szokatlan módon kétszárnyú, olyan széles, hogy ki is lóg a számára rendelt rizalitból. (Utóbb átalakították szélesebbre, eredetileg illeszkedett a rizalitba - egyszárnyú volt.) Eredetileg a 6. sz. és a 6/a. sz. egy tulajdon lehetett, mert szép szimmetrikus 10, vagy 11 tengelyes kompozíciót alkothattak (kapuaxis/3 ikerablak/3 kétszárnyú/2 iker?ablak/kapuaxis). (A 6/a. épület erőteljes átalakuláson mehetett át.) Ablakainak könyöklője egybefüggő. Az épület homlokzati struktúrája, annak jellegzetes elemei (előtető, kőburkolat, egybefüggő könyöklő) és tömegformája védelemre méltó.

Cím: Gyöngyös utca 8.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI
ADATOK

Építmény típusa:	lakóépület
Korszak:	20. sz.
Építés éve:	1928-'38
Építészeti stílus:	premodern /korai modern
Építész:	

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A Gyöngyös utca a '30-as években épült be, amikor a modernizmus bontogatta szárnyait Szombathelyen is. Az utca első beépítéséből származó néhány épület egységes stílusú együttesként maradt meg egymás mellett. Együttes védelmük indokolt. A zárt sorba illesztett, historizáló polgárházak modern átírata. Jellemzően rusztikus kőburkolatot kap a viszonylag magas lábazat, ami mögött fél szinttel kiemelt alagsor található. A lábazatba három (utólagos?) miniatűr kaput vágtak. A bejárat ajtó visszahúzott falsíkba illeszkedik. A bejárat keretezéseként az ajtófél sarka legömbölyödik. A bejárat felett előtető, felette két kis körablak szép, eredeti ablakráccsal. Épületünk az egyszintes változatból való. Az épület kényelmesen elnyúlik 5+1 tengelyével az utca hosszában. Középső három tengelyét ikerablak-szerűen közel helyezték el, köztük a faltesek téglaburkolatot kaptak, könyöklőjük egységes, a lábazat felmagasodik hozzájuk. Az épület homlokzati struktúrája, annak jellegzetes elemei (előtető, kőburkolat, ablakrácsok, ajtófél) és tömegformája védelemre méltó.

BELVÁROS

Cím: Gyöngyös utca 12.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI
ADATOKÉpítmény lakóépület
típusa:

Korszak: 20. sz.

Építés éve: 1928-'38

Építészeti premodern
stílus: /korai
modern

Építész:

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A Gyöngyös utca a '30-as években épült be, amikor a modernizmus bontogatta szárnyait Szombathelyen is. Az utca első beépítéséből származó néhány épület egységes stílusú együttesként maradt meg egymás mellett. Együttes védelmük indokolt. A zárt sorba illesztett, historizáló polgárházak modern átírata. Jellemzően rusztikus kőburkolatot kap a viszonylag magas lábazat, ami mögött fél szinttel kiemelt alagsor található. A lábazatba három (utólagos?) ablakot és miniatűr kaput vágtak. A bejárat ajtó visszahúzott falsíkba illeszkedik. Atavisztikus hátratekintés (premodern vonás) a bejárat műkö keretezése, melynél az ajtófél sarka élszedett. A bejárat felett előtető, felette kis klasszicizáló félkörablak. Épületünk az egyszintes változathoz való. Az épület kényelmesen elnyúl a 2+1+2+1* tengelyével az utca hosszában. Az első kettő és a 4-5. ablakok ikerablak-szerűen közel helyezkednek el, köztük a faltesek félhenger formájúak, anyaguk műkö, ahogy a nyílások keretezése is -, könyöklőjük egységes. A két ikerablak között a középső ablaktengely kosárirés vakolatkeretezést kapott, a lábazat felé a könyöklőjéig. Az épület homlokzati struktúrája, annak jellegzetes elemei (előtető, kőburkolat, ablak és ajtó keretezése) és tömegformája védelemre méltó.

Cím: Hollán Ernő utca 23.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve:

Építészeti stílus: koramodern

Építész:

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A huszadik század első felében elterjedt többszintes beépítés példája. Felvállalja a kubus maradéktalan érvényesülését. A homlokzati nyílások próbálnak utalni a mögöttes funkcióra. A bejárat hangsúlyozása tipikus kőburkolati hatással történik. A nagy ablakok hármas tagolása, a többször osztott üvegű nyílászárók, a sarokerkélyek lemezszerű kialakítása mind a klasszikus korai modern alkotó eszközei. A sarok pozícióban lévő épület mindezt jól képviseli.

Cím: Horváth Boldizsár krt.
26.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1936

Építészeti stílus: modern

Építész: Erdős Lajos

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A modern családház építészet korai példája. A horizontális vonalvezetésre törekvő homlokzati kialakítás mellett a nagyméretű nyílászárók jelzik a mögöttes funkciót. A sarokterasz ilyen, szerkezetileg is kihangsúlyozott kialakítása a korszerű kertkapcsolatot szolgálja. A meglévő kerítés is emeli a megjelenés értékét. Ez a kompozíció máig példamutató.

ÁTÉPÍTÉS ALATT

Cím: Hunyadi János út
23.

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1932

Építészeti stílus: koramoder
n

Építész: Brenner Vl.
János és
Szende L.

Átépítés alatt

Az átépítés alatt lévő homlokzat remélhetően megtartja a múlt század huszas-harmincas éveire jellemző megoldást, amikor téglaburkolattal, magas lábazati vonallal javították a nyílászárók foltszerű megjelenését. A kor igényelte horizontális vonalakat a burkolt felületek is képezték, a funkció által igényelt, kisebb ablakok mellett. Az épület egyszerűsége mellett is a kor jellemző lenyomata.

Cím: Hunyadi János út 39.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI
ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1932

Építészeti stílus: modern

Építész: Brenner Vl.
János és
Szende L.

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A zárt sorú beépítés lehetőségei mellett csak kevés formai elemmel lehetett a valamikori modern elképzelésnek eleget tenni. A nyílászárók szinte síkompozíciót képeznek, amelyet nem zavar meg a tetőterasz korlátja és kihangsúlyozza hátsó homlokzatszakasz magasabb lábazati vonala. A könyöklő párkány is fontos eleme mindennek. Egyszerű, de igényes és példamutató módszer.

Heckenast-ház

Cím: Jókai Mór u. 2.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI
ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1942

Építészeti
stílus:

Építész: Gruber
Imre

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Modernista villaépület a Jókai Mór utca és a Kálvária utca sarkán, amelyet Gruber Imre (1898-1974), szombathelyi születésű építészmérnök tervezett. Az épület a Kálvária utca felől az utcafrontra épült zárt sorú beépítést zár le, és fordul át a Jókai Mór utca felé, az utca vonalától előkerttel távolságot tartva. Ezt a sarokhelyzetet a tetőforma, az épület sarkán robusztus oszloppal alátámasztott félköríves ablakpár, és ezen ablakok parapetjéig érő, hangsúlyos kváderezett lábazat, és a pinceszinten nyíló félkör alakú ablak hangsúlyozza. Az épület Kálvária utca felőli homlokzatán rusztikus felületű, világosszürke téglány mészkőelemekkel burkolt lábazat felett világosszürke színűre festett, vakolt lábazat vonalában kör alakú pinceablakok sorakoznak. A fehér színűre festett vakolt, az utca vonalához képest kiemelt földszint homlokzatán négy, egyszerű szalaggal keretezett téglalap alakú ablak sorakozik. A homlokzatot párkány nélkül, egyszerű ereszt zárja le, a szomszédos épület eresztével azonos vonalban. Az épület tetőszerkezetének gerincvonala is illeszkedik a szomszédos épülethez. Az épület védelemre érdemes értékét a fenti tulajdonságai adják.

Cím: Jókai Mór utca 4.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI
ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak:

Építés éve:

Építészeti stílus: koramoder
n

Építész:

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A vidékinek tűnő, bontott tömegű épület nagyon egyszerű formai elemeket mutat be. A kertvárosi zöldterületet feltételezi körítésként. A bejárat funkció által megkövetelt előtető jó ízléssel egészíti ki. A szatelit antenna kevésbé. A szolid, visszafogott harmónia értékes példája.

BELVÁROS

Cím: Jókai Mór u. 8-10.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1938

Építészeti
stílus:

Építész: Szende László

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Szabadonálló modernista villaépület, amelyet Szende László (1895-1974) szombathelyi születésű építész-mérnök tervezett 1938-ban. A földszintes épület tengelye a Jókai Mór utcával párhuzamos, az utca vonalától előkert választja el. A megközelítően téglalap alaprajzú épület délnyugati oldalán terasz nyílik, amely lábazata hangsúlyos, rusztikus felületű mészkvadtömbökkel burkolt. Az épület északnyugati oldalán félköríves alaprajzú kiugró épületszárny található, amelyen keretezés nélküli álló téglalap ablakok sorakoznak. Az épület homlokzatát egy egyszerű, lemezből álló párkányzat zárja, kontyolt tetőszerkezete cserépfedésű. Az épület tömegformálása, az utcavonalhoz képest elhelyezkedés, homlokzatképzése, nyílászáróinak pozíciója és alakja, tetőformája és héjalásának anyaga védelemre érdemes.

Cím: Jókai Mór utca 12.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI
ADATOK

Építmény típusa:	lakóépület
Korszak:	századforduló
Építés éve:	19. sz. vége- 20. sz. eleje
Építészeti stílus:	eklektika/ stíluskeverő historizmus
Építész:	

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Az 1898-ban induló Szent István park építése valószínűleg vonzotta a villa-építéseket. Ezek egyik első példánya a századfordulón épült, historizáló villaépület. A 18. sz. alatti házzal már 1904-ben álltak. A Jókai utca legöregebb házaként, elegáns, nyugodt stílusa miatt a tömegformája és homlokzatai méltók a védelemre. Egyszerű tömege késő barokk/copf homlokzati tagolást kapott: négytengelyes homlokzatát tükrös lizénái három mezőre tagolják. Fölöttük csonkapárkány. Nyílásainak aránya és részletei klasszicizáló ízt adnak az összképhez. Architrávkeretezésű ablakai a középső mezőben íves, a szélsőkben háromszögű, konzolon nyugvó timpanonos szemöldökpárkányt kaptak. Padlója emelt, a lábazati mezőben pince-szellőző ablakok nyílnak

Cím: Jókai Mór utca 16.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI
ADATOK

Építmény típusa:	lakóépület
Korszak:	századforduló
Építés éve:	1904 és 1918 között
Építészeti stílus:	eklektika/ stíluskeverő historizmus
Építész:	

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Az 1898-ban induló Szent István park építése valószínűleg vonzotta a villa-építéseket. Ezek egyik első példánya a századfordulón épült, historizáló, kétszintes villaépület. A ház másképpen keveri a stílusokat, mint az eklektikus házak általában: itt a neobarokk oromzat egy korai modern házra került rá - ebben áll különlegessége. Egyszerű hasáb-forma tömbjét a kert felé és az északi oldalán egy íves sarkú és egy szegmens köríves kiugrás gazdagítja - ezzel modern hangulatú. Az utcai homlokzat két-tengelyes, déli fele - historizáló gesztussal - rizalitosan előugrik, felette barokkos vonalvezetésű oromzat, profilozott fedkövel. Az oromzat alatti emeleti erkély ajtó profilozott keretezést kapott lunettás szemöldökkel. Az erkély vékony lemeze felett hajlított pálcákból korlát. Az erkély két oldalán a rizalit sarkain egy-egy falisáv - széles lizéna - alkot függőleges tektonikus gesztust (csak az emeleten), az eresz alatti profilált párkány ezek fölé golyvázódik, mintegy fejezet gyanánt. A többi nyílás egyszerű szalagkeretet kapott. Az épület sajátos tömegformája, annak feltárulása az utca felől és még megmaradt homlokzati részletei védelemre méltók.

Cím: Jókai Mór utca 18.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa:	lakóépület
Korszak:	századforduló
Építés éve:	19. sz. vége- 20. sz. eleje
Építészeti stílus:	eklektika/ stíluskeverő historizmus
Építész:	

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Az 1898-ban induló Szent István park építése valószínűleg vonzotta a villa-építéseket. Ezek egyik első példánya a századfordulón épült, historizáló villaépület. A 12. sz. alatti házzal már 1904-ben álltak. Aszimmetrikus, diagonálisan kifordított saroktornyos tömege romantikus, középkori hangulatot hordoz. Oromzatos fiók-tetők bontják az amúgy nyugodt sátoztetős tömeget - ezzel is fokozva a romantikus ízeket. Az oromzatok látszó konzolos faszerkezetei teszik teljessé az eszköztárat a romantika szolgálatában. Tornya valamint igen magas lábazata és alagsora miatt emeletesnek tűnik. Az utca felől lejtő terep miatt az alagsor valódi emeletté válik. A homlokzata a tornyon kívül - a másik sarkon - rizalitosan előreugrik. Sarkain az armírozás klasszikus hangulatú. Lábazata horizontálisan tagolt, különböző textúrájú sávok váltják egymást szabad kompozícióban - ez a századforduló lehelete. Legfelül a kötény-párkány már klasszikus antik hatást hordoz. A földszinti ablakok architráv keretezése felett - barokkos - álló-konzolos, egyenes szemöldökpárkány található. A keretezés felett többszínű kváder-lenyomat jelzi a teherelhárító ívet. A torony emeleti ablaka félköríves architráv-keretezést kapott. Szépen kiegyensúlyozott stiláris hangolása, arányos tömegformálása teszi védelemre méltóvá tömegformáját és homlokzatait.

Cím: Jókai Mór utca 30.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI
ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. sz.

Építés éve: 30-as évek

Építészeti stílus: korai modern

Építész:

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A Jókai utca ezen szakaszát a jelenlegi utca-kiosztással csak 1924-ben szabályozták ki. Ezt követően épül be az utca a villás beépítéssel a Tompa Mihály utca feletti szakasza (Jókai u. 20-30). Korábban a Katonai Reáliskola tömb-területe foglalta el ezt a területet. A ház egy egyszerű kontyolt nyeregtetős tömegű földszintes villa, utcai homlokzatán hengeres rizalittal, mely még a historizálás felé tekint. Az épület részletei, nyílászorozatai már egyszerűbb, modernebb kialakításúak. Ablakai túlnyúló könyöklőt és szemöldökpárkányt kaptak, az ablakok melletti széles burkolt sávokat is lehatárolva. Az épület utcai homlokzatának jellege és nyílászorozatra védelemre méltó.

Cím: Jurisich Miklós utca
21.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI
ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1937

Építészeti
stílus:

Építész: Weiss
György

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A Bauhaus leszűrődő hatásait (íves alaprajzú sarok, sarokablak, körablak hágsószerű ráccsal) visszafogott eleganciával felsorakoztató többalakú lakóépület. Az alagsor + földszint + emeletes lakóépület saroktelken áll, a telek sarka felé néző negyedköríves alaprajzi lezárással. Az épület tömege tagolt. A Jurisich utca felé néző homlokzata - a mögötte húzódó lépcsőház miatt kissé erődszerű és üres, míg a Szent Flórián utca felőli homlokzata a tömör mellvédes erkélyek miatt nyugodtabb hatású. A bejárat kissé meglepő módon az épület sarkán van. Ezt a bizonytalan elhelyezést szépen ellensúlyozza magának a bejáratnak az egykor igényes megfogalmazása. A Bauhaus közhelyeit visszafogott modorban recitáló épület tetején kissé idegenül hat a magastető annak ellenére, hogy az az épület eredeti tartozéka. A Bauhaus távoli kisugárzását mutató épületek között kevés maradt meg ilyen jó, az eredetihez erősen közelítő állapotban, ezért mindenképpen védelemre javasoljuk.

A szombathelyi területi vérellátó épülete

Cím: Dr. István Lajos
körút 3.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: középület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1965

Építészeti
stílus:

Építész: Heckenast
János

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Heckenast János (1936–2019) szombathelyi születésű építész fontos érdemekkel rendelkezik a város építészeti arculatának alakításában. Az épületet a nagy szombathelyi árvíz (1965) után emelték. A most működő intézmény jogelődjét, a Szombathelyi Markusovszky Kórház Transzfúziós Osztályát 1947-ben alapították. A közelben működő transzfúziós intézetek közül ez az egyik legkorábban alapított, mely 1951-től az Országos Vérellátó Szolgálat első alközpontja volt. Az építészeti szakirodalom kiemelkedő munkájának tekinti a Vas megyei Vérellátó Alközpont épületét mind funkcionális elrendezése, mind pedig a szűk telekadottságok miatt a vertikális felépítés megoldásáért. Ezen munkájáért az építész 1969-ben Ybl Miklós-díjat kapott.

BELVÁROS

dr. Kovács Gy. háza

Cím: Kálvária utca 49.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1935

Építészeti stílus:

Építész: Hochholtzer Ödön

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Saroktelken álló, előkert nélküli, a Kálvária utca felől zárstorú beépítésű, többalakásos lakóépület. Az épület annak a folyamatnak sajátos példája, amikor a korábbi földszintes házak helyét az intenzívebb hasznosítást lehetővé tevő emeletes, jellemzően zárt sorú épületek veszik át. Az épület enyhén tagolt tömegének egyik jellegzetes attrakciója a két sarokerkély, amelynek utcafrontra nyíló földszintes eleme felvet néhány kérdést. A homlokzatok meghatározó motívuma az itt-ott, néha meglepő helyen feltűnő, és látszólag konkrét értelem nélküli párkány. Ez a sávozás hatását keltő motívum, illetve az épület szélére szorult bejárat díszítése erős konstruktivista hatásokról árulkodik.

Cím: Király utca 2-6.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve:

Építészeti stílus:

Építész:

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A Főtér sarkából kiinduló Király utca torkolatának meghatározó karakterét a szocreál építészet sajátosságait magukon hordozó épületek adják. Ezek közé szervesen illeszkedik ez a földszint + 3 emeletes társasház, mely voltaképpen három önálló épület, homlokzatának egységessége azonban egyetlen egységgé olvasztja össze ezeket. A bejáratok kapuk szemöldökpárkányos keretezése, az ablakok és az erkélyajtók szalagkerete, a franciaerkélyek kovácsoltvas korlátjai valamint az épület(ek) megnyugtató arányai szerencsésen oldják az épület méretéből esetlegesen következő falanszter jelleget.

Cím: Malom utca 12.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI
ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1932

Építészeti
stílus:

Építész: Brenner VI.
János

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Az ismert helyi építészdinasztia tagjának, Brenner (VI) János 1926-ban nyitott irodát Szombathelyen Szende Lászlóval. Számos középület mellett lakóépületeket is terveztek, ezek közül azonban kevés maradt meg az eredetihez közelítő állapotban. Az alacsony földszinti padlómagasság következtében kialakult szép arányú tömeg szerencsésen köti össze az utca korábbi, földszintes, és újabb kétszintes épületeit. A helyi szokások szerint oldalhatárra húzott bejárat és a felette lévő körablak helyi divatnak is tekinthető, hasonló megoldások több más épületen is megjelennek (pl. a szomszédos Malom u. 14., Szelestey L. u. 36.).

Cím: Malom utca 14.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve:

Építészeti
stílus:

Építész:

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Szép arányú, az Art Deco kései hatásait is magán hordozó, földszint + 1 emeletes épület. Homlokzatának uralkodó motívuma a földszinti ablakokat teljes hosszban összekötő könyöklő- és szemöldökpárkány, illetve a rusztikus hatású terméskő burkolat, mely a lábazat sávja mellett az emeleti födém magasságáig a helyi szokások szerint oldalhatárra húzott bejáratú kaput, és a felette lévő körablakot is bevonja. A kapu ilyen kialakítása szépen hangsúlyozza a pozíciójából következően egyébként alárendelt helyen lévő kapuzatot.

Cím: Malom utca 16.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI
ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve:

Építészeti
stílus:

Építész:

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A Malom és a Pável Ágoston utca sarkán álló földszint + 2 emeletes épület határozott Art Deco hatásokat mutat. A bejárat és a mögötte lévő lépcsőház enyhén kiemelt homlokzati sávjának, a sarokablakoknak, illetve a Pável Ágoston utcai homlokzat középső ablakai melletti aszimmetrikus mezők kétoldalt sávós tagolása, illetve az ezeket alul és felül lezáró könyöklő-, és szemöldökpárkányok, valamint a lábazat és a bejárat kapu körüli mező terméskő burkolatai az épület homlokzatának uralkodó motívumai. Az épület tömege kedvező arányai miatt elkerüli a monumentalitást.

BELVÁROS

Agora Művelődési és Sportház, Megyei Rendelőintézet

Cím: Március 15. tér.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: középület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1963-1964

Építészeti stílus: Modern

Építész: Károlyi Antal

és

Ligeti
Gizella

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A március 15-e teret 1948 előtt Színház térnek hívták az 1927-ig e helyen álló deszkából való színház után. A tér rendezése 1955-től folyt, első megépült épülete a Művelődési és Sportház volt (1960-'63). Tervezői Károlyi Antal és Ligeti Gizella voltak. Az épület innovatív tömegformálásával és mértékadó homlokzati struktúrájával méltó képviselője korának. Az épületet a tervező fia, Károlyi István mentette meg az elmúlástól: 2014 és 2015 között megújításra került. A beavatkozások érintetlenül hagyták a tömeget, főleg a belső tereket racionalizálták, de a homlokzatai megújultak és frissességükkel jól egészítik ki az eredeti épület hangulatát. Az épület lényegében négy fő tömegből áll. A tér felőli tömege egyszerű kétszintes, lapostetős hasáb, melynek az SZTK felőli végén egy nyújtott nyolcszögű fej-motívum található eltérő vertikális homlokzati tagolással. Ehhez kapcsolódik egy változó szélességű nyak-taggal a színházi nézőtér, melynek alaprajza hátra keskenyedő körgyűrű-cikkely. Magasabb a tér felőli hasábnál és sugár-irányú rácsos-tartói felülről domború tetőt hordanak. Ennek a fő tömegnek a túlsó végén egy alacsonyabb színpadi tömeg folytatja a sugár irányban a nézőtér gesztusát egy alacsonyabb tömeggel. Végül egy üzemi épület kapcsolódik ferdén az SZTK felé elnyúlva hagyományos tömegalakítással.

Az épület a hatvanas évek brutalizmusba hajló nyelvét beszéli már. A korszakra jellemző, hogy önfeledten merül el az elemi geometria által meghatározott tömegformák egymáshoz illesztésével. Itt additív tömeg-kapcsolat engedi érvényesülni az elemi formákat. Pár évvel később ezen elemi formák integrált kapcsolatai jelennek majd meg (mint az azóta átalakított egri színháznál). Ilyenformán méltó képviselője korának: tömegkompozíciója, mely a '60-as évek elejének képviselője (a tér felőli hasáb és a nézőtéri tömeg, valamint azok kapcsolata) védelemre javasolt. Továbbá a homlokzatok jellege (raszter-homlokzat és tömör nemes felületek). Az üzemi épület és a színpadi tömeg nem tartozik a védett elemek közé, ezek átalakítása a gyorsan változó színpadtechnikai igények szerint szabadon alakítható. Másrésztől nem tartoznak a védett kompozíció következetes elemei közé.

Megjegyzendő, hogy az ezredfordulót követő kortárs átalakítás ugyan kissé áthangolta az épület homlokzatait de ezek nem elvettek, hanem inkább hozzáadtak annak építészeti minőségéhez. Példának okáért a nézőtéri tömb tér felé tájolt - félig takart - homlokzata korábban tömör és tömörszerű volt, de épp az e mögött lévő terek hasznosításával, ezek kortárs hangvétellő, keret-motívum alatti, nyitott felületekké váltak. Éppen ezért nem védeném a homlokzatok egészét, lévén részben kortárs alkotások, de lehetőséget engednék egyúttal a későbbi korok számára: újra értelmezni azt. Bízni kell a fiainkban és unokáinkban.

BELVÁROS

dr. Boros I. háza

Cím: Mártírok tere 10.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1936

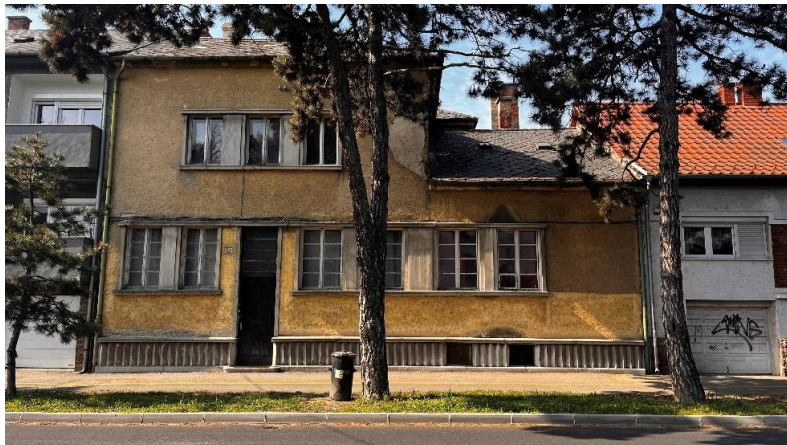
Építészeti stílus:

Építész: Brenner Vl. János

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Brenner János (1891-1956) szombathelyi születésű építészmérnök által tervezett, zárt sorú épület. Földszintjén üzletek, emeletén lakóegységek sorakoznak. Az épület homlokzatának kialakítása asszimmetrikus. Sárgás-törtfehér színűre festett, vakolt földszintjén, bal oldalról vizsgálva két, a Mártírok tere felé portállal nyíló üzlet található, ezt követően egy, a homlokzat síkjából előreugró, lemezes keretézéssel hangsúlyozott, felülvilágítóval rendelkező, középen felnyíló, üvegezett, váztáblázatos kapuzat, majd ismét egy portál sorakozik. Barna színűre festett, hangsúlyosabb övpárkány feletti emeleti homlokzatának bal oldali felén, hasonlóan barna színűre festett könyöklőpárkány fogja össze két szélső szimpla, és egy középső dupla, téglalap alakú, világosbarnaára festett keretézéssel rendelkező ablakot. A kapuzat fölötti emeleti homlokzat hangulatos tömeggel nyúlik ki az utcavonal irányába, amelyen egy páros ablak nyílik, amelynek barna színűre festett könyöklőpárkány és szemöldöke átfordul. Ezt követően, a jobb oldali portál felett a homlokzati felület közepén barna színűre festett könyöklőpárkányú dupla ablak nyílik. Az épület homlokzatát hangsúlyos, barna színűre festett koronázópárkányzat zárja. Az utcavonallal párhuzamos gerincű tetőszerkezetet cserép héjalás fedi. Az épület fent leírt tömegformája, zárt sorú pozíciója, homlokzatképzése, portáljai védelemre érdemesek.

Biczi Elemér háza

Cím: Paragvári utca 53.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1932

Építészeti
stílus:

Építész: ifj. Vass
Béla

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Ifj. Vass Béla szombathelyi születésű építésszámártervezett zárt sorú lakóépület. Az épület tömegformája asszimmetrikus, lépcsőzetes ereszevonalaával a két szomszédos épülethez illeszkedik. Északnyugati fele kétszintes, míg az északnyugati egyszintes. A kétszintes homlokzati szakasz kialakítása szimmetrikus. Szimmetriatengelyében, a földszinten hangsúlyos, függőlegesen elnyújtott formájú, váztaáblázatos, gerébtokos, sötétbarnára festett kapuzat áll, két oldalán két-két ablak, amelynek könyöklőpárkányai, és szemöldöke összefogott, és a kapuzat szemöldökével egy vonalban húzódik. Az emeleten szintén összefogott könyöklőpárkánnyal és szemöldökkel kialakított három ablak nyílik. Az épület jobb oldali, egyszintes homlokzati szakaszán, a bal oldali földszinti ablakok folytatásában további két ablak nyílik, folytatódó könyöklőpárkánnyal és szemöldökkel. Az épület teljes szélességében végigfutó lábazata hangsúlyos, alsó és felső párkány közt élével befordított elemek sorolásával képzett, amelyen két pincenyílás nyílik. Az épületnek nincs övpárkánya, koronázópárkánya visszafogott. A homlokzat vakolt, sárgára festett. Az építmény fent leírt tömegformája, zárt sorú kialakítása és homlokzat- és nyílásképzése védendő érték.

Gebhardt-ház

Cím: Paragvári utca 55.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1934

Építészeti
stílus:

Építész: Schwarcz
Antal

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Schwarcz Antal által tervezett, zárt sorú, földszintes lakóépület, amely ereszvonálával és tetőszerkezetének gerincvonálával a szomszédos épületekhez illeszkedik. Az épület homlokzati fomrálása asszimmetrikus. Bal oldalán alacsony pincekapu nyílik, felette ablakkal, jobb oldalán sötétbarna, vázablázatos kapuzat felette szintén ablakkal. A két nyílás közt két keskenyebb, és egy szélesebb ablakkal, amelynek könyöklőpárkánya összefogott, míg szemöldökpárkánya a homlokzat teljes szélességében végigfutó vonalú, a másik két, kapuk feletti ablakkal összefogott. Az épület teljes homlokzati vonalában rusztikus felületű, vörösmész-kő kváderekből rakott hangsúlyos lábazat húzódik, a homlokzat fehér színűre festett, vakolt, az ablakok közti felületek a szemöldök és könyöklőpárkány közt vörös, kisméretű tömör téglával burkolt. Az épület tömegformálása, zárt sorú kialakítása, és homlokzatképzése védelemre érdemes értéket képvisel.

Cím: Petőfi Sándor utca 45.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI
ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1975 és 1977 között

Építészeti stílus: modernizmus

Építész:

Az épület helyén egy kétszintes polgárház állt még 1974-ben. Ezt követően épült már az új - '60-as évek végén - keletkezett városrendezési terveknek megfelelően. A Kőszegi u. torkolatával szemben egy teret alakítottak ki, így a ház ennek az új térnek a sarkán foglal helyet. A teret az 1970-re felépült 14 emeletes magasház vertikális és a Berzsenyi Dániel könyvtár horizontális együttese kezdte kialakítani (Medvedt László munkái). A tér a korábbi 43-sz. nagyméretű telek felosztásából jött létre: megmaradt keskeny sávjában helyezték el néhány évvel később - sarokházként - a lakóépületet. A tömb először a '60-as években épül be a Március 15. tér oldalán. a '70-es évek közepén bontják el a 43-as és 45-ös házakat, miközben a tömb másik oldalán lévő magasház és a könyvtár már állnak. A sávot elfoglaló földszinti "lepény" a Petőfi utca felé árkádoknak ad helyet, ahogy az utca ezen szakaszán minden ház. Ezek felett három tengelyes, Fsz+4 emeletes raszter-homlokzat található. A tömeg egy szinttel magasabb, mint a szomszédos, magastető modernista házak. A vasbeton váz-elemek közötti homlokzati mezőket szalagablak és nagyrészt kerámiaburkolatos, kis részben üveg-burkolatos mellvéd, parapet tölti ki. A tér felőli homlokzat hasonló kialakítású, de mivel keskenyebb az emeleti szárny szélessége, mint a földszint, a homlokzat emeleti szakaszai raszterenként kicsit vissza tudnak lépni. Ezzel a homlokzat mozgalmassá és térbelivé válik. Kicsit teret nyit a könyvtárnak, aminek homlokzatára a földszint kissé ráta kar. Ez a térbeliséget okozó "figyelmesség" teszi többek között értékké, és csak itt érvényes építészeti megoldássá. A tér felőli homlokzat két társzművészeti alkotással is gazdagodott. Az árkádok sarkán, a földszint teljes magasságát az ú.: Sabaria dombormű - egy kerámia plasztika foglalja el (Németh János alkotása, 1977). Felette az egyébként tömör emeleti felületet egy sgraffito-hatású falkép foglalja el mely ál-perspektivikus virtuális teret teremt, folytatva az épület raszter-struktúráját. A szárny másik homlokzata hasonló raszter-homlokzat, csak itt a parapet mögött erkélyek, pontosabban loggiák találhatóak. Az épület figyelmes, a helyhez alkalmazkodó tervezése következtében megőrizte térbeliségét, mely a kor eredeti alkotásává, kordokumentummá emeli. A társzművészetek alkalmazása további egyedi értékekkel ruházza fel - mindezek összessége miatt tömegformája és homlokzatai nemes anyagaival, társzművészeti alkotásaival együtt, védelemre méltóak.

BELVÁROS

Gebhardt-ház

Cím: Somlai Artúr utca 19.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1932

Építészeti
stílus:

Építész: Brenner VI.
János

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Brenner (VI.) János szombathelyi születésű építész által tervezett ún. Gebhardt-ház. Az épület a Nárai és a Somlai Artúr utcák sarkán található, a Nárai utca felől zárt sorú beépítést zár, és a Somlai Artúr utca felé szabadonálló beépítést indít, mindkét utca esetében az utca vonaláig húzódik. Megtört tömegformálása és homlokzatképzése is ezen saroksituációt hangsúlyozza. Homlokzatának teljes vonalában hangsúlyos, rusztikus felületű, vörös mészkő kváderrel burkolt lábazat húzódik, amelyen téglalap alakú pinceablakok nyílnak. A lábazat feletti homlokzat felülete vakolt, fehérre festett, amelyen a Nárai utca felé három, keretezés nélküli ablak nyílik, összefogott könyöklőpárkánnyal, az ablakok közt téglaburkolattal, a Somlai Artúr utca felé két ablak nyílik, barna színű, kváderezéssel és barnára festett könyöklőpárkánnyal. A törtvonalú sarokrészen három ablak nyílik összefogott szemöldökkel és könyöklőpárkánnyal, az ablakok közti felület hangsúlyozott vízszintes sávokkal fektetett téglaburkolat fedí, akárcsak a könyöklőpárkány és a lábazat közti felületet. Az épület sarki tömege lépcsőzetesen, koronázópárkánnyal hangsúlyozva a sarok felé magasodik, az emelt tömegben három ablak nyílik. Az épület fent leírt tömegfomrája, zárt sorú beépítési módja, homlokzatképzése védelemre érdemes értékű.

Cím: Szelestey L utca 36.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI
ADATOK

Építmény lakóépület
típusa:

Korszak: 20. század

Építés éve:

Építészeti
stílus:

Építész:

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A Szelestey László utcának pont az a szakasza (mindkét oldalon 5-5 ház), ahol a fenti épület is áll, őrzi emlékét a várossá válás korai szakaszának, amelyben a földszintes, itt jellemzően zátsorú beépítésű épületek voltak jellemzők. Már önmagában emiatt is védelemre lenne az épület javasolható, de sajátos értéke bejáratának a 20. század első harmadára tehető átépítése. A földszintes társaihoz hasonlóan (a viszonylag széles telkekhez képest némileg meglepő módon) az oldalhatáron, jellemzően a nyugati telekhatárhoz húzódva kiépített bejárat kaput itt egyszerű ajtóvá alakították. De tették ezt olyan - a belső városrészben másutt is megjelenő motívumokat idéző - igényességgel és bájjal, ami ezt a mindenképpen védendő épületek közé emeli. Esetleges jövőbeli átépítés esetén a bejárat motívumának megőrzését javasoljuk.

Brenner-ház

Cím: Szent Flórián krt. 11.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1932

Építészeti
stílus:

Építész: Brenner VI.
János

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Brenner VI. János szombathelyi születésű építész által tervezett szabadon álló villaépület. Az építmény a Szt. Flórián krt. és a Wälder Alajos u. sarkán található, mindkét utca vonalához képest jelentős előkerttel. Az épület padlósíntje emelt, alápincézett, a pinceszinti lábazat rusztikus felületű vörösmész-kő kváderekkel burkolt. A homlokzat felülete vakolt, sárgás színűre festett. Anlakai körött téglakeretezés található. Fa, gerébtokos, báztáblázatos, üvegezett ajtajai fehér színűre festettek. Hangsúlyos koronázópárkányzata világos-törtfehér színű. Az épület oldalsó elhelyezkedésű bejárata hangsúlyozott tömegben nyílik. Az épület tömegormálása, homlokzatképzése védelemre érdemes értékekkel rendelkezik.

Cím: Szent István Király u. 7.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve:

Építészeti stílus:

Építész:

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Az L alakú, az utcafronton a kis kerítést leszámítva magát szinte zárt sorúnak képzelő ház vélhetően korának jellemző, de annak emlékét mára egyedülként őrző épülete. A beépítés módja, és az épületnek a részletekben megbúvó értékei miatt mindenképpen helyi védelemre javasoljuk.

BELVÁROS

Gebhardt-ház

Cím: Szent László utca 14.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1941

Építészeti
stílus:

Építész: Szende
László

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Szende László szombathelyi építész által tervezett, szabadonálló, kétszintes villaépület, a Szent László utca vonalától mély előkerttel. Az ún. Gebhardt-ház homlokzata szürkésfehér színű, a Szent László utca felőli oldalán hangsúlyos, sárga övparkánnyal, a földszinti ablakok közt és komlokszatsarkokon hangsúlyos vízszintes, vöröses téglaburkolattal. A homlokzat bal oldalához kapcsolódó földszinti tömegben nyílik az üvegezett váztaablázatos ajtó. Felette terasz található, jellegzetes, ívesen hajlított vízszintes fém pálcákból álló korláttal. Az épület fent leírt tömege, homlokzatképzése védelemre érdemes értékekkel rendelkezik.

Radnai-ház

Cím: Újvári Ede utca 8.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI
ADATOKÉpítmény lakóépület
típusa:

Korszak: 20. század

Építés 1937
éve:Építészeti
stílus:Építész: Gruber
Imre

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A Gyöngyös patak mentén futó Újvári Ede utca torkolatában áll ez a középkori várkastélyokat idéző, de később igénytelen tetőtérbeépítéssel eltorzított lakóépület. Az eredeti tömeg festőisége a tervező hajlamait dicséri: Gruber Imre nemcsak építésszámológ, de festőművész is volt, nemcsak épületeket tervezett, de oltárképek, freskók festésével is foglalkozott. Az utcai homlokzat uralkodó motívuma a középkorias hangulatú konzolos-boltíves gyámolítású zárterkély, illetve ház sarkának hasonló hatást keltő ferde támpillére, melynek feltehetően csak a homlokzat formálásában lehet(ett) szerepe. A középkorias hangulatba beleillenek a homlokzat bal oldalán látható lőrés-szerű ablakok is. A bejárat - Szombathelyen egyáltalán nem szokatlan módon - a telekhatáron áll. A félreeső helyen lévő keskeny, esetlennnek tűnő bejárat hozzá méltó keretezést kapott, mely teljesen elüt a homlokzat egyébként markáns karakterétől. Az épület mai állapota feltehetően későbbi, az eredeti épülethez méltatlan átépítések során alakult ki.

BELVÁROS

dr. Czeizel-ház

Cím: Wesselényi utca 8-10.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve: 1932

Építészeti stílus:

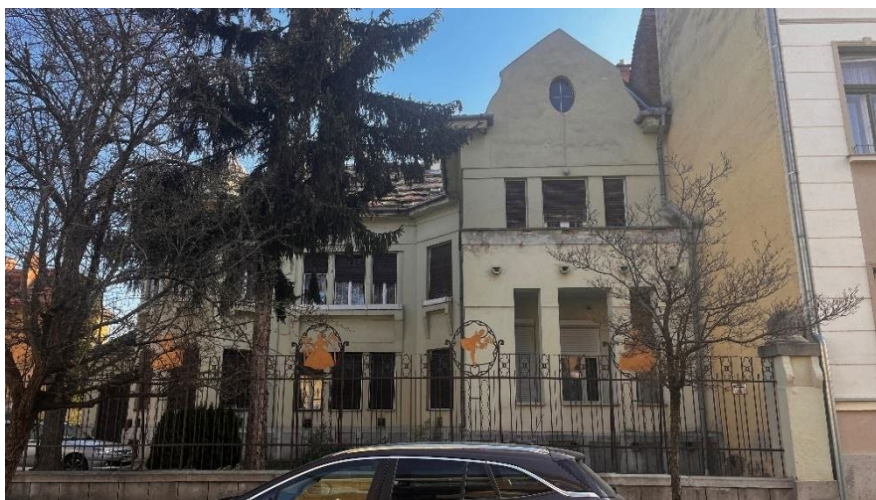
Építész: Gruber Imre

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Gruber Imre szombathelyi születésű építész által tervezett lakóépület, az ún. dr. Czeizel-ház. Az épület zárt sorú, homlokzata szimmetrikus kialakítású. A szimmetriatengely két oldalán egy-egy, hasonló kialakítású, felülvilágítóval rendelkező gerébtokos, váztáblázatos, középen felnyíló, sötétbarnára festett kapu található, köröttük robusztus, világosszürke, hullámos felületű keretezéssel. Szürkés meszkő lábazata felett két oldalt, két-két, összefogott, páros pinceablak található. A szürkés, festett, vakolt pince szint feletti földszinti homlokzati szakasz szintén vakolt, szürkésbarnára festett. A szimmetriatengely két oldalán két-két, keretezés nélküli ablakkal. Az első emelet két oldalán, középen zárterkélyes, köztük két ablakkal, ahol a könyöklőpárkány és a szemöldök közt szürkésre festett. Az első és a második emelet közti homlokzati szakasz közt hangsúlyos övpárkány húzódik, amely a zárterkély vonalát követi. Felettük két oldalt szintén két-két ablak található a köröttük lévő homlokzati szakasz szürke színre festett, míg a szimmetriatengelynél lévő két ablak körötti felület kissé előreugrik, barnás színűre festve. Az épület tömegformálása, zárt sorú kialakítása és a fent leírt homlokzatkiképzése védendő értékkel bír.

BELVÁROS

Dömötör-villa

Cím: Wesselényi utca
14.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20.
század

Építés éve: 1911

Építészeti stílus: koramodern

Építész: Wälder Gyula

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A mozgalmas tömegű épület érdekes formai dinamikára törekszik. A rövid homlokzati szakaszon is kompozíciós axisok jelennek meg, amely barokk gesztusra utal. Az építész ezt egy palladianista motívummal érte el. Az említett hatást fokozza a külső-belső falsíkok egymáshoz való viszonya. Mindez főleg vertikális módon bontakozik ki, a vízszintes vonalak másodlagossá válnak. Ez a harmonikus összhatás teszi az épületet értékessé.

HELYI VÉDELEM ALÓLI TÖRLÉS KÉRELEM:

Cím: Béke utca 1.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmé lakóépület

ny

típusa:

Korszak: 20. század

Építés

éve:

Építészé népies

ti stílus:

Építész:

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

Bár az épület elhanyagolt és rossz állapotú, de az eredeti funkciót tekintve ritkaság. A megmaradt homlokzati elemek tanúsága szerint népi formakincset szándékoztak egyeztetni egy fő arányaiban kevésbé népi karakterű épülettel. A tetőforma „magyaros” csonkakontyos, a padlásablak „füstlikas” jellege inkább a román kor félkörívét utánozza. Az ablak körüli vakolt keret is hangulatfestő. Talán a sárga homlokzatfestés túlzás. Az épület egy választott stílus által meghatározott keretek között alakult ki, érdemes lenne típusát alaposan megvizsgálni, leírni és védeni.

Cím: Szent István Király u. 37.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ADATOK

Építmény típusa: lakóépület

Korszak: 20. század

Építés éve:

Építészeti
stílus:

Építész:

ISMERTETÉS, INDOKLÁS

A parasztházak karakterét tömegében és részletformáiban is visszaidéző épület értékes eleme lehetett volna a város színes építészeti arculatának, ha az örökségi értékek megóvása folyamatosan, és évtizedek óta fenállóan működne/működött volna. Az épületen azonban mára, elsősorban a gazdátlanság, és az ebből következő gondatlanság miatt olyan károsodások láthatók, amik az épület teljes tönkremenetelével járhatnak. Baleset-, és életvédelmi okokból javasolható a védettség törlése.

FORRÁSOK

Alföldy Gábor: A Doba-Somlóvári Erdődy kastélypark - Forster Gyula Nemzeti örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, Bp, 2015

Dr. Tóth József - Somkúthy Ferenc: Szombathely város kertkultúrája a XIX.-XX. Században - MG Kereskedelmi és Szolgáltató Bt, Szombathely 2009

Kámoni Arborétum - Erdészeti Tudományos Intézet és Kámoni Arborétumért Egyesület, 2013

László Veronika: A vépi kastélypark rekonstrukciós terve (szakdolgozat) - Kertészeti Egyetem Táj- és Kertépítész Szak, 1989

Némethné Sáringer Anna: Vépi Erdődy kastélyparktörténeti kutatása és revitalizációs terve (szakdolgozat) - KCorvinus Egyetem, Kertművészeti és kerttechnikai Tanszék, 2015

Régészet - Savaria, A Vas megyei múzeumok értesítője, 11-12 (1977-1978)

Rumi Rajki Műpártoló Kör - helyi védelemre javasolt épületek (2018 február 27.)

Savaria megyei hatókörű Városi Múzeum fényképtára

Szilágyi István: Szombathely városépítés - és építészettörténete a dualizmus korában - Szombathely MJV Önkormányzata, 2005

Szombathely MJ város Műrmléki és műemléki környezetének vizsgálata - Akcióterv Kft 2011.

Szombathely MJV Fenntartható Városfejlesztési Stratégiája 2022. Június

Szombathely MJV Helyi Építész Szabályzata és Szabályozási Terve 2022. Augusztus

Szombathely MJV Örökségvédelmi (régészeti) Hatástanulmánya 2016.

Szombathely MJV Településfejlesztési Konceptiója és Integrált Városfejlesztési Stratégiája 2017. Március

Szombathely MJV Településképi Arculati Kézikönyve 2017.

Szombathely MJV Településszerkezeti Terve 2022. Május

Tóth Barnabás: Szombathely tér-és zöldfelületi rendszerének elemzése (szakdolgozat) - Szent István Egyetem Tájépítészeti és Településtervezési Kar, 2019

Via Sancti Martini - A Szent Márton gyalogos vándorút- Martineum felnőttképző Akadémia, 2010